

Tartalom

108. ÉVF.

2012. NYÁR

2. SZÁM

<u><i>A szerkesztőség: Benkő Loránd emlékezete</i></u>	129
<u><i>Tamásné Szabó Csilla: Erdély: kibocsátó fészkek és ösztönző forrás</i></u>	130
<u><i>Hoffmann István: Benkő Loránd, a névkutató</i></u>	138
<u><i>Juhász Dezső: Benkő Loránd, a nyelvföldrajz és nyelvjárástörténet kutatója</i></u>	145
<u><i>Korompay Klára: Benkő Loránd, a magyar írott standard kutatója</i></u>	152
<u><i>Gerstner Károly: Benkő Loránd, az etimológus és szótárszerkesztő</i></u>	158
<u><i>Tolcsvai Nagy Gábor: Benkő Loránd történeti szemantikai munkásságáról</i></u>	166
<u><i>Haader Lea: Benkő Loránd, „A magyar nyelv történeti nyelvtana” főszerkesztője</i></u>	175
<u><i>Pusztai Ferenc: A szintézisek szerepe Benkő Loránd munkásságában</i></u>	182
<u><i>Szathmári István: Benkő Loránd, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke</i></u>	187
<u><i>Hajdú Mihály: Benkő Loránd, a tanár</i></u>	191
<u><i>Kiss Jenő: Benkő Loránd, a tudós és az ember</i></u>	196
<u><i>Kiss Jenő: Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Benkő Loránd</i></u>	201
<u><i>Szabó Panna: Benkő Loránd nyelvtudományi publikációi. 1944–2011</i></u>	208
<u><i>Képek Benkő Loránd életéből</i></u>	249
<u><i>Szerzők</i></u>	256

Benkő Loránd emlékezete

2011. november 28-án Benkő Loránd tiszteletére tartott emlékülés volt Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián. Az emlékülést az I. Osztály elnöke, Paládi-Kovács Attila nyitotta meg, s ezt követően tizenegy előadás hangzott el abban a sorrendben, ahogy itt közöljük őket. A délelőtti ülészak vezető elnöke Ritoók Zsigmond, a délutánié Nyomárkay István volt. Természetesnek tartjuk, hogy az ott elhangzottak a Magyar Nyelvben jelennek meg, abban a folyóiratban, amelynek Benkő Loránd ötvennyolc éven át szerkesztője volt.

Az emlékülés programját az élet írta. Gondolatban ugyanis tervezgettük már egy ideje, miként köszöntsük majd 2011. december 19-én, 90. születésnapján a jeles tudóst. Terveztük, mit mondjunk majd szépet és jót neki. S ahogy múlt az idő, s ahogy közelebről láthattuk testi erejének folyamatos fogyatkozását, egyre inkább be kellett látnunk, hogy elképzeléseink egymás után mind-mind romba dőlnek. A remény hal meg utoljára – hallottuk tőle nemegyszer. Reménykedtünk mi is. Dédelgetett terveink 2011. január 17-én azonban egyszer és mindenkorra múlt időbe helyeződtek. Megmaradt azonban valami. Közelgő születésnapja kínált természetes alkalmat arra, hogy tisztelettel adózzunk – immár emlékének.

Az emlékülést azért szerveztük, hogy emlékezzünk és emlékeztessünk öreá. Mert mindkettőre bőven van okunk. Hiszen tudjuk, mit jelent tudósi munkássága a magyar nyelvtudomány szempontjából. S tudjuk azt is, mit jelent volt munkatársainak, tanítványainak az ember.

Emlékező és emlékeztető emlékülésünk volt az első alkalom arra, hogy megkíséreljünk – mindenféle teljességigény nélkül – általános képet rajzolni immár lezárt pályájáról. Mindnyájan, akik előadást tartottunk, ismertük őt, s munkásságát nagyra becsüljük. Nyilván elfogultak is vagyunk. De ennek nem csak érzelmeken alapuló oka van – ahogy ezt az előadások tény- és tárgyszerűségükkel igazolják.

Arra kerestünk választ, miben s mennyiben vitte előre Benkő Loránd a magyar nyelvtudományt. A pályakép és az életmű részletes megrajzolására és tudománytörténeti elemzésére értelemszerűen nem emlékülésünk volt hivatva. Ez egy később megírandó tudománytörténeti értékelésnek, illetőleg Benkő-monográfiának lesz majd a feladata. Ezeket kívánjuk segíteni azzal is, hogy közzétesszük Benkő Loránd publikációinak minden eddiginél teljesebb összeállítását. Közöljük továbbá annak a 2009. július 7-én készült videóriportnak a szövegét is, amelyet az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorának felkérésére Kiss Jenő készített.

Keywords: Benkő Loránd-emlékülés, Benkő Loránd-bibliográfia, riport Benkő Loránddal.

In memoriam Loránd Benkő

Loránd Benkő passed away on 17 January 2011, in the ninetieth year of his life. He had been Professor of Eötvös Loránd University Budapest, Member of the Hungarian Academy of Sciences, Honorary President of the Society of Hungarian Linguistics, and managing editor of the present journal. On 28 November 2011, a memorial meeting was held by the Hungarian Academy of Sciences in Budapest. The meeting was to give an overall picture of that great scholar's life and work, albeit with no pretension of completeness. The present issue of this journal publishes edited versions of the papers read there in the order they were delivered. The overall question we were seeking an answer to was in what ways and to what extent it was that Loránd Benkő contributed to the advancement of linguistics in Hungary. A detailed analysis of his oeuvre was obviously far beyond the scope of our memorial meeting. This will be the task of historiographic papers to be written later, including a full monograph of his life and oeuvre. In order to help future historiographers, we include here a list of Loránd Benkő's publications, one that is more complete than any similar lists published heretofore. Furthermore, this issue of our journal includes the transcript of a video interview with Loránd Benkő, made by Jenő Kiss at the request of the Rector of Eötvös Loránd University on 7 July 2009.

Keywords: Loránd Benkő memorial meeting, Loránd Benkő bibliography, an interview with Loránd Benkő.

A SZERKESZTŐSÉG

Erdély: kibocsátó fészkek és ösztönző forrás

Mindnyájunk életében vannak határvövek. Ezeket számba véve kirajzolódik egy életút. De vannak emberek és emberi kapcsolatok is, melyek ezt az utat végigkísérik, a határvövek között is elvezetik az egyént; kapcsolatok, amelyek befolyásolják emberi mivoltának, egész habitusának kialakulását, formálódását.

Az első kő mindjárt a születéskor kerül az út elejére. Benkő Loránd 1921. december 19-én született Nagyváradon, azonban Váradhoz semmi nem kötötte a születésének tényén kívül. Édesanyja, Müller Klára ugyanis dési volt, férjhezmenetelekor pedig széki tanítónő. A házassága igen rövid ideig tartott, s mire Benkő Loránd megszületett, már el is vált. A gyermek az anyai nagyapja házában nevelkedett. Az első határvö mellett tehát ott vannak már a legközelebbi emberek is, a család, különösen az anya alakja, akik meghatározzák a gyermekkorát, egész életvitelét. (Nem véletlen, hogy a „Nemzet és anyanyelve” című kötet második kiadásának táblájára a tanítványához hajló tanítónő képét választja; l. Benkő 2010.)

A második határvö az egyetemi évek, a szakmai formálódás időszaka. Benkő Loránd édesanyjával elhagyta ugyan Erdélyt, s ő maga a szegedi Klauzál Gábor Gimnáziumban érettségizett, de a második bécsi döntés után tanítónő édesanyja – az alföldi tanyai iskolákban eltöltött évek után – visszahelyeztette magát Erdélybe. Így fia 1941 őszén az egyetemi tanulmányait a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magyar–olasz–történelem szakán kezdte meg. Ezek a kolozsvári évek mély nyomot hagytak benne: „az egyetemi évek, a kolozsvári évek: ezek számomra felejthetetlenek sok minden szempontból. A fiatalság miatt is, a kolozsvári akkori miliő miatt is. [...] Ott magyar világ volt, és származásom révén is

In memoriam Loránd Benkő

Loránd Benkő passed away on 17 January 2011, in the ninetieth year of his life. He had been Professor of Eötvös Loránd University Budapest, Member of the Hungarian Academy of Sciences, Honorary President of the Society of Hungarian Linguistics, and managing editor of the present journal. On 28 November 2011, a memorial meeting was held by the Hungarian Academy of Sciences in Budapest. The meeting was to give an overall picture of that great scholar's life and work, albeit with no pretension of completeness. The present issue of this journal publishes edited versions of the papers read there in the order they were delivered. The overall question we were seeking an answer to was in what ways and to what extent it was that Loránd Benkő contributed to the advancement of linguistics in Hungary. A detailed analysis of his oeuvre was obviously far beyond the scope of our memorial meeting. This will be the task of historiographic papers to be written later, including a full monograph of his life and oeuvre. In order to help future historiographers, we include here a list of Loránd Benkő's publications, one that is more complete than any similar lists published heretofore. Furthermore, this issue of our journal includes the transcript of a video interview with Loránd Benkő, made by Jenő Kiss at the request of the Rector of Eötvös Loránd University on 7 July 2009.

Keywords: Loránd Benkő memorial meeting, Loránd Benkő bibliography, an interview with Loránd Benkő.

A SZERKESZTŐSÉG

Erdély: kibocsátó fészkek és ösztönző forrás

Mindnyájunk életében vannak határvövek. Ezeket számba véve kirajzolódik egy életút. De vannak emberek és emberi kapcsolatok is, melyek ezt az utat végigkísérik, a határvövek között is elvezetik az egyént; kapcsolatok, amelyek befolyásolják emberi mivoltának, egész habitusának kialakulását, formálódását.

Az első kő mindjárt a születéskor kerül az út elejére. Benkő Loránd 1921. december 19-én született Nagyváradon, azonban Váradhoz semmi nem kötötte a születésének tényén kívül. Édesanyja, Müller Klára ugyanis dési volt, férjhezmenetelekor pedig széki tanítónő. A házassága igen rövid ideig tartott, s mire Benkő Loránd megszületett, már el is vált. A gyermek az anyai nagyapja házában nevelkedett. Az első határvö mellett tehát ott vannak már a legközelebbi emberek is, a család, különösen az anya alakja, akik meghatározzák a gyermekkorát, egész életvitelét. (Nem véletlen, hogy a „Nemzet és anyanyelve” című kötet második kiadásának táblájára a tanítványához hajló tanítónő képét választja; l. Benkő 2010.)

A második határvö az egyetemi évek, a szakmai formálódás időszaka. Benkő Loránd édesanyjával elhagyta ugyan Erdélyt, s ő maga a szegedi Klauzál Gábor Gimnáziumban érettségizett, de a második bécsi döntés után tanítónő édesanyja – az alföldi tanyai iskolákban eltöltött évek után – visszahelyeztette magát Erdélybe. Így fia 1941 őszén az egyetemi tanulmányait a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magyar–olasz–történelem szakán kezdte meg. Ezek a kolozsvári évek mély nyomot hagytak benne: „az egyetemi évek, a kolozsvári évek: ezek számomra felejthetetlenek sok minden szempontból. A fiatalság miatt is, a kolozsvári akkori miliő miatt is. [...] Ott magyar világ volt, és származásom révén is

persze számomra roppant kedves. [...] Emiatt is Kolozsvár az álmaim városa volt” (Benkő 2006: 127). Ekkor, illetve tulajdonképpen a következő tanévtől kezdődik kapcsolata Szabó T. Attilával, akit mesterének, a tudományos pályája alakulását leginkább befolyásoló szellemi vezetőnek nevezett. „Első évben különösebben nem ragadott meg előadásaival. Meg kell mondanom (de ez ismert volt, és ő maga is érezte), hogy nem volt jó előadó. [...] Meg azért is persze, mert a nyelvészet nem olyan egyszeriben elkápráztató tudomány” (Benkő 2006: 128).

Az elsőéves egyetemi hallgató kezdetben az irodalmi előadásokra járt, György Lajoshoz, Kristóf Györgyhöz, szemináriumi dolgozatot is írt az „Erdélyi Triász”-ról. (Így volt ezzel kezdetben Szabó T. Attila is, akinek pályája irodalomtörténeti vonatkozású kutatásokkal indult, így doktori dolgozatát is az Erdélyi Múzeum-Egylet 16–19. századi kéziratos énekeskönyveiről írta: Szabó T. 1929a; de fordított is: „Shakespeare Hamlet-je és Byron, Milton, Shelley, Rabindranath Tagore, Whitman, Wilde és Wordsworth VERSEK Szabó T. Attila fordításában” címmel látott napvilágot egyetlen fordításkötete: Szabó T. Attila 1929b.)

Az első év végén a fonetikai lejegyzési gyakorlat újabb határkövető Benkő Loránd nyelvesszé válásának útján. Szabó professzornak feltűnt, hogy Benkő „észrevette és híven a táblára írta szinte minden egyes esetben a félhosszúságot” (Benkő 2006: 129), az év végi kollokviumon pedig vizsgáját kitűnőre minősítette. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy az csak jóval később – amikor a tanár és tanítvány viszonya barátsággá érlelődött – derült ki, hogy földiek: mindkettőjük családjának élete nemcsak Déshez kötődött, hanem ismerhették is egymást, tudniillik Szabó T. Attila tanítónő édesanyja, Bartók Ida, az elemi iskolában tanította Benkő édesanyját, aki – mint említettem – később szintén tanítónő lett.

A tanár minderről mit sem tudva szólította meg: „Kolléga úr, úgy láttam a lejegyzési gyakorlata alapján, hogy magának érzéke van a nyelvhez, a nyelvészethez. Nem gondolja, hogy esetleg többet is lehetne foglalkoznia a nyelvészettel? [...] Annyi minden van a nyelvészeten, amiket kollega úr maga nem is tanult még, mert nem volt erről eddig szó. Az erdélyi népnyelv, az erdélyi helynevek! Nagy fontossága van annak, hogy erdélyi nyelvvvel foglalkozzunk. [...] A mi megmaradásunknak ennek ápolása, művelése nagyon fontos záloga!” (Benkő 2006: 130).

A második évben Benkő Loránd már eljegyezte magát a nyelvészettel. Professzora engedélyével betelepedett a szemináriumi szobába, ahol gyakorlatilag egész nap jelen volt. Az első anyag, amit Szabó T. Attilától kapott, helynévi cédulák voltak: azoknak alapján készítette el első kis cikkekcskéit az *üver*-ről és a *hágó*-ról, amelyek aztán meg is jelentek az Erdélyi Múzeum – amelynek főszerkesztője ebben az időszakban szintén Szabó T. Attila volt – 1944. évi számaiban „Üver” (Benkő 1944a), valamint „Hágó és társai” (Benkő 1944c) címmel. Másodévesként bízta meg azzal is Szabó professzor, hogy ismertesse Árvay Józsefnek „A barcasági Hétfalu helynevei” című munkáját (Benkő 1944b), ez is 1944-ben látott napvilágot ugyanott. Árvay József fiatal helynévkutatóval is akkortájt, ott, a szemináriumban ismerkedett meg, akihez aztán élethosszig tartó barátság fűzte, s akinek a Magyar Nyelv hasábjain is emléket állított „Emlékezés Árvay Józsefre” címmel (Benkő 1975).

Majd következett a helynévanyag-cédulázás, amelyért már tisztes ösztöndíjat is folyósított az Erdélyi Tudományos Intézet, melynek nyelvtudományi részlegét akkoriban Szabó T. Attila igazgatta, s nemsokára egy újabb határhő: Árvay József vezetésével megismerkedhetett a terepen való helynévgyűjtéssel, Kajántón, Kolozsvár közvetlen közelében.

Másodév végén Szabó T. Attila nagy feladattal bízta meg, amely határhőként ugyan a kajántói helynévgyűjtéssel megjelent életében, de igazi fontosságot, kiemelkedő jelentőséget csak most kapott. A nyári szünet alatt (melyet mindig az apai nagyanyjánál, Lukafalván, a Nyárad mentén töltött) össze kellett gyűjtenie az Alsó-Nyárad mente földrajzi neveit, Nyáradszeredától Nyáradtőig. De fontos határhő ez a mozzanat Benkő Loránd családi életében is: ekkor, 1942 nyarán írt levelet először apai nagyanyjának, özv. Benkő Ferencné Fekete Eszternek, megkérdezve, hogy fogadná-e őt a teljes szünet idejére Lukafalván, hogy feladatát elvégezhesse. Nagyanyja igennel válaszol, így találkoznak életükben először, akkor ismeri meg féltestvérét, öccsét, Benkő Samut is. Szeretetteljes viszony alakul ki már akkor a lukafalvi rokonsággal. Édesapjával viszont csak 1955-ben találkozhatott először, hiszen a bécsi döntést követően Küküllőszéplak, ahol akkor református lelkészként szolgált, Dél-Erdélyhez került.

Benkő Loránd nemcsak ígéretes fiatal nyelvésznek mutatkozott, hanem szorgalmas diák is volt: nem csupán a szemináriumteremben ült naphosszat, ahol olvasott, vagy halomra gyártotta a cédulákat, hanem a terepmunkát is kitartással végezte, úgyhogy a szünidő végén készen volt a gyűjtés. Harmadév elején díjtalan gyakornoknak nevezték ki, ami pénzzel ugyan nem, de hivatalos ranggal és egy fehér köpennyel járt. Harmadévesen a Nyárad menti gyűjtésének anyagán dolgozott, mintául a nagyon fiatalon elhunyt Gergely Béla munkáit állította elé Szabó professzor.

„A Nyáradmente földrajzi nevei” (Benkő 1947a) tehát az első nagyobb lélegzetű munkája, amely három hónapnyi helyszíni gyűjtéssel indult, amikor is harminckét község földrajzi neveit jegyezte fel. A névmagyarázatokhoz a jelenkori földrajzinév-anyag lejegyzése mellett szükségessé vált a történeti névanyag gyűjtése is. Ennek egy részét Szabó T. Attila saját levéltári gyűjtéséből a következő tanév során Benkő rendelkezésére bocsátotta, de ő maga is cédulázott az okleveles anyagból az Erdélyi Múzeum-Egyesület kolozsvári levéltárában.

Miután 1944 nyarán újabb kényszerű határhőköt állítanak a nagyhatalmak Benkő Loránd életútján, a Nyáradmente földrajzi neveinek feldolgozása is megsínyle a háború, illetve a frontvonal közeledtét. Bár nyáron még néhány hetet Lukafalván tölt, csak a bombázás hírének hallatán érkezik Kolozsvárra, majd Vistára megy, ahová kimenekítették édesanyját az iskolával együtt. Akkor találkozik utoljára diákként Szabó T. Attilával, s a felajánlott kéziratot történeti anyagot a Nyárad menti földrajzi nevek vonatkozásán a szemináriumi szoba íróasztalának fiókjában hagyja. Szabó T. Attila azt megtalálta, bizonyíték rá, hogy a nemrég megjelent maroszekei anyagban benne van. Aztán menekülni kell, édesanyjával elhagyják Erdélyt. De az általa gyűjtött Nyárad menti névanyagot magával viszi a saját, okleveles anyagból másolt céduláival együtt, valamint a Szabó professzortól kapott feladatot is: ebből a gyűjtésből tanulmányt kell írni. Ez jó útravalónak

bizonyult, azzal a – később levélben kapott – tanáccsal együtt, melyben Szabó T. Attila tanítványát arra biztatta, hogy ne gondolkodjon az Erdélybe való visszatérés lehetőségén – mert arra a körülmények nem alkalmasak –, hanem bízza magát Pais Dezsőre. 1945 nyarán jelentkezett Pesten Pais professzornál, azzal, hogy Szabó professzor tanítványa, s a nála készült helynévgyűjtés anyagából szeretne doktorálni. Pais Dezső emberi nagyságáról tanúskodik a meleg fogadtatás, amiről Benkő mindig szívesen emlékezett meg, s így az ő szárnyai alatt bontakozott ki tulajdonképpeni kutatói nyelvészegyenisége.

Benkő Loránd tudományos előmenetelében újabb határkö 1946. Ekkor védte meg a Nyáradmente földrajzi neveiről készült bölcsészdoktori értekezését, s ez 1947-ben meg is jelent az MNyTK. 47., második kiadása pedig 2001-ben az MNyTK. 217. számaként. Az Adattárat az Erdélyi Tudományos Füzetek című sorozatban kívánta megjelentetni, azonban ez lehetlenné vált, így végül 1950-ben Debrecenben látott napvilágot az ottani Magyar Nyelvtudományi Intézet kiadásában. A tanulmány a Szabó T. Attila által kidolgozott névtani gyűjtés és feldolgozás szempontjait vette alapul, ez később pedig fiatal kutatók számára lett útmutató. A rövid bevezetőben már észrevehető Benkő érdeklődése a település- és népi-ségtörténet iránt (ez egyébként Szabó T. Attilának is egyik fontos kutatási területe volt), mely a későbbiekben egyre inkább kiteljesedik, s amelyben jelentős eredményeket mutat fel a nyelvtörténeti kutatás módszertanát felhasználva. A dolgozat meghaladja az élő földrajzinév-anyag feldolgozásának kereteit, és a jelentéstani, valamint alaktani rendszerezés mellett fejlődéstörténeti csoportosítást is nyújt, valamint az idegen eredetű földrajzi neveket három – román, szláv, illetve ismeretlen – kategóriába rendezi.

Benkő Loránd tudományos érdeklődésének mindig fontos része volt a névtan, jelesül a történeti névtan. A negyvenes évek végén napvilágot látott kisebb publikációinak sora is erről tanúskodik, akárcsak élete utolsó szakaszában megjelenő tanulmánykötetei.

Korai tanulmányai, rövid cikkekcskéi a helynevekre koncentrálnak: pl. a „Szentgerice, Szentháromság” (Benkő 1946), „Vécke” (Benkő 1947b), „Pilis, piliske” (Benkő 1947c), „Csoktele” (Benkő 1947d), „Ocfalva” (Benkő 1947e), „Bod és származékai a székelységnél” (Benkő 1947f), „Lok” (Benkő 1948a), „Enlaka” (Benkő 1948b), „Betfalva” (Benkő 1948c) címűekre gondolok.

Szabó T. Attila nemcsak mint a szakmába bevezető mester volt jelen Benkő Loránd életében, kapcsolatuk a későbbiekben őszinte barátsággá lényegült át, s ez így is maradt Szabó professzor elhunytáig. Benkő Loránd, amint a politikai viszonyok megengedték, az 50-es évek közepétől szinte évente megfordult Kolozsváron. Ezen látogatások oka is kettős volt: részben szakmai, részben családi kapcsolatok ápolását szolgálták, hiszen ilyenkor látogathatta meg Kolozsváron élő öccsét, Benkő Samut, illetve a kiterjedt Nyárad menti, lukafalvi rokonságot. De napi kapcsolatban voltak Szabó T. Attila budapesti látogatásai során is. Hűségese tanítványként köszöntötte a Mestert minden jeles, kerek évfordulós születésnapján, illetve halála után többször is megemlékezett róla: „Szabó T. Attila hatvanéves” (Benkő 1966), „Szabó T. Attila köszöntése” (Benkő 1976b), „Egy erdélyi tudós a magyar nyelvtudomány szolgálatában” (Benkő 1997) című írásokkal, de

elsők közé tartozott, aki üdvözölte az Erdélyi magyar szótörténeti tár megjelenését is: „A magyar szótörténeti kutatások kiemelkedő eseményéről” (Benkő 1976a) címmel.

Szabó T. Attila halála után sem szűnt meg a ragaszkodás ahhoz az ügyhöz, amelynek szeretetét az egyetemi években oltotta belé a professzor. Az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottságának elnökeként nagyon sokat segített az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” kiadásának előmozdításában, melynek erdélyi kiadója a Kriterion után az Erdélyi Múzeum-Egyesület lett. De szívén viselte Szabó T. Attila másik nagy munkájának, a diktatúra éveiben kiadhatatlan „Erdélyi helynévtörténeti adattár”-nak a sorsát is. Részt vett a hatalmas cédulaanyag Budapestre való szállításának megszervezésében, tanszéki szobájában őrizte azt, míg végül az OSZK Kézirattárában megfelelő helyre nem került. Szorgalmazta, támogatta ennek kiadását, amely Hajdú Mihály professzor vezetésével néhány évvel ezelőtt elkezdődött, s tavaly be is fejeződött: hatalmas történeti névtani adattár vált így közkinccsé.

Egyébként is figyelemmel kísérte az erdélyi magyar tudományos életet, a NyIrK. megjelenését alapos, minden részletre kiterjedő tanulmánnyal köszöntötte „Új nyelv- és irodalomtudományi folyóirat Romániában” (Benkő 1958c) címmel, amelyben sok, saját szerkesztői tapasztalából származó hasznos tanács-csal látta el az újdonsült szerkesztőket.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetének kutatójaként, később a Nyelvtörténeti és Dialektológiai Osztály vezetőjeként „A magyar nyelvjárások atlasza” munkálataiból is alaposan kivette a részét, nyelvjárásgyűjtőként is. Lőrincze Lajossal 1955 és 1959 között négyszer voltak együtt Romániában nyelvjárásgyűjtésen. Bejárták Erdély számos települését, de eljutottak a moldvai csángókhoz is. (Erről később, már idős korában emlékezik meg a Néprajzi Látóhatárban, „Emlékek első moldvai utamról (Adalékok a magyar nyelvatlasz történetéhez)” címmel; Benkő 1994.) Számos kisebb cikkben vagy nagyobb tanulmányban írja meg a legérdekesebb nyelvjárás jelenségeket: „A bukovinai székelyek nyelvéről” (Benkő 1951), „Egy moldvai székely mássalhangzó hasonulásról” (Benkő 1953), „A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban” (Benkő 1958a).

Minduntalan visszatér kedvelt témáihoz és kutatásának forrásanyagához. 1958-ban, a Horváth János nyolcvanadik születésnapját ünneplő Magyar Nyelv 2. számában, „Adalékok a Nyárádmente nyelvföldrajzához” (Benkő 1958b) címmel korábbi, 1944-es nyelvjárás adatgyűjtését közli. Akkoriban Szabó T. Attila irányításával állítottak össze egy kérdőívet, amely egy regionális nyelvatlasz létrehozására szolgált volna. A háború azonban közbeszólt, a gyűjtés sem tudott teljesen elkészülni. Hogy Benkő mégis közreadta, azt részben érzelmi, részben szakmai okokkal indokolta: „Most sok évi fektetés után mégis elővettem az anyagot, nemcsak azért, mert nekem a nyelvtudomány terén való első próbálkozások, valamint az erdélyi táj miatt kétszeresen kedves, hanem főként azért, mert úgy gondolom, hogy a számos fogyatkozás ellenére is egészében igen értékes nyelvjárás adatokat vétek volna véglegesen elhallgatni” (Benkő 1958b: 380).

Aztán Benkő Loránd élete mentébe újabb határköveket állított az idő, ezekről az utánam szólók fognak beszélni.

Azt azonban itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy nemcsak korai tanulmányai témájául választott erdélyi vonatkozású anyagot. Később, érett kutatóként is munkásságának fontos vonulatát képezte, egyik fő ihletforrását jelentette Erdély, illetve annak nyelvjárásai.

1989-től kezdődően, amikor a történelem újabb határvetést állított mindnyájunk életében, s kissé szabadabban lélegezhettünk fel mi is itt mindnyájan, a Kárpát-medencében, Benkő számos nagy ívű tanulmányt írt, melyek több fontos új adattal egészítik ki a székely és csángó település- és népiségtörténeti kutatásokat, mintegy új megvilágításba helyezve azokat. Két emlékkönyvben – melyeket Kolozsváron az Erdélyi Múzeum-Egyesület jelentetett meg Jakó Zsigmond, illetve Imreh István köszöntésére – megjelenő tanulmánya jelzi, hogy nemcsak a tematikától, hanem az erdélyi tudósoktól sem szakadt el. Ebben a periódusban öccse, Benkő Samu, az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke volt, ez a tény pedig segítette kapcsolattartását a kolozsvári tudóstársadalommal, akik akkoriban erőteljesen csoportosultak az Egyesület köré.

A történeti névtan vizsgálati módszereire alapozva, a helynevek és családnévek etimológiáját, egyes típusait kutatva és rendszerezve, valamint a nyelvjárástörténeti tényeket számba véve tárja fel a székelység erdélyi letelepedésének mozzanatait. Ilyen, tulajdonképpen korai tanulmánya a „Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez” (Benkő 1991), melyet 1949-ben a Századok teljes lapszámával együtt bezúrtak, s végül csak 1991-ben jelenhetett meg változatlan formában; de a téma fontosságát jelzi, hogy 2003-ban megjelenő gyűjteményes kötetében (Benkő 2003: 108–23) újraközölte. Hasonló tematikát dolgoz fel az „Adalékok a székelység korai történetéhez” (Benkő 1990) című tanulmányában, mely a török–magyar, illetve szláv–magyar nyelvi érintkezésre is kiterjed.

Benkő Loránd tanulmányaiban a tudományos igazságot a diktatúra és a máig is erősen ható nemzetállami kisebbségeket elnyomó politika ellen való tiltakozásul is felhasználja. „A székely néprésznev őmagyar történetéhez” címűben ezt írja: „a székelyek származásának kérdése olyan célok és eljárások ürügyévé és eszközévé válhat, amelyek népszámlálási gyakorlatban, etnikai értelmezésben, közigazgatásban, iskolaügyben és hasonlóknak juthatnak érvényre. Nem szerencsés, ha az efféle törekvések a tudomány oldaláról több mint kétes hitelű névma-gyarázatokra támaszkodhatnak” (Benkő 2003: 94).

A másik népcsoport, melynek nyelvjárása, településtörténete foglalkoztatta Benkő Lorándot, a csángók. 1989-ben a Magyar Nyelv hasábjain átfogó tanulmányt közölt „A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből” (Benkő 1989) címmel, mely egy évvel később a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai című sorozat 186. számaként újra napvilágot látott. Ebben a tanulmányban névtani és nyelvjárástani adatokra támaszkodva bizonyítja, hogy a csángók (akiket elkülönít a moldvai székelyektől) Moldva földjén telepesek; a mezőségi nyelvterületről, a 14. század folyamán költöztek a Kárpátokon túlra. Akárcsak a székelyek esetében, a csángókat illető kérdéskörben is utal a politikai elnyomásra, nyelvi jogfosztottságra, amelyben a csángók napjainkig kénytelenek élni.

Benkő Loránd tudományos munkásságát ismerve és értékelve, biztosan állítható, hogy a pályájának első időszakát jelző határvetések meghatározták életének,

kutatói irányultságának további mozzanatait is. Lélekben a szülőföldtől és embe-
reitől, kutatói munkásságában az erdélyi regionális nyelv, valamint Erdély ma-
gyarságát alkotó népcsoportok történetétől el nem szakadva alkotott maradandót.
Emlékét tisztelettel megőrizzük.

Kulcsszók: szülőföld, Szabó T. Attila, helynevek, helynévkutatás, történeti
névtan, település- és népiségtörténeti kutatás.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1944a. Üver. Erdélyi Múzeum 49: 133–4.
 BENKŐ LORÁND 1944b. A barcasági Hétfalu helynevei. Erdélyi Múzeum 49: 148–50.
 BENKŐ LORÁND 1944c. Hágó és társai. Erdélyi Múzeum 49: 476–7.
 BENKŐ LORÁND 1946. Szentgerice, Szentháromság. Magyar Nyelv 42: 53–6.
 BENKŐ LORÁND 1947a. A Nyárádmente földrajzinevei. MNyTK. 74. (2. kiadás: MNyTK. 217.)
 BENKŐ LORÁND 1947b. Vécke. Magyar Nyelv 43: 205–7.
 BENKŐ LORÁND 1947c. Pilis, piliske. Magyar Nyelv 43: 207.
 BENKŐ LORÁND 1947d. Csoktele. Magyar Nyelv 43: 207.
 BENKŐ LORÁND 1947e. Ocfalva. Erdélyi Múzeum 52: 106.
 BENKŐ LORÁND 1947f. Bod és származékai a székelységnél. Erdélyi Múzeum 52: 106–8.
 BENKŐ LORÁND 1948a. Lok. Magyar Nyelv 43: 52–3.
 BENKŐ LORÁND 1948b. Enlaka. Magyar Nyelv 43: 54.
 BENKŐ LORÁND 1948c. Betfalva. Magyar Nyelv 43: 54–5.
 BENKŐ LORÁND 1950a. A Nyárádmente földrajzinevei. Adattár. A Debreceni Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 30. Debrecen.
 BENKŐ LORÁND 1951. A bukovinai székelyek nyelvéről Magyar Nyelvőr 75: 273–7.
 BENKŐ LORÁND 1953. Egy moldvai székely mássalhangzó hasonulásról. Magyar Nyelv
49: 523–4.
 BENKŐ LORÁND 1958a. A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárások-
ban. NytudÉrt. 17: 53–85.
 BENKŐ LORÁND 1958b. Adalékok a Nyárádmente nyelvföldrajzához. Magyar Nyelv 54:
380–7.
 BENKŐ LORÁND 1958c. Új nyelv- és irodalomtudományi folyóirat Romániában. Magyar
Nyelv 54: 490–503.
 BENKŐ LORÁND 1966. Szabó T. Attila hatvanéves. Magyar Nyelv 62: 119–22.
 BENKŐ LORÁND 1975. Emlékezés Árvay Józsefre. Magyar Nyelv 71: 240–1.
 BENKŐ LORÁND 1976a. A magyar szótörténeti kutatások kiemelkedő eseményéről. Ma-
gyar Nyelv 72: 39–47.
 BENKŐ LORÁND 1976b. Szabó T. Attila köszöntése. Magyar Nyelvőr 100: 120–1, 124–5.
 BENKŐ LORÁND 1989. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből.
Magyar Nyelv 85: 271–87, 385–405.
 BENKŐ LORÁND 1990. Adalékok a székelység korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum 1:
109–22.
 BENKŐ LORÁND 1991. Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. Szá-
zadok 123: 343–58.

- BENKŐ LORÁND 1994. Emlékek első moldvai utamról (Adalékok a magyar nyelvatlasz történetéhez). Néprajzi Látóhatár 3: 299–305.
- BENKŐ LORÁND 1997. Egy erdélyi tudós a magyar nyelvtudomány szolgálatában. Magyar Nyelv 93: 385–92.
- BENKŐ LORÁND 1999. A székely nemzetségnevek történetéhez. In: BENKŐ SAMU szerk., Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 53–67.
- BENKŐ LORÁND 2002. A *székely* néprésznev ómagyar történetéhez. Magyar Nyelv 98: 257–65.
- BENKŐ LORÁND 2003. Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2006. Benkő Loránd Szabó T. Attiláról. Magnetofon-fölvétel 2006. február 2-án és március 7-én. In: BÁRTH M. JÁNOS szerk., Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 100. évfordulójára. Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara – Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Bp., 127–46.
- BENKŐ LORÁND 2010. Nemzet és anyanyelve. (Második kiadás.) Tinta Könyvkiadó, Bp.
- SZABÓ T. ATTILA 1929a. Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI–XIX. századi kéziratos énekeskönyvei. Erdélyi Tudományos Füzetek 20. Lapkiadó Nyomdai Műintézet R.-T., Cluj–Kolozsvár.
- SZABÓ T. ATTILA 1929b. Shakespeare Hamlet-je és Byron, Milton, Shelley, Rabindranath Tagore, Whitman, Wilde és Wordsworth VERSEK Szabó T. Attila fordításában. Füßy József kiadója, Torda.

Transylvania: nest of origin and source of inspiration

Loránd Benkő's researcher's disposition and attitude was determined by his origins, his childhood recollections, his university studies in Kolozsvár (Cluj). Raised in his mother's father's house, he acquired the regional standard of Dés as his first language; this brought him close to his first master, Attila Szabó T., from whom he learned the basic stratagems of linguistic research. Their teacher–student relationship ripened into a friendship over the years and their contacts remained close until Szabó's death. On the other hand, on his father's side, Benkő was also attached to his relatives in Lukafalva on the river Nyárad. His first serious research task, the collection of geographical names from the Nyárad region, was also assigned to him by Szabó while he was still a student. But it was not only his early studies whose topic was linked to Transylvania. Later on, an important part of his work as a mature researcher concerned Transylvania and its dialects, constituting a major source of inspiration throughout his life. Based on the research methods of historical onomatology, studying and systematising the etymology and typology of place names and family names, and taking facts of historical dialectology into consideration, he explored the moments of the settlement of the Székely in Transylvania and the history of the Moldavian Csángó, too.

Keywords: birthplace, Attila Szabó T., place names, research on place names, historical onomatology, history of settlements and populations.

TAMÁSNÉ SZABÓ CSILLA

Benkő Loránd, a névkutató

1. Benkő Loránd páratlanul gazdag tudományos pályája a névkutatás jegyében indult. Az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából 1943-ban még egyetemi hallgatóként a Nyárad völgyében földrajzinév-gyűjtést végzett (1950a: 3)¹, s e gyűjtőmunka anyagát a budapesti egyetemen formálta doktori értekezéssé, amelyet 1946 tavaszán ugyanott meg is védett (2003b: 425). Publikációinak sora 1944-ben indult meg az Erdélyi Múzeumban megjelent dolgozatokkal, e fórumot a következő években aztán a Magyar Nyelv váltotta fel. 1950-ig – egy-két kivételt nem számítva – csakis a névkutatás körébe tartozó írásai láttak napvilágot, ezekben a tudományos munkának kevésbé kedvező években összesen 36 hosszabb-rövidebb dolgozatot tett közzé. Ő maga később úgy tekintett vissza pályájának erre az időszakára, mint a legtermékenyebb évei közül valókra (2003b: 425). Ennek a tárgyválasztásnak az okát maga abban látta, hogy „ösztönösen éreztem, hogy a nevek mögött mennyi minden rejlik” (1999: 12). A névtani tematika ilyen erőteljes jelenlétének bizonyára inspirálója volt emellett Szabó T. Attila is, akit maga Benkő a pályájának indulása szempontjából a legnagyobb hatású mesterének tartott (2003b: 422).

Benkő Loránd korai névkutatói munkássága – immár kellő tudománytörténeti távlatból szemlélve is – teljességgel beiktatható az erdélyi helynévtörténeti iskola tevékenységének keretei közé. Ezt az irányzatot az adatok tisztelete jellemezte: Szabó T. Attila és tanítványai hatalmas energiát szenteltek a helynevek feltárásának mind a levéltári, mind pedig az élőnyelvi névkincs összegyűjtésében. Ez idő tájt Benkő Loránd írásai műfaji tekintetben is emlékeztetnek mesterének kedvelt publikációs témáira és formáira: a legtöbb közleménye rövidebb helynévfeltárás (Vécke, Enlaka, Betfalva, Izsó stb.), illetve földrajziköznév-etimológia (üver, hágó, pilis stb.). E névmagyarozatok többnyire nemcsak önmagukban érdekesek, hanem a nevek szélesebb körére vonatkozó problémákat is felvetnek. Ilyen kérdéseket Benkő önálló tanulmányokban is feldolgozott: bemutatta többek között víz- és helységneveink viszonyát (1947a) és a *-ka/-ke* képzővel alakult helyneveinket (1950b), amely névtípus mögött idegen nyelvi hatásokat sejtett. A nyelvi kapcsolatok névtani összefüggéseit magyar–román vonatkozásban is érintette (1947b). A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdésében Kniezsa Istvánnak egy tanulmányát vette jogos bírálat alá, s tett az etimológia elmélete és módszertana szempontjából is megszívlelendő megállapításokat (1948). Benkő nyugodt, józan hangvételű írása számára is váratlan, indulatos reagálást váltott ki a megbírált Kniezsából. Ennek a vitának a terhét – noha a tudományos igazság kétségkívül az ő oldalán állt – később, időskori visszaemlékezésében Benkő a maga vállára vette azzal, hogy megértően viszonyult Kniezsa reakciójához, mert „ő ahhoz nem volt hozzászokva, hogy őt, a valóban kiváló tudóst megkritizálja egy fiatal nyelvész” (2003b: 424).

Benkő Loránd fiatalkori írásai közül kiemelkedik „A Nyáradmente földraj-

¹ Mivel a tanulmány csak BENKŐ LORÁND műveire hivatkozik, a hivatkozásokból elhagyjuk a családnevet. – A szerk.

zinevei” című dolgozata (1947c). E munkájával kilépett az erdélyi iskola által felállított elvárások keretei közül: egy adott terület teljes élő helynévanyagának rendszerét kívánta bemutatni. (Maga a névtár egyébként csak évekkel később, 1950-ben jelenhetett meg.) E törekvése új utat nyitott a magyar helynévkutatásban, mivel a korábbi helynév-tipológiai vizsgálatok a korai, főképpen Árpád-kori névállománynak – azon belül is elsősorban a településneveknek – a rendszerezésére vállalkoztak. Benkő jelentéstani, alaktani és fejlődéstörténeti szempontból mutatta be a helynevek sajátosságait, s munkája – e komplexitása következtében is – évtizedekre meghatározta az e téren folyó kutatásokat, de közelítésmódja, gondolatai szervesen beépültek a legújabban használatban lévő helynévelemzési modellekbe is.

Benkő Loránd érdeklődése a helynevek mellett már ebben az időszakban is kiterjedt a személynevek világára, ebben a körben figyelme elsősorban az Árpád-korra irányult. A régi magyar személynévadás jellegzetességeit átfogó igényű tanulmányban mutatta be (1949). Hely- és személynévi témáinak nagy része ekkoriban Erdélyhez, közelebbről a Székelyföldre kötődik. Talán a témaválasztás személyes elkötelezettsége is magyarázza azt, hogy miért okozott a munkásságában oly nagy törést a Századok című folyóirat 1949. évi kötetének a betiltása, amelyben a fiatal kutatónak a székelység településtörténetéről írott tanulmánya jelent volna meg (amelyet aztán 1989-ben újra kiadtak; vö. 2003a: 123). „Ez számomra megrendítő volt – emlékezett vissza később erre az esetre a szerző –, tudhattam belőle, hogy ebben a témakörben nem lehet perspektívája a kutatásnak. [...] Én Erdély régi történetével szerettem volna foglalkozni a nevek kapcsán elsősorban, de erről akkor különösen szó sem lehetett.” (2003b: 428).

2. A névtörténeti, névtani tematika bőven buzgó forrását Benkő Loránd munkásságában hosszú időre elapasztották a kedvezőtlen körülmények. A nevek ügyét azonban rendre előhozza, ha azt az általa éppen tárgyalt kérdés megengedi: többnyire azonban a kutatások fájdalmas hiányát emelheti ki, akár a nyelvtudományi szintézisek (1969), akár az etimológiai vizsgálatok (1975) vagy éppen az őstörténeti problematika (1977) vonatkozásában. Amikor pedig a névtudományi konferenciák és tanácskozások egymást követő megrendezése később azt jelezte, hogy a névtan a magyar tudományosságban lassan kezdi korábbi megbecsültségét visszazerezni, ezen alkalmakkor plenáris előadásokban, elnöki megnyitókban és zárszóiban igyekezett felmérni a kutatási terület helyzetét és kijelölni az előtte álló legfontosabb feladatokat (vö. pl. 1970, 1987).

A tudóstársak köszöntése, ünneplése vagy szomorú elvesztése is alkalmat teremtett Benkő Loránd számára, hogy névtani kérdéseket előhozzon. E dolgozatok közül kiemelkedik a Melich János 85. születésnapjára írt méltatása, amellyel Benkő a hivatalok által címeitől méltatlanul megfosztott nagy nyelvtudós, kiváló névkutató szakmai, tudományos rehabilitációját adta meg (1957). Ez a korban a tudományos értékek mellett való komoly és egyáltalán nem minden veszély nélküli kiállásként értékelhető. Benkő Melichről jóval később, visszaemlékezésében is úgy nyilatkozott, mint akinek „A honfoglaláskori Magyarország” című

munkája alapjaiban határozta meg saját korai munkásságának irányát és jellegét (2003b: 426).

A névtörténeti tematika bűvópataka két nagyszabású dolgozatban tör felszínre Benkő Loránd pályájának a névkutatást jórészt nélkülöző 40 éves periódusában. Mindkettő olyan problematikát érint, amely a pálya utolsó két évtizedében fontos szerepet kap a szerző munkásságában. A *Csepel* név eredetéről írott tanulmánya (1966) a helynév-etimológia elmélete szempontjából is fontos dolgozat, mivel Benkő bizonyítja, hogy az Anonymus *Gesta Hungarorum*ának alapján álló néveredetetés módszertani tekintetben több ponton is hibás. A név teljes etimológiai bokrának vizsgálatával igazolja, hogy az anonymusi *Csepel* lovászmester csupán a legendák világába tartozik, s a név a régi *csepel(y) ~ cseplye* 'egyfajta erdő, bokros hely' jelentésű földrajzi köznévből származik. A másik írás Konsztantinosz bizánci császárnak a magyar őstörténet szempontjából kiemelkedően fontos művéből a *Lēved* és az *Etēlköz* neveket elemzi (1984), és fontos tanulságként fogalmazza meg az ő- és az ómagyar kori helynévadásban megmutató nyelvi-tipológiai természetű folytonosságot. Mellettük e korszakból megemlíthető még „A magyar nyelv története” című egyetemi tankönyvnek – amelyen tanár- és nyelvészgenerációk nőttek fel – a tulajdonnevek történetéről írott fejezete (1967), amelyben Benkő Loránd a magyar hely- és személynévadás átfogó képét vázolta fel.

Benkő Loránd pályáján a névkutatás súlya az 1990-es éveket, munkásságának utolsó két évtizedét megelőzően nyilvánvalóan nem vetekedhet azzal, amit az utóbbi időszakban az eredményei ezen a téren felmutatnak. Annak, hogy mégis ilyen részletezően foglalkoztam a korai évek termésével, az a magyarázata, hogy ezek a munkák eddig – egyébként érthető módon – jóval kevesebb figyelmet kaptak, mint a közelmúlt írásai.

3. Az 1990-es évek elejétől Benkő Loránd sokágú munkásságában a történeti névtani tematikát bőséggel áradó folyamként látjuk megjelenni. Ennek a téma-választásnak az okát ő maga világította meg azzal, hogy „kutatási szenvedélyem fókuszában a történeti névtan áll” (2003b: 429). Ez volt a legfőbb érdeklődési területe pályájának kezdetén, s most – fogalmazta meg egy vele készített interjúban – „visszatértem hozzá. S örömmel teszem.” (2003b: 428).

Ennek az időszaknak a páratlanul gazdag termését két önálló könyv és két tanulmánykötet mutatja a jó néhány idevágó további tanulmány mellett. Ezeket a munkákat a tudományos közélet az őket megillető nagy érdeklődéssel fogadta: ismertetések sora készült róluk, hivatkozások százai mutatták hatásukat. Az itteni időkeretek azonban csupán arra adnak lehetőséget, hogy e két évtized névkutatói munkásságának néhány általam legfontosabbnak vélt vonását kiemeljem. A részletes elemzésüktől emellett talán az a körülmény is felment, hogy e művek igen élénken jelen vannak a szakmai köztudatban.

Benkő Loránd munkásságának ebben a bő két évtizedében meghatározó szerepben a tanulmányok állnak. Ezek a dolgozatok – bár egymástól különböző, saját témát fejtenek ki, s ennek megfelelően mindegyik írás lezárt, kerek egész – határozott összefüggést is mutatnak egymással. Mégpedig nemcsak szerzőjük egységes

nyelv- és névtörténeti szemlélete, interdiszciplináris közelítésmódja, érvelésének, bizonyítási eljárásának a hasonlósága miatt, hanem a tárgyalt témák hely- és időviszonyainak s a bennük megjelenő személyeknek és történéseknek a kapcsolatai miatt is. Az írások között – a kapcsolódó szálak és a kölcsönös utalások sűrűségének megfelelően – vannak persze szorosabban és lazábban összetartozók is, de olyan nemigen található közöttük, amely a többitől teljesen független lenne. Amikor aztán ezeket együtt, kötetbe szerkesztve is kézbe veheti az olvasó, e kapcsolati háló szövevényessége is áttekinthetőbb lesz számára, s az írások különös erővel világítják meg egymásnak az olvasó számára addig esetleg homályban maradt részleteit is. Benkő munkáiban kedvelt korszaka, az Árpád-kor a maga összetettségében tárul föl előttünk: nemcsak nyelvi, hanem társadalmi, művelődéstörténeti, történeti földrajzi tekintetben is.

A Benkő Loránd által tanulmányaiból egybeszerkesztett két kötetben – a „Név és történelem” (1998) és a „Beszélnek a múlt nevei” (2003a) című könyvekben – összesen 37 írása látott napvilágot. Ezek egy része kifejezetten névfejtési céllal megírt dolgozat, de a további munkák között sem igen akad olyan, amelyben ne kerülnének elő etimológiai fejtegetések. Ezen persze különösebben nincs mit csodálkozni, hiszen a tulajdonnevek elemzésében, történeti forrásként való felhasználásában a névfejtésnek már a tulajdonnevekkel való tudományos foglalkozás kezdete óta alapvető jelentősége van. A névetimológia ugyanis végigköveti a név változásait, és rekonstruálni igyekszik azt a helyzetet, amelyben a név mint motivált, szemantikailag áttetsző nyelvi elem létrejött, kifejezve az adott kor nyelvi, természeti, társadalmi, kulturális viszonyait. Az ilyen természetű munkának nagy tehát a felelőssége, hiszen segítségével a kutató nemcsak a nyelvi, hanem a társadalmi, művelődési viszonyokra is rá tud világítani.

Benkő Loránd e munkái is azt mutatják, hogy a névkutatónak számos tudományágban kell valamiféle jártassággal rendelkeznie (vö. 1997), de egyúttal azt is jelzik, hogy az onomasztikának gyakran megmutatózó segédtudományi szerepe komoly érték: a névtan sokirányú hasznosíthatóságának a legélénkebb bizonyítéka. Benkő Loránd úgy tartotta, hogy „az etimologizálás sikamlós tudományterület” (1992: 42), s még könnyebb elcsúszni a tulajdonnevek magyarázata terén. Emiatt s másfelől azért, mert a névkutatás eredményeire más tudományok gyakran építenek további következtetéseket, fontosnak tartotta, hogy tisztázza azokat a „véres torkú” etimológiákat és „régóta hurcolt nyelvészeti babonákat”, amelyek gyakran éppen olyan nevekre vonatkozóan válnak tévedések forrásává, amelyeknek kulcsszerepe van régi történelmünk tárgyalásában is. Írásaiban harcol a 19. századi nemzeti romantizmus tudománybeli továbbélései ellen, s a vágyak kivetítése helyett ő az adatokból kihámozható tényeket keresi. Ez a törekvés nemcsak tanulmányaiban, hanem önálló könyveiben is jelen van: a Szovárd-kérdés kapcsán például ilyen összefüggésben próbálja tisztázni a *Turul* nemzetség nevének eredetét (2009: 55–6).

Írásait a bíráló-javító szándék miatt ő maga gyakran vitairatnak mondja. Bírálata nemcsak tárgyszerű, hanem egyúttal megértő is, mivel úgy véli, hogy a tudós „munkásságát nem lehet, nem szabad korának körülményeitől és saját tudósi eszmevilágától elvonatkoztatva [...] szemlélni és megítélni” (2003a: 168).

A kritikát az olyan esetekben is fontosnak tartja, amikor csupán az addig érvényesnek gondolt névfejtés tarthatatlan voltát igazolhatjuk, és nem tudunk a helyébe más, megfelelő magyarázatot iktatni, ahogyan azt a *Termacsu* (2003a: 9–19), a *Borsova* (2003a: 133–9) vagy éppen a *Kézd* (1998: 148–50) és mások esetében is láthatjuk. Az ilyen nyitva hagyott kérdések reményei szerint ösztönözhetik más tudományterületek művelőinek, különösképpen a szlavistáknak és a turkológusoknak a munkáját.

Benkő Loránd sokágú névtani munkásságának fősodrába az Anonymus-tanulmányok tartoznak. Ezek fontosságát nemcsak nagy számuk mutatja, hanem az is jelzi, hogy a „Név és történelem” című kötetében szerzőjük külön fejezetben helyezte el őket (1998: 11–108). Azokban az írásokban, amelyek nem ennek a témának valamely részlete köré szerveződnek, ugyancsak gyakran feltűnnek a geszta egyes szórványai vagy éppen P mester alakja és tevékenysége. A művel való foglalkozás Benkő számára nemcsak egyéni érdeklődés, vonzalom következménye, hanem korai történetünk megismerésének kulcskérdése is, ugyanis a gesztát nyelvemlékeink sorában „valóságos unikum”-nak tartja, mivel a hozzá fűződő „kutatások szemlélete, módszere és eredményei egész történeti névtudományunk alakulását nagyban befolyásolták”, és a történeti nyelvtudomány egészére, valamint a történettudományra is kisugárzó hatással voltak (2003a: 8).

Fontos feladat számára a geszta filológiai újraértékelése, amely összetett, sokrétű vizsgálatot jelent; ezek közül itt most csak azt a munkát emelem ki, amelyet Benkő a latin szöveg és a magyar szórványok kapcsolatának vizsgálata terén végzett, s eredményeivel fontos módszertani újítással járult hozzá általában is szórványemlékeink elemzéséhez.

A forráshoz való közelítésben a legfőbb szemléleti újítása az, hogy a minél pontosabb nyelvi interpretáció végett aprólékosan megkísérli felderíteni a geszta szerzőjének munkamódszerét. P mestert mint alkotó személyiséget ábrázolja, akinek alkata, nyelvi helyzete, korának szövevényes érdekviszonyaiba való mély beágyazottsága mind-mind rajta hagyták a nyomukat alkotásán is. Alkotómódszerének lényegét Benkő abban látja, hogy nála a helyek és a személyek, valamint cselekvéseik, tetteik sajátos megfelelési viszonyba kerülnek, s e korrelációkban a Mester saját fantáziája szerint alkotta meg hősei alakját, és kora nyelvi viszonyainak megfelelően teremtette meg a nevüket, ahogyan tette ezt például *Szabolcs* vezér esetében is (2003a: 38–67). A Magiszter még a Szovárd-könyvben is külön fejezetet kapott (2009: 15–22), mivel Benkő úgy látja, hogy „P mester gesztája jelentékeny súllyal az ómagyar nemzetségekről szól”, s e kapcsolatrendszerrel való ismereteink is sok tekintetben az ő munkájára mennek vissza (2009: 18). Benkő Anonymust főleg a nevekkal való mesterkedései révén igyekszik bemutatni azal a céllal, hogy kiiktathassa az általa képviselt, illetőleg a művében ábrázolt történeti korszak ismeretéből a valóságban oda nem tartozó elemeket. A nevek hitelességének vagy éppen kreált voltának a boncolgatásában elért eredményei és az ezen a téren kialakított módszerei alapján azt mondhatjuk, hogy Benkő Loránd a történeti szocioonomasztika terén olyan új távlatokat nyitott, amelyek megmutatják, hogy az effajta közelítésmód nem hagyható figyelmen kívül a magyar nyelv legkorábbi forrásanyagának a vizsgálatában.

Ezen értékeknek megfelelően Benkő Anonymus-tanulmányait talán nem minden ok nélkül sorolhatjuk a magyar névkutatás, sőt általánosabban a magyar nyelvtörténetírás legkiemelkedőbb teljesítményei közé.

Fontos törekvése Benkő Lorándnak az is, hogy az Árpád-kori Magyarország egyes térségeinek nyelvi, földrajzi, társadalmi viszonyait bemutassa. Az ország feltérképezésében főképpen Anonymus nyomában jár, s oda vezet el bennünket – elsősorban helynevek etimológiai elemzése révén –, ahova kedvelt szerzője a honfoglaló magyarokat is elvitte: bejárhatjuk velük a Felső-Tisza vidékét (1998: 102–8), a déli országrészeket (1998: 178–85, 2003a: 161–7) és sok más tájat is. Benkő azonban legszívesebben Erdélybe, a Székelyföldre kalauzol bennünket (1998: 94–101, 151–6, 157–61, 2003a: 95–107), olyannyira, hogy Dél-Erdély kora története feltárásának önálló könyvet is szentelt (2002). Személyes vonzódása, szeretete a szülőföld iránt ebben a témaválasztásban is megmutatkozik.

4. Hatalmas örökség az, amit Benkő Loránd a névkutatásban ránk hagyott: munkái – úgy vélem – hosszú időre meghatározzák e tudományterületen a kutatási témákat, irányokat és módszereket. Az utókornak küldött fontos üzenetként értelmezhetjük azt a megállapítását, mely szerint a nevek világa a magyar múltra vonatkozólag „rendkívül sokat nyújt, ez a témakör pedig olyan gazdag, hogy sok ember munkássága kellene feltárásához” (1999: 12). A mi felelősségünk, hogy ezzel az örökséggel hogyan sáfárkodunk, s hogy meg tudjuk-e tartani a névkutatásnak azt a rangját, súlyát a történeti tudományok között, amelyet Benkő Loránd e téren végzett munkássága kivívott neki.

Kulcsszók: onomasztika, hely- és személynévtörténet, etimológia, az Árpád-kor nyelve, Anonymus-kutatások.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1947a. Víz- és helységneveink viszonyához. *Magyar Nyelv* 43: 259–63.
 BENKŐ LORÁND 1947b. Adalékok a székelyföldi román névadáshoz. *Erdélyi Múzeum* 52: 105–6.
 BENKŐ LORÁND 1947c. A Nyárádmente földrajzinevei. *MNyTK.* 74.
 BENKŐ LORÁND 1948. A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 44: 259–63.
 BENKŐ LORÁND 1949. A régi magyar személynévadás. Néptudományi Intézet, Bp.
 BENKŐ LORÁND 1950a. A Nyárádmente földrajzinevei. Adattár. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 30. Debrecen.
 BENKŐ LORÁND 1950b. *-ka/-ke* képzős helységneveink kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 46: 143–5.
 BENKŐ LORÁND 1957. Gondolatok Melich János nyelvtudományi munkásságáról. *Magyar Nyelv* 53: 1–12.
 BENKŐ LORÁND 1966. Az anonymusi hagyomány – és a *Csepel* név eredete. *Magyar Nyelv* 62: 134–46, 292–305.
 BENKŐ LORÁND 1967. A magyar tulajdonnevek története. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ

- LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1967. A magyar nyelv története. Akadémiai Kiadó, Bp., 374–88.
- BENKŐ LORÁND 1969. A szintézisek szerepe a magyar nyelvtudományban. In: KIRÁLY PÉTER szerk., A nyelvtudomány a haladásért. NytudÉrt. 65: 41–65.
- BENKŐ LORÁND 1970. Névtudományunk helyzete és feladatai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia Budapest, 1969. NytudÉrt. 70: 7–16.
- BENKŐ LORÁND 1975. Az etimológiai kutatások újabb fejlődése Magyarországon. In: BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk., Az etimológia elmélete és módszere. NytudÉrt. 89: 12–26.
- BENKŐ LORÁND 1977. Magyar nyelvtörténet – magyar őstörténet. In: BARTHA ANTAL – CZEGLÉDI KÁROLY – RÓNA-TAS ANDRÁS szerk., Magyar őstörténeti tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Bp. 45–57.
- BENKŐ LORÁND 1984. A magyarság honfoglalás előtti történetéhez *Léved* és *Etélköz* kapcsán. Magyar Nyelv 80: 389–419.
- BENKŐ LORÁND 1987. Elnöki megnyitó [a Pais-emlékünnepeken]. Magyar Nyelv 83: 258–61.
- BENKŐ LORÁND 1992. Kézd. In: KOZOCSA SÁNDOR – LACZKÓ KRISZTINA szerk., Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Bp., 42–5.
- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk. [Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián.] In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30). MNyTK. 209: 5–9.
- BENKŐ LORÁND 1998. Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1999. Benkő Loránd. Magyar Nyelvész Pályaképek és Önvallomások 6. Eötvös Loránd Tudományegyetem Fonetikai Tanszék, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2002. Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről. MTA Történettudományi Intézet, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2003a. Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonvekről. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2003b. Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból. I–III. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2009. A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.

Loránd Benkő the onomatologist

This paper presents an overview of Loránd Benkő's activities in the field of onomatology. His work in linguistics started in the mid-1940s with this area of scholarship in the framework of the Transylvanian school of the historical study of place names: along with a number of etymologies and discussions of theoretical problems, he processed the stock of place names of his region of origin, the Nyárád region. In the four decades that followed, the issue of names occurred sporadically in his extremely rich linguistic repertoire, but since the early 1990s, onomatology took the forefront of

his publications once more. Two monographs and two collections of papers summarised the most important results of his work in this period. In his writings, the analysis of the names of the Árpadian age also constituted a major topic, especially the study of Anonymus' *Gesta Hungarorum*. Due to their concrete results and methodological innovations, these works by Benkő are among the most outstanding pieces of Hungarian historical linguistics.

Keywords: onomatology, history of place names and personal names, etymology, the language of the Árpadian age, research on Anonymus.

HOFFMANN ISTVÁN

Benkő Loránd, a nyelvföldrajz és nyelvjárástörténet kutatója

1. Tisztelt Hallgatóság! Amikor Benkő Loránd betöltötte nyolcvanadik életévét, tanszékünk, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke egy három kötetes válogatással tisztelgett a jeles tudós akkor még lezáratlan életműve előtt. A Kiss Jenő és Hajdú Mihály által szerkesztett „trilógia” „Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány” főcímmel látott napvilágot 2003-ban. Ennek záró közleménye egy riport, amelyben Kiss Jenő kérdései nyomán a mester vall az életéről: a pályájáról és a nyelvtudományról (Beszélgetés Benkő Loránddal: i. m. 3: 421–47). Ez után tudtommal már csak egy hasonló témájú videorport készült az idős tudóssal, 2009 nyarán (Tudósportrék 2009, I. a MNy. jelen számában is). Mindezek a korábbi visszaemlékezéseivel együtt hallatlanul érdekesek, értékesek az utókor számára, és nyilván sokszor fogunk még visszanyúlni hozzájuk. Most tehát, amikor munkásságának néhány jellemző részletét bemutatom, érdemes egy-két gondolatot tőle magától idéznem, az említett riportból.

2. Hogy megértsük Benkő Lorándnak szeretettel, sőt – ahogy maga is mondja: szenvedéllyel – művelt tudományát, indítsuk a visszapillantást egy általánosabb kérdéssel:

„*A nyelvtudomány számos területén tevékenykedtél. Mely területek álltak, illetőleg állnak legközelebb Hozzád?* [– kérdezi tehát Kiss Jenő].

M i n d e n, ami a magyar múltra vonatkozik (ebben benne van mindig a jelen is!), s ami a nyelvből a magyar művelődésre, történelemre vonatkozóan kideríthető. Minél régebbi, ténylegesen magyar nyelvi múltból van szó, némi túlzással szólva annál kedvesebb nekem. [...] M i n d e n érdekel, ami a nyelv mögött van (így szoktam magam számára megfogalmazni). Ebben természetesen a nyelv is benne van, hiszen a nyelvész csak a nyelvből indulhat ki. [...] közismert, illetőleg aki tudja, az tudja, hogy a nyelv a múltból sok-sok mindent megőriz, tartalmaz, s belőle mennyi a kikövetkeztetési lehetőség. Abból m i n d e n t szerettem és szeretek. Vallom, hogy ez roppant értéke a nyelvnek.” (I. m. 427, az én kiemelésemmel.)

Ez a háromszorosan is hangsúlyozott *minden* és a *szerettem* és *szeretek* gondolatzárás egyetemes időbelisége jelzi ennek a történeti érdeklődésnek az átfogó jellegét. Ebből az attitűdből kell levezetni a tudományos részterületek művelését

his publications once more. Two monographs and two collections of papers summarised the most important results of his work in this period. In his writings, the analysis of the names of the Árpadian age also constituted a major topic, especially the study of Anonymus' *Gesta Hungarorum*. Due to their concrete results and methodological innovations, these works by Benkő are among the most outstanding pieces of Hungarian historical linguistics.

Keywords: onomatology, history of place names and personal names, etymology, the language of the Árpadian age, research on Anonymus.

HOFFMANN ISTVÁN

Benkő Loránd, a nyelvföldrajz és nyelvjárástörténet kutatója

1. Tisztelt Hallgatóság! Amikor Benkő Loránd betöltötte nyolcvanadik életévét, tanszékünk, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke egy három kötetes válogatással tisztelgett a jeles tudós akkor még lezáratlan életműve előtt. A Kiss Jenő és Hajdú Mihály által szerkesztett „trilógia” „Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány” főcímmel látott napvilágot 2003-ban. Ennek záró közleménye egy riport, amelyben Kiss Jenő kérdései nyomán a mester vall az életéről: a pályájáról és a nyelvtudományról (Beszélgetés Benkő Loránddal: i. m. 3: 421–47). Ez után tudtommal már csak egy hasonló témájú videorport készült az idős tudóssal, 2009 nyarán (Tudósportrék 2009, I. a MNy. jelen számában is). Mindezek a korábbi visszaemlékezéseivel együtt hallatlanul érdekesek, értékesek az utókor számára, és nyilván sokszor fogunk még visszanyúlni hozzájuk. Most tehát, amikor munkásságának néhány jellemző részletét bemutatom, érdemes egy-két gondolatot tőle magától idéznem, az említett riportból.

2. Hogy megértsük Benkő Lorándnak szeretettel, sőt – ahogy maga is mondja: szenvedéllyel – művelt tudományát, indítsuk a visszapillantást egy általánosabb kérdéssel:

„A nyelvtudomány számos területén tevékenykedtél. Mely területek álltak, illetőleg állnak legközelebb Hozzád? [– kérdezi tehát Kiss Jenő].

M i n d e n, ami a magyar múltra vonatkozik (ebben benne van mindig a jelen is!), s ami a nyelvből a magyar művelődésre, történelemre vonatkozóan kideríthető. Minél régebbi, ténylegesen magyar nyelvi múltból van szó, némi túlzással szólva annál kedvesebb nekem. [...] M i n d e n érdekel, ami a nyelv mögött van (így szoktam magam számára megfogalmazni). Ebben természetesen a nyelv is benne van, hiszen a nyelvész csak a nyelvből indulhat ki. [...] közismert, illetőleg aki tudja, az tudja, hogy a nyelv a múltból sok-sok mindent megőriz, tartalmaz, s belőle mennyi a kikövetkeztetési lehetőség. Abból m i n d e n t szerettem és szeretek. Vallom, hogy ez roppant értéke a nyelvnek.” (I. m. 427, az én kiemelésemmel.)

Ez a háromszorosan is hangsúlyozott *minden* és a *szerettem* és *szeretek* gondolatzárás egyetemes időbelisége jelzi ennek a történeti érdeklődésnek az átfogó jellegét. Ebből az attitűdből kell levezetni a tudományos részterületek művelését

is, nem feledve a komplexitás, a minden mindennel összefügg igényét. A kiemelt szempont, amelyet röviden értékelnem kell, a területiség dimenziója az időbeliség kontextusába helyezve. Nem mulaszthatjuk el tehát az ide vonatkozó kérdésre adott néhány riportrészlet idézését.

3. *„Dialektológusként, a nyelvatlasz munkatársaként s az egyetemi nyelv-járásgyűjtő kirándulások résztvevőjeként a magyar nyelvterület számos pontján megfordultál. Mint nyelvtörténésznek, aki mindenekelőtt írásos emlékek alapján dolgozik, mit jelentett a nyelvjárásokkal [...] való megismerkedés?*

Ennek a kérdésnek nagyon örülök. Nemcsak azért, mert az idevágó igény egy kicsit a szívem csücskében benne van, benne volt mindig, hanem azért is, mert mikor e beszélgetés elején arról volt szó, hogy kitől tanultam, kik voltak a mestereim, akkor egyszerűen elfelejtettem, hogy szólnom kellene arról, hogy amikor a nyelv történetéről másoktól s a magam tapasztalataiból egyet s más megtanultam, rendkívül sokat segített nekem a nyelvjárásokkal való megismerkedés. A nyelvtörténész számára – azt is mondhatom –, hogy ez elengedhetetlen is. [...] Fiatal nyelvészkoromban [...] a magyar nyelvatlasz gyűjtőmunkálatai során rendkívüli élményben részesülhettem, hiszen körülbelül száz kutatóponton fordultam meg. [...] Nem szándékozom most közhelyeket mondani, hogy a nyelv területisége hogyan függ össze diakroniájával. De ezt a történetiségben alapvető tényanyagot a helyszínen tapasztalni, ebből élményeket szerezni kevés nyelvtörténésznek adatik meg. Én örülök és boldog vagyok, hogy számomra ez lehetővé vált, és nem titkolom, hogy ebből az egy évtizednél is tovább tartó munkámból tanultam talán a legtöbbet nyelvész-pályafutásom alatt.” (I. m. 3: 434–5.)

A magyar nyelvjárások atlaszának gyűjtései, terepmunkája és kutatócsoporti megbeszélései tehát egy életre szóló tapasztalattal látták el a tudóst; ebből a bővizű folyamból sokszor és sokat merített, adatszerűen és szemléletileg egyaránt. A tapasztalatokból és gondolatokból még az atlaszmunkálatok során szép esettanulmányok születtek, pl. „Ellentétes típusú kettőshangzók az Ecsedi láp vidékén” (1952), „A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban” (1958a), „Adalékok a Nyárádmente nyelvföldrajzához” (1958b), „A kórógyi nyelvjárás aspirált mássalhangzóiról” (1962). Feltehetőleg a nyelvjárás hangtan iránti különös fogékonysága miatt bízták rá a szerkesztők, Deme László és Imre Samu a második nyelvatlaszos elméleti-módszertani kötetben az egyezményes hangjelölési rendszerrel összefüggő kérdések áttekintését (BENKŐ 1975).

4. Benkő Loránd még nem volt jelen 1941-ben az első népnyelvkutató értekezleten, ahol neves nyelvészek hoztak határozatot a magyar nyelvatlasz megalkotásáról és egy ezzel összefüggő munkaközösség létrehozásáról. Példa értékű lehetett azonban számára, hogy ilyen személyiségek adták nevüket az ügyhöz, mint Bárczi Géza, Pais Dezső, Klemm Antal, Laziczius Gyula, Szabó T. Attila (akinek Benkő Loránd Kolozsváron egyetemi tanítványa volt), illetve az idegen nyelvi filológiák képviselői közül a turkológus Ligeti Lajos vagy a romanista Gáldi László és Tamás Lajos (vö. BÁRCZI in: DEME–IMRE szerk. 1975: 22). A Magyar Nyelvatlasz Bizottság 1942 januárjában Bárczi Gézát bízta meg a munkacsoport

megszervezésével és a munkálatok irányításával. Mint az közismert, a második világháború eseményei csak a próbagyűjtések megkezdését tették lehetővé, és a háború után újra lábra kellett állítani, fel kellett építeni nemcsak a nyelvátlasz-vállalkozást, hanem a tudományos élet egész struktúráját. A nyelvátlasz végül a Magyar Tudományos Akadémia megalakuló Nyelvtudományi Intézetébe került. Az Akadémia kezdetben a két nagy tudóst, Paisot és Bárczit is „delegálta” az atlaszos munkák újraindításának szakmai támogatására és felügyeletére, de amikor a rendszeres munka elindult, Pais visszavonult erről a területről, így Bárczi ismét megkapta a teljes körű felhatalmazást a tudományos irányításra. Debreceni tanszékét budapestire cserélve két helyen fejthette ki tudományszervezői tevékenységét: akadémiai kutatócsoportot irányított és új tanszéket is szervezhetett.

5. Benkő Loránd szorosabb munkakapcsolatba először a magyar nyelvátlasz kutatócsoportjában került vele, hiszen az egyetemen a Pais-tanszék oktatója volt. Hamarosan azonban mint tankönyvíró is tagja lett egy munkaközösségnek, az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek alkotógárdájának. Ennek a szellemi közösségnek kétségtelenül Bárczi volt a meghatározó alakja. Egyrészt azért, mivel egymaga öt füzetet vállalt a sorozatban, másrészt „fajsúlyos” fejezeteket írt meg az egyetemi oktatás számára: „Bevezetés a nyelvtudományba” (1953/1955/1957), „Fonetika” (1951/1957/1960), „Magyar hangtörténet” (1954/1958), „A szótövek. Magyar történeti szóalakok I.” (1958), „A magyar szókincs eredete” (1951/1958). Szintézisalkotó munkásságának a nagyközönség számára is közismertté vált összegzése „A magyar nyelv életrajza” (1963/1966/1975). A „csapat” tagjai voltak még többek között Kniezsa István, Bartha Katalin, Berrár Jolán, Szabó Dénes, Kálmán Béla és Benkő Loránd. De míg egy szóképzés- vagy mondattörténet szinte természetes összetevője volt a nyelvi szintek szerint is építkező tankönyvsorozatnak, addig egy magyar nyelvjárástörténet a „luxuscikkek” kategóriájába tartozott: hab volt a tortán... Vagyis ha történetesen nem készült volna el, valószínűleg senki sem reklamált volna, mint ahogy például egy igeragozás-történet nagyon is elkelt volna a sorozatban. (Bárczi tulajdonképpen meg is írta, de csak halála után adta ki Abaffy Erzsébet a hagyatékából.)

Visszatérve a Benkő által írt „Magyar nyelvjárástörténet”-re: ez az egyik leg-egyénibb arcú összegzés az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek sorozatában. Beiktatása nagy valószínűség szerint Bárczinak köszönhető, hisz iskolaalapítása, amellyel tanítványait és szellemi követőit maga köré gyűjtötte, a nyelvjárás-történeti kutatások és a nyelvemlékek monografikus feldolgozásának jegyében történt. Bárczi jó helyzetfelismeréssel vette észre, hogy nyelvtörténészként és a dialektológiában jeleskedő Csűry-tanszéket megörökölve, majd a magyar nyelvátlasz ügyét felkarolva történelmi lehetőséget kapott két megerősödött tudományterület összeillesztésére: a nyelvjárásstudományára és a nyelvtörténetére. A huszadik század negyvenes, ötvenes éveinek programadó nyilatkozataiban, valamint tanítványainak szóló ösztönzéseiben, témaadásaiban is jelezte ennek a komoly perspektívákat mutató „interdiszciplinának” a fontosságát. Tanulmányai, előadásai közül most csak a következőkre hivatkozom: „Régi magyar nyelvjárások” (1947a), „A történeti nyelvjárás kutatás” (1947b), „A magyar történeti nyelvjárás kutatás”

(1956). Az utóbbi nagy ívű áttekintés és programadás alapján, amely a III. országos nyelvészkongresszus egyik plenáris előadása volt 1954-ben, nyilván ő lett volna predesztinálva a magyar nyelvjárástörténet egyetemi tankönyvének a megírására is. A feladat azonban mégis a fiatal, ambiciózus kollégának, Benkő Lorándnak jutott. Ebben nemcsak Bárczi jelentős tankönyvi leterheltségének és a munkamegosztás igényének lehetett szerepe, hanem annak is, hogy Bárczinak már módjában állt megismerni Benkő ígéretes nyelvtörténeti és dialektológiai próbálkozásait, az átfogó gondolkodásra való hajlamát és tehetségét.

Reményeiben nyilván nem csalatkozott, hiszen kiváló összefoglalás született, amely nemcsak szűkebb tárgyában, a magyar nyelvjárások múltjának felvillantásában jeleskedett, hanem olyan elméleti-módszertani bevezetést kapott, amely önmagán túlmutatott, később pedig módosult formában beépült az egyik legnagyobb hatású és leghosszabb életű egyetemi nyelvészeti tankönyv, „A magyar nyelv története” (1967) bevezető egységébe. A híres „BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR” tankönyvnek pedig immár Benkő Loránd lett a szerkesztője, és ebben nyilván a jól sikerült „Magyar nyelvjárástörténet”-nek is jelentős szerepe volt. Idézem az elméleti és módszertani rész főbb fejezetcímeit: I. A) A nyelvjárások mibenléte, B) A nyelvjárási jelenségek, C) A nyelvjárások belső tagolódása. II. A) A nyelvjárástörténet forrásanyaga, B) A nyelvjárástörténet vizsgálati módjai. Ezek után az alfejezetekkel bőven tagolt két egység után következik a III. főfejezet, A magyar nyelvjárások történetének vázlata.

Természetesnek vehetjük, hogy „A történeti nyelvtudomány alapjai” (1988) című későbbi egyetemi tankönyvében is van egy idevágó fejezet, melynek címe: „A nyelv területi tagolódásának történeti vonatkozásai” (213–27). Itt újraértékelve több korábban tárgyalt jelenség és példa is terítékre kerül, szélesebb keretek közé illesztve.

6. A „Magyar nyelvjárástörténet”-től Benkő Loránd számára több irányba vezetett az út. Az egyik a nyelvi norma, az írott nyelvi sztenderd, az irodalmi nyelv története felé – erről ma külön előadást hallhatunk Korompay Klárától. A másik irány a történeti nyelvfeldrajz, illetőleg ennek egyik ága, a település- és népiségtörténeti célú nyelvészet felé. – Az irodalmi nyelv történetében fontos állomás a felvilágosodás kora, ezért ma is hézagpótló idevágó nagymonográfiája, „A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában” (1960), amely nagyon erős regionális alapozással építkezik. A témaválasztásra nyilvánvaló hatást gyakorolt Pais Dezső nevezetes 1953-as tanulmánya, „A magyar irodalmi nyelv”, amely a számos kisebb-nagyobb bírálat mellett irodalmár részről is kedvező fogadtatásban részesült, mivel látványosan nyitott a másik diszciplína, az irodalomtudomány irányában. Ez a szélcsend utáni kedvező széljárás Benkő Loránd vitorlabontását is jótékonyan segítette. Könyvének sikere akadémiai körökben, illetőleg az irodalomtudományban is nagy tekintélyt szerzett neki, de a levelező tagsági székfoglaló – érdekes módon – mégsem ehhez a témához, hanem ismét a dialektológiához kötődött.

7. 1966-ban hangzott el és 1967-ben jelent meg „A nyelvöldrajz történeti tanulságai” című klasszikus tanulmánya, amely külön méltatást érdemel. Mivel ezt az értékelést az V. Dialektológiai Szimpóziumon önálló előadás formájában már megtettem, itt csak néhány gondolatot emelek ki (bővebben l. JUHÁSZ 2007).

Tudnivaló, hogy Benkő szenvedélyesen érdeklődött szülőföldje, Erdély, azon belül is a székelyek és a Székelyföld múltja iránt. (A nyárádmenti, lukafalvi Benkő-rokonság is számon tartotta őt, és nagy szeretettel fogadta, amikor például a nyolcvanas években nyelvjárásgyűjtő úton elvetődünk oda.) Az egyetemi doktori disszertációnak, „A Nyárádmente földrajzinevei”-nek publikálása (1947) után nagyobb szabású, a történettudomány számára is sok újdonsággal szolgáló nyelv- és névtörténeti tanulmánnyal kívánt a tudományos nyilvánosság elé lépni. A már idézett visszaemlékezéséből is tudjuk, hogy a Századok 1949-es számát, amelyben a „Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez” című írás megjelent volna, bezúzták. „Ez számomra megrendítő volt, tudhattam belőle, hogy ebben a témakörben nem lehet perspektívája a kutatásnak. [...] Én Erdély régi történetével szerettem volna foglalkozni a nevek kapcsán elsősorban, de erről akkor különösen szó sem lehetett. És nemcsak a Rákosi-korban, de később sem volt – enyhén szólva – az érdeklődés előterében.” (in: HAJDÚ–KISS szerk. 2003: 428.)²

„A nyelvöldrajz történeti tanulságai” című tanulmányt – utólag már jól látható – a székelykérdés iránti nem múló érdeklődés motiválta elsősorban, hiszen lényegében azt vizsgálja, hogy középkori népmozgások hogyan rekonstruálhatók a nyelvöldrajz, a nyelvátlaszok adatainak rendszeres és módszeres értékelése révén. Benkő jól érzékelte a hatvanas évek közepén, hogy ha nem nyúl bele a politikailag és diplomáciailag érzékeny interetnikus kérdések taglalásába (ahogy azt még a bezúzott Századok-beli tanulmányával tette a középkori román expanzióra is kitérve), akkor van esélye településtörténetre kifuttatott tanulmány megjelenésére, horribile dictu akadémiái székfoglaló tartására. Bölcs előrelátással olyan módszertani kérdésekkel nyitotta a témáját, amelyben hamis vagy hibás történettudományi megközelítéseket is bírált (ilyeneket a székelykérdéssel kapcsolatban bőven lehetett idézni), így ezektől nyugodt lelkiismerettel el is határolódhatott. És miután ezt megtette, a reflektorfényt a történeti összehasonlító nyelvjárásban, nyelvöldrajz módszertanára irányíthatta, azaz bemutatta, hogy miből állapítható meg, hogy a nyelvterület távoli pontjain felbukkanó nyelvjárási azonosságok, hasonlóságok belső nyelvi fejlődés eredményei-e, vagy áttelepüléssel hozott, megőrzött régiségek. Felhívta továbbá a figyelmet a középkori és újkori telepítések különválasztható rétegeire. Néhány konkrét nyelvi jelenség efféle besorolásával lehet ugyan utólag vitatkozni, de ez a mű az eltelt több mint negyven év távlatából is kitűnő, időszerű és példaadó munka, amely inspirálhatja a nyelvöldrajzi adatokban immár bővelkedő 21. század kutatóját. Ha valaki ezzel a témával kívánna foglalkozni, jó szívvel ajánlom még néhány idevágó tanulmányát, például „Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban” (1961), „Nyelvjáráskutatás és településtörténet” (1967). A székelyek történetéhez még

² A tanulmányt a Századok 1991. évfolyamában végül kiadták. Erre az idézett riport egy zárójeltes kitétele is utal, de pontatlanul: ott 1989-es évszám szerepel (in: HAJDÚ–KISS szerk. 2003: 428).

többször is visszatért, és ilyenkor nem mulasztotta el a nyelvöldrajzi tanulságokra való hivatkozást (l. pl. Die Szekler. Zur Siedlungsgeschichte einer ungarischen Volksgruppe, 1986; Adalékok a székelység korai történetéhez, 1990).

8. Előadásom záró fejezetében néhány olyan műre szeretném felhívni a figyelmet, amely komplex szemlélettel és módszertannal dolgozik, és bennük a nyelvöldrajznak, a nyelvjárástörténetnek fontos vagy nélkülözhetetlen szerepe van. – Ezek közül első helyen kell megemlíteni a külön füzetként is napvilágot látott sarkalatos tanulmányát, „A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből” (1989/1990) címűt. Ebben a szó-, illetve névtörténeti anyagon kívül kulcsszerepet játszanak a nyelvjárási adatok, különösképpen a magyar nyelvatlaszból vett mezőségi és székely összehasonlító példák. Tanulmányának írásakor sajnos még nem állt rendelkezésére sem „A moldvai csángó nyelvjárás atlasza” (MCsNyA. 1–2. 1991), sem pedig „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” (RMNyA. 1–11. 1995–2010), így az északi csángók kibocsátó vidékét nem a Mezőség északi, hanem a déli részén kereste (a pontosabb településtörténeti lokalizáláshoz l. JUHÁSZ 2004). Ugyanakkor máig érvényes módon választotta szét az északi, a déli csángó és a moldvai székely csoport nyelvjárási sajátosságait, és alapos okfejtéssel járta körül a migráció területi, kronológiai vonatkozásait.

Az idős tudós utolsó korszakában nagy kedvvel vetette magát a korai magyar történet kérdéseibe, és főleg a névtanra támaszkodva írta kiváló interdiszciplináris tanulmányait. A nyelvöldrajz ezekben egyrészt közszói, másrészt tulajdonnévi példákon elevenedik meg. Kiemelésre kívánkoznak a következő rövidebb vagy hosszabb tanulmányok: „Az Árpád-kori magyarság nyelvöldrajzi helyzete” (1996), „Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről” (2002), „A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből” (2009).

Anonymust és gesztáját szinte halála napjáig emlegette. Érdeemes elolvasni az „Anonymus ő-zéséről” című tanulmányát (1999), amelyben e korai adatokkal is bíró nyelvjárási jelenségnek az irodalmi (írásbeli) normához való viszonyát mérlegeli. Figyelemre méltó, hogy az írás első, illetve második, tanulmánykötetbe válogatott változata (2003) között érzékelhető állásfoglalásbeli különbség van. Szép példa ez a tudományában soha meg nem elégedő tudós örökös szellemi megújulására. Még a halál árnyékában is...

Kulcsszók: nyelvjárástörténet, nyelvöldrajz, településtörténet, az irodalmi nyelv története, székelyek, csángók.

A hivatkozott irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1947a. Régi magyar nyelvjárások. A Néptudományi Intézet Kiadványa, Bp.
 BÁRCZI GÉZA 1947b. A történeti nyelvjáráskutatás. Magyar Nyelv 43: 81–91.
 BÁRCZI GÉZA 1951/1958. A magyar szókincs eredete. Tankönyvkiadó, Bp.
 BÁRCZI GÉZA 1951/1957/1960. Fonetika. Tankönyvkiadó, Bp.
 BÁRCZI GÉZA 1953/1955/1957. Bevezetés a nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Bp.

- BÁRCZI GÉZA 1954/1958. Magyar hangtörténet. Tankönyvkiadó, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1956. A magyar történeti nyelvjáráskutatás. In: Általános nyelvészet, stilisztika, nyelvjárástörténet. A III. országos nyelvészkonferencia előadásai. Szerk. Kniezsa István. Bp., 301–24.
- BÁRCZI GÉZA 1958. A szótövek. Magyar történeti szóalaktan I. Tankönyvkiadó, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1963/1966/1975. A magyar nyelv életrajza. Gondolat Könyvkiadó, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1975. A magyar nyelvatlaszkutatás története. in: DEME–IMRE szerk. 1975: 13–49.
- BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1967. A magyar nyelv története. Szerk. BENKŐ LORÁND. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1947. A Nyárádmente földrajzinevei. MNyTK. 74. Bp.
- BENKŐ LORÁND 1952. Ellentétes típusú kettőshangzók az Ecsedi láp vidékén. Magyar Nyelv 48:
- BENKŐ LORÁND 1957. Magyar nyelvjárástörténet. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1958a. A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban. In: Magyar hangtani dolgozatok. Szerk. BENKŐ LORÁND. NytudÉrt. 17. Bp., 53–85.
- BENKŐ LORÁND 1958b. Adalékok a Nyárádmente nyelvföldrajzához. Magyar Nyelv 54: 380–7.
- BENKŐ LORÁND 1960. A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1961. Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban. Magyar Nyelv 57: 401–13.
- BENKŐ LORÁND 1962. A kórógyi nyelvjárás aspirált mássalhangzóiról. Magyar Nyelv 58: 231–5.
- BENKŐ LORÁND 1967. Nyelvjáráskutatás és településtörténet. Magyar Nyelvőr 91: 455–64.
- BENKŐ LORÁND 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának hangjelölési rendszere és gyakorlata. In: DEME – IMRE szerk. 1975. 123–65.
- BENKŐ LORÁND 1986. Die Szekler. Zur Siedlungsgeschichte einer ungarischen Volksgruppe. Ungarn Jahrbuch (München) 14: 207–24.
- BENKŐ LORÁND 1988. A történeti nyelvtudomány alapjai. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1989/1990. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. Magyar Nyelv 85: 271–87, 385–405, ill. MNyTK. 186 [!188]. Bp.
- BENKŐ LORÁND 1990. Adalékok a székelység korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum 1: 109–22.
- BENKŐ LORÁND 1996. Az Árpád-kori magyarság nyelvföldrajzi helyzete. Magyar Nyelv 92: 399–403.
- BENKŐ LORÁND 1999. Anonymus ő-zéséről. In: Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. Szerk. Kugler Nóra, Lengyel Klára. Budapest, 1999. 63–6.
- BENKŐ LORÁND 2002. Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 29. Bp.
- BENKŐ LORÁND 2003. Anonymus ő-zó tulajdonnevei. In: Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Akadémiai Kiadó, Bp., 151–60.
- BENKŐ LORÁND 2009. A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.

- DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései.
- HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk. 2003. Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében. In: Nyelvvésztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Szerk. P. LAKATOS ILONA és KÁROLYI MARGIT. Tinta Könyvkiadó, Bp., 163–74.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A nyelvföldrajz történeti tanulságai – egy klasszikus tanulmány negyven év távlatából. In: V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2007. augusztus 22–24. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN. A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8. Szombathely, 133–8.
- PAIS DEZSŐ 1953. A magyar irodalmi nyelv. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 425–66 (és MNyTK. 83: 125–66).
- Tudósportrék 2009. Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Benkő Loránd[,] a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének professor emeritusa, akadémikus. ELTE Videostúdió – 2009. (Lejegyezve l. jelen számunkban.)

Loránd Benkő's work in linguistic geography and historical dialectology

In Loránd Benkő's work, research on the spatial and temporal dimensions of language constitute an organic unity. As a university professor and as a member of the academic team working on the Atlas of Hungarian Dialects he had the occasion to familiarise himself with dialects of the Carpathian Basin and Moldavia *in vivo*, during years of fieldwork, and he made good use of his enormous knowledge thus obtained not only in synchronic linguistics but also in his work on historical linguistics and settlement history. He wrote a university textbook on historical dialectology, a book that is unique in its kind to this very day. In one of his inaugural lectures at the Hungarian Academy of Sciences he summarised the historical lessons of linguistic geography. He outlined the 18th-century stage of the history of Standard Literary Hungarian on the basis of regional language use in his first major monograph. He also discussed, on the basis of dialectological and onomatological data, the history of two ethnic groups, the Székely and the Csángó with their archaic language and culture. In the last two decades of his life, he was primarily interested in issues of the earliest phases of Hungarian history; but his work continued to be characterised by wide intellectual horizons, and an inter- and multidisciplinary approach.

Keywords: historical dialectology, linguistic geography, history of settlements, history of Standard Literary Hungarian, the Székely, the Csángó.

JUHÁSZ DEZSŐ

Benkő Loránd, a magyar írott standard kutatója

1. Ha megfontoljuk, hogy a címben szereplő kifejezés nem kimondottan Benkő Loránd szóhasználatát tükrözi, hanem az utóbbi évtizedek tudományosságá-

- DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1975. A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései.
- HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk. 2003. Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. Az északi csángók eredetéről „A romániai magyar nyelvjárások atlasza” tükrében. In: Nyelvvésztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Szerk. P. LAKATOS ILONA és KÁROLYI MARGIT. Tinta Könyvkiadó, Bp., 163–74.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A nyelvföldrajz történeti tanulságai – egy klasszikus tanulmány negyven év távlatából. In: V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2007. augusztus 22–24. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN. A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8. Szombathely, 133–8.
- PAIS DEZSŐ 1953. A magyar irodalmi nyelv. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 425–66 (és MNyTK. 83: 125–66).
- Tudósportrék 2009. Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Benkő Loránd[,] a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének professor emeritusa, akadémikus. ELTE Videostúdió – 2009. (Lejegyezve l. jelen számunkban.)

Loránd Benkő's work in linguistic geography and historical dialectology

In Loránd Benkő's work, research on the spatial and temporal dimensions of language constitute an organic unity. As a university professor and as a member of the academic team working on the Atlas of Hungarian Dialects he had the occasion to familiarise himself with dialects of the Carpathian Basin and Moldavia *in vivo*, during years of fieldwork, and he made good use of his enormous knowledge thus obtained not only in synchronic linguistics but also in his work on historical linguistics and settlement history. He wrote a university textbook on historical dialectology, a book that is unique in its kind to this very day. In one of his inaugural lectures at the Hungarian Academy of Sciences he summarised the historical lessons of linguistic geography. He outlined the 18th-century stage of the history of Standard Literary Hungarian on the basis of regional language use in his first major monograph. He also discussed, on the basis of dialectological and onomatological data, the history of two ethnic groups, the Székely and the Csángó with their archaic language and culture. In the last two decades of his life, he was primarily interested in issues of the earliest phases of Hungarian history; but his work continued to be characterised by wide intellectual horizons, and an inter- and multidisciplinary approach.

Keywords: historical dialectology, linguistic geography, history of settlements, history of Standard Literary Hungarian, the Székely, the Csángó.

JUHÁSZ DEZSŐ

Benkő Loránd, a magyar írott standard kutatója

1. Ha megfontoljuk, hogy a címben szereplő kifejezés nem kimondottan Benkő Loránd szóhasználatát tükrözi, hanem az utóbbi évtizedek tudományosságá-

gának terminológiáját veszi alapul, talán kézenfekvő volna ezt az előadást a műszók kérdéskörével és azok definíciójával kezdeni. Úgy gondolom azonban, hogy más, jobb irányt is választhatunk. Egyrészt azért, mert meggyőződésem szerint a szemléleti kérdések előbbre valók, sőt első helyre valók. Másrészt pedig azért is, mert a terminológia a vizsgált tudományterületen olyan tarkaságot mutatott s annyi átrendeződésen ment át az elmúlt évtizedek során, hogy ha ebbe belemerülünk, föltehetőleg elterelődne a figyelem ennél fontosabb és érdekesebb kérdésekről. Ezért előadásom gondolatmenetét más szempontok szerint kívánom felépíteni, számolva azzal, hogy ezek kapcsán a fenti vonatkozásokról is szólni kell.

A következő kérdéseket állítanám a középpontba: 1. Milyen tudományágak felől jutott el Benkő Loránd annak a területnek a műveléséhez, amelyet hosszú időn át így neveztek: a magyar irodalmi nyelv vizsgálata? 2. Mik voltak ennek előzményei a magyar nyelvtudományban, kik voltak az adott korban a fő képviselői, hogyan körvonalazódott az az immár tudománytörténetnek mondható korszak, amelyben ezek a kutatások vezető szerepet játszottak? 3. Ezekhez kapcsolódik a központi kérdés: Benkő Loránd vizsgálatai mit jelentettek e tudományterület számára? Azaz: ő maga milyen szempontokat vezetett be, munkái a magyar nyelvtörténetnek mely korszakaira irányultak, s amikor – az életmű sok évtizedes folyamatában többször is – a téma újra meg újra előtérbe került, hogyan alakult a szemlélet, mennyiben változott a felfogás, milyen új kérdésekkel birkózott a szerző? Úgy gondolom, az egész témakörben talán a legvonzóbb ennek a folyamatos kérdésfeltevésnek a figyelemmel kísérése. Előadásom befejező gondolataként egy mester–tanítvány viszonyra szeretnék mindezek kapcsán rávilágítani, egyre azok közül, melyek ma minket összekötnek.

2. Benkő Loránd pályájának korábbi időszakából legalább két szál vezet a jelzett terület felé. Elsőként azt a területet említeném, amelynek egyetemi tankönyve is tőle származik: „Magyar nyelvjárástörténet” (BENKŐ 1957). Nyilvánvaló, hogy e terület megközelítése nem képzelhető el másként, mint a nyelvváltozatok rendszerének felvázolásával. Erre nézve a tankönyv első három lapja sokat elárul: a későbbi munkák kulcsfogalmai már itt megjelennek (vö. BENKŐ 1957: 5–7). A nyelvjárástörténet és a normatörténet egymásra épülő vizsgálatához párhuzamot kínál s egyben előzményt is jelent BÁRCZI GÉZA munkássága, különösen „Régi magyar nyelvjárások” című tanulmánya (BÁRCZI 1947) és az írott standard kialakulására vonatkozó gondolatai, melyeket főként „A magyar nyelv életrajza”-ban, e máig egyedülálló könyvben fejtett ki (BÁRCZI 1963).

Benkő Loránd korábbi munkásságából másodikként a helyesírással kapcsolatos sokirányú tevékenységét emelném ki. Fábián Pállal ő szerkesztette „A magyar helyesírás szabályai”-nak 1954-ben megjelent 10. kiadását. Ennél még többet mond az a tény, hogy a korszak nagy helyesírási vitáiban is fontos szerepet vállalt, hiszen az írott közlés jelentőségét s ennek egységesítését mindig kiemelt kérdésként kezelte (vö. BENKŐ szerk. 1955). A helyesírási norma pedig a legláthatóbb, a leginkább szabályozott része a tágabb értelemben vett nyelvi normának.

3. A magyar írott standard vizsgálatának hazai előzményeit számba véve azt mondhatjuk, hogy az ilyen irányú kutatásokat egy tudománytörténetivé vált esemény alapozta meg: Pais Dezsőnek „A magyar irodalmi nyelv” című előadása az 1952 novemberében Szegeden megtartott II. országos nyelvészkongresszuson (PAIS 1953). Arra nézve, hogy ez milyen újdonságot jelentett, idézném Kniezsa István hozzászólásának első két, lakonikus mondatát: „Pais Dezső akadémikus előadása rám szinte lenyűgözően hatott. Tudni kell ugyanis, hogy az irodalmi nyelv kialakulásának kérdésével nálunk eddig voltaképpen nem foglalkozott senki” (KNEZSA 1953: 475). Az előadás írott változata mintegy 40 lapon felvázolja – nyitott kérdések egész sorát vetve fel – a nyelvi egységesülés irányába mutató folyamatokat, voltaképpen a honfoglalás előtti időszaktól egészen a 19. századig, nyomatékosan utalva egyszersmind a jelen több sürgős feladatára is. Szemléletéből és megállapításaiból ma is sokat tanulhatunk. S tanult belőle egy egész nemzedék, hiszen a következő időszak s benne különösen az 1960-as évek a magyar irodalmi nyelv kutatásának a hőskorává vált, amint erről például Szathmári Istvánnak „Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk” című munkája tanúskodik (SZATHMÁRI 1968). Több más, ma is sokat forgatott művet említhetnénk még (vö. DEME 1959; PAPP 1961; MOLNÁR 1963). Külön kiemelendő, hogy a középmagyar kor mellett a 19. század nyelve is a munkálatok középpontjába került (vö. PAIS szerk. 1955, 1960). Ha elgondoljuk, hogy e korra az elmúlt fél évszázadban milyen kevés figyelem irányult, ismét csak tisztelettel adózhatunk a fenti korszak úttörő kezdeményezései előtt.

4. Benkő Lorándnak a magyar írott standard körébe vágó szintézisei 1960-tól jelentek meg. Ebben az évben látott napvilágot nagymonográfiája, „A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában” (BENKŐ 1960a), mely a vizsgált korszak mintegy 250 írójának 600 művét véve alapul olyan kérdéseket elemez, mint az adott kor normafelfogása, a beszélt nyelv és a norma összefüggései, a táji nyelvváltozatok értékelése, az ekkor kirajzolódó három fő táji típus stb. E könyv egyik első fejezete különösen nagy figyelmet szentel a terminológiai problémáknak (vö. 28–113: „Általános kérdések”). Ugyanebben az évben jelent meg egy mintegy 15 lapos tanulmánya is „Irodalmi nyelvünk fejlődésének főbb vonásairól” címmel (BENKŐ 1960b), melyben pontos, azóta klasszikussá vált definícióját adja az akkor központi szerepet játszó fogalomnak, az irodalmi nyelvnek.

Lássuk magát e meghatározást: „[A]z irodalmi nyelv a nyelvet beszélő társadalom minden tagja számára legalábbis potenciálisan közös és egységes, eszményi és normatív belső nyelvtípusnak, a nemzeti nyelvnek az írott változata, amelybe az igényes írásbeliségnek minden területe (tehát a szépirodalom nyelve mellett a politikai, tudományos, publicisztikai stb. irodalom nyelve is) belefoglaltatik” (BENKŐ 1960b: 222). E lapidáris mondat kapcsán természetesen minden kulcsszó külön elemzés tárgya lehetne: a négy jelző („közös és egységes, eszményi és normatív”), a hozzájuk kapcsolódó megszorítás („legalábbis potenciálisan”), s emellett az a (ma már nem követett) terminushasználat, mely szerint a kiemelt, központi nyelvváltozat neve *nemzeti nyelv*, s ezen belül az írott változaté *irodalmi nyelv*, a beszélt változaté pedig *köznyelv*. Nyilvánvaló, hogy mindezek a kifejezé-

sek mást is sugallnak, mint amilyen értelmet itt kaptak; ugyanakkor kétségtelen, hogy a definiált terminushasználat minden tudományterületen alapkövetelmény, s a fenti munkák e téren meghatározó szerepet játszottak. Mint ismeretes, az utóbbi évtizedekben, a szociolingvisztika előtérbe kerülésével az utóbbi három műszó helyett a *standard*, s azon belül az *írott* és *beszélt standard* váltak hasonlóan központi fogalmakká.

Visszatérve azoknak a kérdéseknek a sokaságához, amelyeket Benkő Loránd definíciója felvet, külön figyelmet érdemel a következő: az *irodalmi nyelv* terminusnak mi a viszonya ahhoz, amire maga a kifejezés (Mészöly Miklós fordulatával élve, vö. MÉSZÖLY 1993: 100–1) „félreérthetetlen többértelműséggel” utal: az irodalomhoz, közelebbről a szépirodalom nyelvéhez? A többértelműség itt annál inkább mérlegelendő, mert magának az irodalomnak a fogalma is történetileg változó fogalom: eleinte az írásbeliség teljes körét felölelte, s fokozatos szűkülés során jutott el mai értelméig, amint erre Horváth János irodalomtörténeti munkái rámutatnak. Ezzel összefüggésben nagyon pontosan fogalmazott Pusztai Ferenc, amikor „A magyar irodalom és a magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete” címmel írt Horváth János posztumusz munkájáról, külön kiemelve azt, hogy a fejlődéstörténeti dinamika meghatározása „Pais Dezső és Horváth János megfogalmazásában pontosan egybevág” (PUSZTAI 1978: 390). Ehhez szorosan kapcsolódik Benkő Loránd következő gondolata: „Ismereteim szerint Horváth Jánosnál található meg az első és mindjárt igen határozott utalások irodalmi nyelvünknek az egész magyar nyelvfejlődést befolyásoló, irányító történeti szerepére, a magyar nyelvi eszménynek és nyelvi normának az írott-irodalmi nyelvből a beszélt nyelv felé áramlására mint főfolyamatra (l. pl.: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, 259)” (BENKŐ 2010: 122). Ezt a szálát tovább folytatva érdemes felfigyelni a következő kettősségre: az a fejezet, mely az említett monográfiában „A kolostori irodalom nyelve és versformái” címet viseli (HORVÁTH 1931: 258–90), a „Tanulmányok”-ban (a versformákról szóló utolsó néhány lap elhagyásával) a következő címen jelent meg: „Irodalmi nyelvünk kezdetei” (HORVÁTH 1956: 27–47). Úgy gondolom, ennek a címválasztásnak súlya van.

Mindez azt is jelenti, hogy maga az *irodalmi nyelv* terminus a legszorosabb kapcsolatban van a történetiséggel, s valójában annak keretében értelmezhető.

Vonzó feladat volna Benkő Loránd idevágó gondolatainak alakulását végigkövetni későbbi munkái során. Ezek közül most csak két-három, mindig új megközelítési módot tudok kiemelni, egy rövid bevezető megjegyzéssel. Ha műveim végigtekintünk, az általa vizsgált korszakok időbeli távlatai meglepően tágak: írásbeliségünk kezdeteitől a jelenig terjednek. Talán nem tévedek, ha úgy látom, hogy éppen a két szélső pólus: a korai ómagyar és az újmagyar kor vonzotta őt leginkább. Az utóbbi korszak kapcsán Kazinczy Ferencnek szentelt műve külön kiemelendő (BENKŐ 1982).

5. Egész életművének különleges darabja, a korai nyelvemlékekről alkotott képünknek és nyelvtörténeti tudásunknak sok szempontból megújítója és átrendezője az „Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei” című nagymonográfia (BENKŐ 1980). Hogy e szövegek kapcsán mennyire foglalkoztatta őt az irodalmi nyelv

kérdése, annak talán legékesebb megnyilvánulása egy folyóiratcikk, mely néhány évvel a könyv előtt, 1975-ben jelent meg a Magyar Tudomány hasábjain, „Élő nyelvi múlt” címen (BENKŐ 1975). Valóságos hitvallás ez arra nézve, hogy a fenti emlékekben a nyelvi igényességnek, műveltségnek és szépségnek olyan szintjével találkozunk, amely azok nyelvét irodalmi nyelvvé avatja; nem is mulasztja el annak a jelzését, hogy ez utóbbi fogalom kritériumai közé az esztétikai igényességet is be kellene iktatni. Maga az alapkérdés (lehet-e az ómagyar kori emlékek kapcsán *irodalmi nyelv*-ről beszélni, a szó korábban látott értelmében) olyan terület felé vezet, melynek megközelítésére csak akkor vállalkozhatunk, ha számba vesszük mindazokat a gondolatokat, amelyek HORVÁTH JÁNOS (1931, 1976), PAIS DEZSŐ (1953), MÉSZÖLY GEDEON (1956), TARNAI ANDOR (1981, 1984) és mások műveiből sugároznak. Ezek részletes bemutatására most sajnos nincs lehetőség. Csak annyit jeleznék, amit összegezhetőnek gondolok: mind a szóbeli tolmácsolás során kicsiszolódott, eleven szépségű Árpád-kori szövegek, mind a kódexirodalom latin mintán nevelődött, eleinte szó szerinti fordításai, melyek azután valóságos kódexnyelv kialakulásához vezettek, elsősorban egy egyházi műveltségű írástudó réteg nyelvi sajátosságait mutatják. (TARNAI ANDOR szavaival: a „második szóbeliség” „a literátusréteg csoportnyelve volt”, vö. 1981: 21.) Ha ez így van, akkor a fenti szövegek nyelve közös nyelvváltozatot még nem képviselhetett, noha egységes megoldásokra való törekvéseknek a jeleit már felmutatja. Magam azt gyanítom, hogy Benkő Loránd idevágó gondolatai könyve megírása közben is állandóan formálódtak; belső vitáinak nemegyszer hangot is adott. Tény, hogy az Árpád-kori szövegek irodalmi szépségét a monográfia is mindig kiemeli, ám a nyelvváltozatok kérdésköre (saját olvasói tapasztalataim alapján) itt már nem vetődik fel olyan formában, mint azelőtt.

A fogalmi tisztázás igénye azonban néhány évvel később ismét előtérbe kerül, mégpedig a következő című előadásban: „Irodalmi nyelv – köznyelv” (BENKŐ 1988). Ez 1983-ban Szombathelyen hangzott el, „A magyar nyelv rétegződése” címet viselő IV. Magyar Nyelvészkonferencia megnyitó előadásaként – ami önmagában is jelzi kiemelt szerepét. Rendkívül rugalmas, sok tekintetben megújult szemlélettel találkozunk itt. Annak a nyelvváltozatnak a megnevezésére, mely a követendő nyelvi eszményt képviseli, itt a *köznyelv* terminust vezeti be (*írott és hangzó köznyelv*, vö. Benkő 1988: 22), elhagyva a félreértésekre is okot adó *irodalmi nyelv* kifejezést. Nagy hangsúllyal, hosszan elemzi azt a kérdést, hogy a köznyelv nem alkot zárt rendszert, hanem sokféle mozgás hatására alakul, s ebben a nyelvhasználatnak, a kommunikációs szituációnak, az egyén nyelvi magatartásának meghatározó szerepe van. Külön kitér a szépirodalom nyelvére, melyről (saját korábbi véleményével szemben) itt úgy vélekedik, hogy azt nem lehet elhelyezni a belső nyelvváltozatok szokásos koordinátarendszerében, „hanem teljesen különállóan kell szemlélni” (BENKŐ 1988: 29). A sok fontos megállapítás közül egyet idéznék még: az egységes magyar nyelvi eszmény és norma őrzése és ápolása „a nemzeti összetartozás tudatának fenntartását, a nemzeti művelődés szellemi értékeinek közös munkálását is jelentheti és biztosíthatja” (27). Az 1990-es években, amikor a magyar standard többközpontúságának a gondolata megfogalmazódott, külön aktualitást nyertek a fenti gondolatok. Szerzőjük fel is vette

a vitát az említett nézetekkel, „Nemzeti egybetartozásunk záloga” címet adva akkori, mély felelősséggel írt vitáirásának (vö. BENKŐ 1999).

6. Előadásom befejezéséhez érve arra szeretnék utalni, hogy mindaz, amit felvázoltam, egy sok évtizedes munkatársi és baráti viszonynak is emléket kíván állítani. Benkő tanár úr egyik fő mestere a 125 évvel ezelőtt született Pais tanár úr volt. Jó rájuk együtt emlékezni, annak a gondolatnak a jegyében, amelyet Pais Dezső fogalmazott meg korábban, saját fő mestere évfordulóján: „Meg kell róla emlékeznünk, nem miatta, hanem érettünk” (PAIS 1958: 28).

Kulcsszók: írott standard, irodalmi nyelv, köznyelv, nyelvi egységesülés, nyelvi norma.

A hivatkozott irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1947. Régi magyar nyelvjárások. A Néptudományi Intézet Kiadványa, Bp.
- BÁRCZI GÉZA 1963. A magyar nyelv életrajza. Gondolat Könyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND szerk. 1955. Helyesírásunk időszerű kérdései. NytudÉrt. 4.
- BENKŐ LORÁND 1957. Magyar nyelvjárástörténet. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1960a. A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1960b. Irodalmi nyelvünk fejlődésének főbb vonásairól. In: Uő szerk., Anyanyelvi műveltségünk. A pécsi nyelvemlék konferencia anyaga. Akadémiai Kiadó, Bp., 221–38.
- BENKŐ LORÁND 1975. Az élő nyelvi múlt. Magyar Tudomány 1975/12: 726–32.
- BENKŐ LORÁND 1982. Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. NytudÉrt. 113.
- BENKŐ LORÁND 1988. Irodalmi nyelv – köznyelv. In: KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., A magyar nyelv rétegződése. Akadémiai Kiadó, Bp., 1: 15–33.
- BENKŐ LORÁND 1999. Nemzeti egybetartozásunk záloga. In: Uő, Nemzet és anyanyelve. Osiris Kiadó, Bp., 25–35.
- BENKŐ LORÁND 2010. Horváth János és a magyar nyelvtudomány. In: Uő, Magyar nyelvtudósok a XX. században. Méltatások, emlékezések. Argumentum, Bp., 118–28.
- DEME LÁSZLÓ 1959. A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. NytudÉrt. 20.
- HORVÁTH JÁNOS 1931. A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Magyar Szemle Társaság, Bp.
- HORVÁTH JÁNOS 1956. Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Bp.
- HORVÁTH JÁNOS 1976. A magyar irodalom fejlődéstörténete. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KNIEZSA ISTVÁN 1953. Hozzászólás. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 475–6.
- MÉSZÖLY GEDEON 1956. Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Tankönyvkiadó, Bp.
- MÉSZÖLY MIKLÓS 1993. A mesterségről. In: Uő, A tágasság iskolája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 97–105.
- MOLNÁR JÓZSEF 1963. A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására a XVI. században 1527–1576 között. Akadémiai Kiadó, Bp.

- PAIS DEZSŐ 1953. A magyar irodalmi nyelv. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 425–66 (és MNyTK. 83: 125–66).
- PAIS DEZSŐ szerk. 1955. Nyelvünk a reformkorban (Tanulmánygyűjtemény). Akadémiai Kiadó, Bp.
- PAIS DEZSŐ 1958. A Horváth Jánossal társalkodó Pais Dezső, avagy tükörcserepek egy ötvennégy esztendőes együttlét emlékeiből. In: NAGY J. BÉLA – KOVALOVSKY MIKLÓS – BÓKA LÁSZLÓ – PAIS DEZSŐ, Horváth Jánosról. Méltatások – emlékezések. MNyTK. 99: 23–9.
- PAIS DEZSŐ szerk. 1960. Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.
- PAPP LÁSZLÓ 1961. Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában. NytudÉrt. 25.
- PUSZTAI FERENC 1978. A magyar irodalom és a magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete. Magyar Nyelv 74: 385–90.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1968. Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Akadémiai Kiadó, Bp.
- TARNAI ANDOR 1981. Szóbeliség – latinság – írásbeliség. In: TARNAI ANDOR – CSETRI LAJOS, A magyar kritika évszázadai 1. Rendszerek a kezdetektől a romantikáig. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 11–26.
- TARNAI ANDOR 1984. „A magyar nyelvet írni kezdik”. Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp.

Loránd Benkő's studies of Standard Literary Hungarian

During his scholarly career, Loránd Benkő discussed the variety of Hungarian known today as the *written standard* many times, and in a variety of contexts. Of his favourite areas of research, historical dialectology and the theoretical study of orthography may have been the bases of that activity. In Hungarian linguistics, a novel area of study, that of the history of (what was then called) the *literary language* began to take shape in the 1950s, primarily in the wake of Dezső Pais' pioneering efforts. It was Loránd Benkő who set up the terminology of that area of study, and wrote a famous monograph (1960) on the Hungarian literacy and literary language of the age of enlightenment. In his later work, he raised issues associated with the notion of literary Hungarian with respect to the earliest written documents of this language. In the 1980s, he played an initiating role in the reformation of that area of study both in attitude and in terminology.

Keywords: written standard, Standard Literary Hungarian, Colloquial Hungarian, linguistic uniformity, linguistic norm.

KOROMPAY KLÁRA

Benkő Loránd, az etimológus és szótárszerkesztő

1. A magyar nyelvtudománynak hagyományosan egyik legsikeresebb területe az etimológia. Ennek számos oka van: ezek között igen fontos az, hogy maga az „alapanyag”, vagyis a magyar szókincs – a magyar nép történelme és mű-

- PAIS DEZSŐ 1953. A magyar irodalmi nyelv. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 425–66 (és MNyTK. 83: 125–66).
- PAIS DEZSŐ szerk. 1955. Nyelvünk a reformkorban (Tanulmánygyűjtemény). Akadémiai Kiadó, Bp.
- PAIS DEZSŐ 1958. A Horváth Jánossal társalkodó Pais Dezső, avagy tükörcserepek egy ötvennégy esztendőes együttlét emlékeiből. In: NAGY J. BÉLA – KOVALOVSKY MIKLÓS – BÓKA LÁSZLÓ – PAIS DEZSŐ, Horváth Jánosról. Méltatások – emlékezések. MNyTK. 99: 23–9.
- PAIS DEZSŐ szerk. 1960. Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.
- PAPP LÁSZLÓ 1961. Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában. NytudÉrt. 25.
- PUSZTAI FERENC 1978. A magyar irodalom és a magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete. Magyar Nyelv 74: 385–90.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1968. Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Akadémiai Kiadó, Bp.
- TARNAI ANDOR 1981. Szóbeliség – latinság – írásbeliség. In: TARNAI ANDOR – CSETRI LAJOS, A magyar kritika évszázadai 1. Rendszerek a kezdetektől a romantikáig. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 11–26.
- TARNAI ANDOR 1984. „A magyar nyelvet írni kezdik”. Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp.

Loránd Benkő's studies of Standard Literary Hungarian

During his scholarly career, Loránd Benkő discussed the variety of Hungarian known today as the *written standard* many times, and in a variety of contexts. Of his favourite areas of research, historical dialectology and the theoretical study of orthography may have been the bases of that activity. In Hungarian linguistics, a novel area of study, that of the history of (what was then called) the *literary language* began to take shape in the 1950s, primarily in the wake of Dezső Pais' pioneering efforts. It was Loránd Benkő who set up the terminology of that area of study, and wrote a famous monograph (1960) on the Hungarian literacy and literary language of the age of enlightenment. In his later work, he raised issues associated with the notion of literary Hungarian with respect to the earliest written documents of this language. In the 1980s, he played an initiating role in the reformation of that area of study both in attitude and in terminology.

Keywords: written standard, Standard Literary Hungarian, Colloquial Hungarian, linguistic uniformity, linguistic norm.

KOROMPAY KLÁRA

Benkő Loránd, az etimológus és szótárszerkesztő

1. A magyar nyelvtudománynak hagyományosan egyik legsikeresebb területe az etimológia. Ennek számos oka van: ezek között igen fontos az, hogy maga az „alapanyag”, vagyis a magyar szókincs – a magyar nép történelme és mű-

velődéstörténete miatt is – eredetbeli szerkezetét tekintve igen sokrétű. Éppen ezért a szófejtés (és az ezzel szorosan összefüggő szótörténet) művelése nemcsak a nyelvi anyag vonatkozásában vezetett lényeges tudományos eredményekre, hanem a történeti nyelvészettel szoros kapcsolatban álló történettudományban és néprajzban is hasznosíthatók az etimológia következtetései. Sőt, mivel a szófejtés egyik fontos ága az idegen eredetű szókészleti elemek feltárása, ez a magyar nyelv szűkebb vagy tágabb környezetében található nyelvek körében végzett hasonló tudományos tevékenység eredményeire is hat.

Benkő Loránd gazdag tudományos életművének is jelentős részét alkotják azok a különféle jellegű publikációk, amelyek a magyar szókészlet történetének kérdéseivel foglalkoznak. A tíz évvel ezelőtt vele készült beszélgetés során Kiss Jenőnek arra a kérdésére, hogy a nyelvtudományon belül mely területek állnak legközelebb hozzá, a következőket válaszolta:

„Minden, ami a magyar múltra vonatkozik (ebben benne van mindig a jelen is!), s ami a nyelvből a magyar művelődésre, történelemre vonatkozóan kideríthető. [...] Minden érdekel, ami a nyelv mögött van (így szoktam a magam számára megfogalmazni). Ebben természetesen a nyelv is benne van, hiszen a nyelvész csak a nyelvből indulhat ki. Ezt nem kell magyaráznom, közismert, illetőleg aki tudja, az tudja, hogy a nyelv a múltból sok-sok mindent megőriz, tartalmaz, s belőle mennyi a kikövetkeztetési lehetőség. [...] Vallom, hogy ez roppant értéke a nyelvnek. Kevésbé vonzódok a spekulatív nyelvészethez (egyesek „tisztá” nyelvészethez mondják). Azért, mert a nyelvnek az embertől, a társadalomtól, a múlttól, a műveltség alakulásától való elvonatkoztatását, amelyekkel a nyelv szorosan összetartozik, valahogy nem tudom igazán magamévá tenni. Az én világom az, mit vall a nyelv a mögöttes területekről, a nyelvvel szoros kapcsolatban levő nyelven kívüli világról. [...] Fontosnak tartom az elméletet, de engem a név és a szó világa és vallomása foglalkoztat elsősorban. [...]. Ezért nekem legfőbb szenvedélyem a szótörténet és etimologizálás, valamint a történeti névtan” (KISS 2003: 427–8).

2. Ez a fajta érdeklődése végig nyomon követhető munkásságán. Nyomtatásban megjelent első cikkei is etimológiai kérdésekkel foglalkoznak. Az 1944-ben az Erdélyi Múzeumban közölt „Hágó és társai” című írásában azt vizsgálja, hogy mire is vonatkozik az említett földrajzi köznévből levő *hág* ige (BENKŐ 1944). A köznyelvben ’hegyen átvágó út’ jelentésű *hágó* szó nyilván az alapige ’mászik, hegynek megy’ jelentését tartalmazza, s az ilyen hegyi úton járó ember mozgását ábrázolhatja. Benkő Loránd azonban erdélyi, ezen belül szűkebben székelyföldi népi helynevek és okleveles adatok alapján azt is igazolja, hogy a *hágó* olyan földterületet (szántót, kaszálót, erdőt stb.) jelent, amely többé-kevésbé meredek hegyoldalon fekszik, vagyis „felhág” az oldalra: *Hágószőlő*, *Kurtahágó* stb. A somosdi *Felhágóerdő* név a szerző szerint „magától értetődően magyarázza az erdő emelkedését és nem azét, aki esetleg benne jár”. Véleményének alátámasztására más, mozgást, haladást jelentő igékkel, mint pl. a *jár*, *megy* stb. alakult helyneveket is felsorol: *Bükkre járó földek*, *Berekremenő* stb. Ezen kívül például a Nyárad mentén a *hágó* ’út’ jelentésben egyáltalán nem is használatos. Mindezekből követke-

zik, hogy a *hágó* nem az emberre vonatkoztatott szemlélet eredménye, hanem az adott terület fekvésével függ össze.

Földrajzi köznevekkel foglalkozó írásai közül figyelmet érdemel az 1948-ban a Magyar Nyelvben megjelent rövid írás a 'kis völgy, mélyedés' jelentésű székely köznévről, a *lok*-ról (BENKŐ 1948). Ez a köznyelvi *lanka* szóval együtt azonos szláv etimonra megy vissza. Ám míg a nazális mássalhangzót tartalmazó szó feltehetőleg még a 10. század vége előtt került a magyarba, addig a nazális nélküli *lok* átvétele a 11–12. századra tehető. Ebből a nyelvtörténeti tényből arra következtet Benkő Loránd, hogy az Udvarhelyszék és Csíkszék területére a 13. század elején beköltöző székelység már korábbi szálláshelyén is ismerhette ezt a szót, s ezzel településtörténeti kérdésekre is választ lehet adni.

A földrajzi vonatkozású közszavak szótörténeti és etimológiai vizsgálata mellett természetesen számos más közszó eredetével, a magyar nyelvben való alakulásával is foglalkozott Benkő tanár úr. Ilyen jellegű vizsgálatai különösen két területen értek el fontos eredményeket: egyrészt a belső keletkezésű, különösen az onomatopoeitikus szavak terén, másrészt az olasz eredetű jövevényszavak körében.

A Magyar Nyelv lapjain 1954-ben jelent meg az „Egy hangfestő igecsoport” című terjedelmes, húsz nyomtatott lapot kitevő tanulmánya (BENKŐ 1954). Ebben az *ájul*, *áhit*, *ásít* és *ámul* kiterjedt szócsaládjával foglalkozik. A konkrét szótörténeti és etimológiai fejtegetések előtt az ilyen típusú szavak vizsgálatára vonatkozó fontos tudománytörténeti, elméleti és módszertani megjegyzéseket bocsát előre – ezek azóta is mérvadók az onomatopoeitikus szavak magyarázatában. Benkő Loránd megállapítja, hogy a CZUCZOR–FOGARASI-féle szótárnak a hangutánzó „gyökökre” épülő, általában naiv, de gyakran a helyes származtatásra ráhibázó magyarázatainak ellensúlyozására a 19. és 20. század fordulóján a magyar etimológiai irodalomban háttérbe szorult a szóteremtéssel keletkezett szavak kutatása. Ekkor a nyelvészek szívesebben foglalkoztak a finnugor vagy idegen nyelvi összefüggésekkel. Ezt a helyzetet Benkő Loránd a következőképpen magyarázza: „A finnugor vagy az idegen nyelvi anyag ismeretében, a szabályos hangtani megfelelések, a szokásos jelentéstani változások tekintetbe vételével a művelődéstörténeti, szóföldrajzi és egyéb kritériumok fölhasználásával viszonylag biztosan lehet megtámogatni egy-egy ősi szavunk vagy jövevényszavunk etimológiáját”. A hangutánzó szavak magyarázata is még viszonylag egyszerű, hiszen a hangalak és a jelentés viszonya eléggé közvetlen, így az etimológia szokásos bizonyító anyagai nélkül is általában világos lehet a magyarázat. Ezzel szemben a hangfestő szavakban a hangalak és a jelentés között az esetek többségében a laikus szemlélő számára nem nyilvánvaló az ezek közötti összefüggés. A szófejtést nehezíti az is, hogy a hangfestő szavak esetében igen gyakori az alaki és jelentésbeli keveredés, aminek fejlődési irányait (a sokszor hiányzó adatok miatt) sokszor lehetetlen kibogozni. Az ide tartozó szavak (pl. a GOMBOCZ egyik cikke alapján idézett nyelvjárási szósor tagjai: *babrál* : *babirkál* : *buborkál* : *babrász* : *babernyál* : *bafrál* : *papirkál* : *bibirkál* : *bibirtél* : *bibarász*) „voltaképpen nem egymás alakváltozatai, hanem jórészt külön szók, melyek eredetükben nem függenek közvetlenül össze egymással, nem egymásután következő, egymásból fejlődött alakok, hanem nagy

részüket csak mi kapcsoljuk össze”. Ezt követően foglalkozik az *ájul*, *áhít*, *ásít* és *ámul* szavakkal és ezek családjával. Nyomatékos hangsúlyt kap a nyelvtörténeti és nyelvjárási adatolás, a szavak morfológiai szerkezetének egymáshoz való viszonya, a jelentés-elágazások szemantikai megalapozottsága, az egyes jelentések konkrét szemléleti alapja és hasonlók. Fontos megjegyezni, hogy ezeknek a szavaknak a tárgyalásakor Benkő Loránd gyakran idézőjelbe tett „tövekről” beszél: ez mintegy előképe annak a terminusnak, amelyet később „fiktív tő”-nek nevez, s amely az „Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen” etimológiáiban kap fontos szerepet.

A belső keletkezésű szavak vizsgálatának speciális problémáival, ezek mód-szerbeli vonatkozásaival, az alakok és jelentések szövevényességének megoldásaival találkozunk például a következő szavak, illetve szócsaládjuk etimológiáinak esetében is: *borzas*, *konty*, *pipacs*, *piros*, *pulyka*, *reszel* stb.

3. Mint említettem, Benkő Loránd etimológiai munkásságának másik jelentős területe az olasz eredetű magyar szavak vizsgálata. Ez érthető is, hiszen a magyar és történelem mellett harmadik szakként az olaszt tanulta a kolozsvári egyetemen. Az olasz kultúra és nyelv iránti vonzódása élete végéig megmaradt. A már említett, Kiss Jenővel folytatott beszélgetés során a következőket mondta ezzel kapcsolatban: „Az olasz jövevényszavak monografikus feldolgozása például legalább ezer oldalt igényelne, elsősorban éppen a művelődéstörténeti vonatkozások miatt. Ha volna két életem, meg is csinálnám. Így azonban nem megy.” (KISS 2003: 429).

A reálishan pesszimista megnyilatkozásból azt érthetnénk, hogy ezen a téren kevés az, amit Benkő Loránd elért. A valóság azonban ennek éppen az ellenkezője! Az első cikk, amelyben olasz vonatkozásokat tisztáz, a „Naspolya ~ lasponya” című írása (BENKŐ 1952). A szót ugyan vándorszónak minősíti mind a TESz., mind az EWUng., de a magyarba közvetítő egyik nyelv az olasz lehetett. Ebben a kérdéskörben egyik korai cikke a *bokály* szó olasz eredetét bizonyítja (BENKŐ 1956). Tüzetesen megvizsgálja a számba jöhető olasz nyelvjárási változatokat, az olasz szó európai elterjedtségét, majd a magyarban adatolható alakváltozatokat és jelentéseket. Ezek alapján, valamint művelődéstörténeti kritériumokat is figyelembe véve (elsősorban a díszes, mázas cserépedények közép- és észak-olasz eredetére alapozva) cáfolja a szónak a németből való magyarozatát.

Művelődéstörténeti szempontból is igen fontos témát dolgoz fel az „Adalékok a népi mulattatás terminológiájához” című 15 lapos írás (BENKŐ 1969). Az olaszoknak ezen a téren már az Árpád-kor óta jelentős volt a szerepük, s ennek köszönhető az ebben a cikkben is tárgyalt *tréfa*, *csúf* (eredeti jelentése ’mulattató’) és *móka* átvétele. Ez az írás is kiváló példája a körültekintő etimologizálásnak: a hangalaki és jelentésbeli adatok tüzetes megvizsgálása mindkét nyelvben, a nyelven kívüli (elsősorban művelődéstörténeti) tényezők messzemenő figyelembevételével, valamint korábbi magyarozatok megokolt cáfolata. Ez különösen a *móka* szóra érvényes, amelyet a korábbi szakirodalom a *mókus* szóval függesztett össze. Ez utóbbival kapcsolatban igen fontos etimológiai elvet is rögzít: egy-egy szó magyarozatában elsősorban az adott nyelv belső összefüggéseiből kell kiindulni. Ha

ez minden tekintetben megalapozott etimológiát eredményez, nem kell az idegen nyelvből való átvétel magyarázatát erőltetni. Ha azonban a belső eredeztetés csak bizonytalanságokat eredményez, bátran körül kell nézni a reálisan számba vehető idegen nyelvek között. Ez a helyzet a *móka* esetében is: sem alaki, sem jelentéstani érvek nem támogatják a *mókus* szó tövével való egyeztetést, viszont az olaszból való származtatás minden tekintetben lehetséges, „csak ehhez a korábbiaknál szélesebb körű bizonyítás szükséges” – írja Benkő tanár úr. Ehhez hasonló módon nyilatkozik a *pojáca* szó eredetével kapcsolatban is egy másik cikkében. Ott a következőket olvashatjuk: „A kérdés megoldatlanságát [ti. hogy olasz vagy német eredetű-e a szó] itt is lényegében az a három tényező okozta, amely jövevényszavaink nem kielégítő magyarázatainál általában föl szokott merülni: a) az átadóként számításba vett nyelvek vonatkozó adatainak hiányos ismerete; b) a régi magyar adatok számításán kívül hagyása [...]; c) a magyarnak a környező nyelvektől elszigetelt szemlélete” (BENKŐ 1971: 73).

Az említett szempontok érvényesítésével nagyszerű tanulmányokban bizonyítja számos régi kelmenév (pl. *bergám*, *cinadoff*, *istamét*, *kamuka*, *mazolán*, *sája* stb.), a korábban a franciából magyarázott *lakat* és *mester*, a régebben a *bagoly* szóval összefüggesztett *bagó*, a *makrapipa* összetétel előtagjaként álló *makra* és más szavunk olasz eredetét. Ha valóban lett volna több ideje az olasz kapcsolatokkal foglalkozni, minden bizonnyal még több szavunk kerülhetett volna az olasz eredetű elemek csoportjába.

4. Miként már említettem, a szótörténeti és etimológiai kutatások mindig is fontos helyet foglaltak el a magyar nyelvtudományban. Ennek ellenére a 20. század közepéig nem készült el egy olyan szintetizáló, egyben kritikai jellegű kézikönyv, amely más nyelvekhez hasonlóan tartalmazta volna a magyar szókészlet eredetére vonatkozó legfrissebb tudományos eredményeket. Kiválóságuk ellenére ezt sem az EtSz., sem a SzófSz. nem teljesíti – ez mindenképpen lemaradás volt más nyelvekkel szemben. A helyzet orvoslására az 1950-es és 60-as évek fordulóján a magyar nyelvtudomány nagy tervmunkái közé felvették egy új magyar etimológiai szótár összeállítását. Az etimológiai és szótörténeti kutatások terén elért eredményei és tudományszervező munkája alapján érthető, hogy Benkő Loránd 1960-ban az MTA Nyelvtudományi Intézetében félállású osztályvezetőként azt a megbízást kapta, hogy szervezzen meg egy munkaközösséget, amely elkészíti az első teljes magyar etimológiai szótárt. Egyetemi tanszékének, akkori nevén az ELTE I. számú Magyar Nyelvtudományi Tanszékének és a Nyelvtudományi Intézetnek a munkatársaiból létrehozott egy olyan közösséget, amely végül is megalkotta „A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára”-nak három vaskos kötetét.

A szótár előkészítő munkálatai nagyjából egy évig tartottak. Ezek eredményeiről 1962. május 29-én munkaértekezleten számoltak be szakemberek szélesebb köre előtt. Az előterjesztés Benkő Loránd nevéhez fűződik: ez a terjedelmes szöveg 1962 őszén a Magyar Nyelvben jelent meg (ehhez kapcsolódóan PAPP LÁSZLÓ összeállításában a szerkesztési szabályzat is, később pedig próbaszócikkek is napvilágot láttak).

A cikk alapos áttekintést ad a magyar etimológiai irodalom addigi szótári vagy szótárszerű műveiről, s ezek értékeinek elismerése mellett megállapítja, hogy egyikük sem felel meg a korszerű etimológiai szótár elvárásainak. Jól megalapozott érveket sorol fel azok ellen az elképzelések ellen is, amelyek szerint GOMBOCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS torzóban maradt „Magyar etimológiai szótár”-t kellene részben átdolgozni, majd a hiányzó részekkel kiegészíteni, vagy BÁRCZI GÉZA „Szófejtő szótár”-át kellene alaposan kibővítve újra kiadni. Külföldi példákra is hivatkozva a legcélravezetőbbnek a tervezett munkát teljesen új alapon, önálló vállalkozásként történő elvégzését javasolja. Így egységes elvek alapján mind formai, mind tartalmi szempontból koherens művet lehet megalkotni. A cél az volt, hogy a szótár „összefoglaló képet adjon a magyar szókészlet fontos elemeinek származásáról és fejlődéséről, mégpedig olyan formában, amely a bel- és külföldi szakmai igényeknek magasfokú kielégítésén túlmenően a nyelvészetileg nem képzett, de művelt olvasó számára is közérthető legyen” (BENKŐ 1962: 272).

Bár az EtSz. és a SzófSz. bizonyos tekintetben kiindulópontul szolgáltak, a szótári munka minden részét az alapoktól kellett kezdeni. Ez legelső sorban is a címszóállomány összeállításának egyáltalán nem könnyű feladatát jelentette: a végül is nyomtatásban megjelent 14 722 fő- és alcímszó kiválogatásában a szinkrón gyakoriságon túl figyelembe kellett venni nyelv- és művelődéstörténeti, valamint dialektológiai tényezőket is, mérlegelni kellett, hogy a nemzetközi szavak közül melyek honosodtak meg már annyira, hogy helyet kapjanak a szótárban és hasonlók. Nem kevésbé fontos volt a szótörténeti anyag forrásainak kijelölése, a gyűjtési szempontok meghatározása, és ugyanígy az etimológiai irodalom kicédulázása és bibliográfiájának összeállítása. Egy szótárnál igen fontos az egyes szócikkek formai felépítésének logikus és egységes volta: ezt is ki kellett dolgozni, és a szótár szerkesztése közben ezt a sémát kellett szigorúan követni. Mindezeket a feladatokat egy ember nyilvánvalóan nem tudta végrehajtani: Benkő tanár úrnak is olyan munkatársai voltak a szótár szerkesztésében, mint Kiss Lajos, Kubínyi László és Papp László, a lektorok között pedig mások mellett Czeglédy Károly, Hadrovics László, Imre Samu és Kniezsa István is fontos szerepet kapott. És természetesen a szócikkírók és a különféle előkészítő és ellenőrző munkát végző munkatársak is tudásuk javát adták. Az összességében mintegy ötven főből álló munkaközösség munkájának megszervezése és irányítása mellett a főszerkesztői tudományos munka is Benkő Lorándra hárult, aki óriási munkabírással végezte feladatát. Nemcsak neki, de neki különösen köszönhető az a tény, hogy 1967 és 1976 között mintegy 3500 lapon megjelent egy olyan korszakos mű, amely nemzetközi tekintetben is a legjobbak közé tartozott (és tartozik még ma is). A TESz. több mint egy évszázad magyar etimológiai irodalmának és szótörténeti adatainak kritikai szintézise, a benne foglalt eredmények a nyelvtudomány mellett számos esetben hivatkozási alapul szolgáltak az érintkező tudományokban is, például a néprajz, történettudomány, irodalomtudomány és művelődéstörténet számára.

5. A TESz. általában méltató ismertetéseiben egy kíváncsi viszonylag gyakran megfogalmazódott. Nevezetesen az, hogy e művet, illetve rövidített vál-

tozatát idegen nyelven is közzé kellene tenni, hogy a magyarul nem olvasó külföldi szakemberek is teljes mélységükben megismerhessék a benne foglalt tudományos eredményeket.

Az 1970-es évek második felében Benkő Loránd Papp Lászlóval együtt dolgozta ennek a szótárnak a tervezetét, melyet mutatóanyag-szócikkek kíséretében a Magyar Nyelv 75. számában tettek közzé (BENKŐ–PAPP 1979). A szótárt (melyet akkor „Etymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache” címen emlegettek) önálló szótörténeti-etimológiai összefoglalásnak tervezték, mely a TESz.-től függetlenül is használható. Az „elő” szótárhoz képest módosult a címszóállomány, és a szócikkek kidolgozásában figyelembe vették az újabb, szerencsére bő szótörténeti és etimológiai irodalmat. Az alakváltozatokat jól kiérlelt szempontok alapján lényegesen megritkították, az etimológiai kifejtő részt pedig erősen tömörítették.

A tervezetet a szakmai közönség kedvezően fogadta, de a szótár végül is nem teljesen ebben a formában valósult meg. Először is kiderült, hogy két embernek ez túl nagy feladat (ráadásul Papp László hamarosan nyugdíjba is vonult), ezért a TESz. néhány volt munkatársa mellé új embereket állítva létre kellett hozni egy munkaközösséget, amely elkészíti a kezdetben egykötetesre, mintegy 100-120 ív terjedelműre tervezett szótárt. Mivel időközben a koncepciót érintő új szempontok is felmerültek, a munkálatokat némileg át kellett tervezni, s a tényleges lexicográfiai munka az 1980-as évek második felében kezdődött.

Az új szótár, az „Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen” (EWUng.) kétségtelenül és természetesen módon számos ponton támaszkodik elődjére, a TESz.-re, de attól több lényeges vonatkozásban el is tér. Így például más a címszóállomány (mind a kihagyott, mind az újonnan fölvetett lexémákat tekintve), a külföldi szakemberek számára kevésbé fontos szótörténeti adatok száma kevesebb, és állományuk némileg más, az etimológiai főkategóriák világosabban határolódnak el egymástól, és igyekszik korrigálni a TESz. következetlenségeit, különféle hibáit is.

A tartalmi újdonságok mellett új formai megoldások is szükségessé váltak ahhoz, hogy a tervezett (és engedélyezett) terjedelem tartható legyen. Ennek legmarkánsabb jelei a szótárban használt rendkívül sok rövidítés, valamint a szócikkek végéről elhagyott (és egy külön mutatóban közzétett) utalások. Az EWUng. mintegy tizennégyezer fő- és alcímszavát magyarázó etimológiai ismeretanyag végül is két kötetben, 1680 lapon 1993 és 1995 között jelent meg. Benkő Loránd ezt a munkát is olyan főszerkesztőként irányította, aki ténylegesen is részt vett az egyes szócikkek kialakításában. Az 1980-as évek második felétől magam is tagja voltam az EWUng. munkaközösségének, így tanúja lehettem annak, miként érelődött ki a szótár tartalmi és formai koncepciója, hogyan alakultak ki a jól bevált korábbi megoldások mellett az újdonságok. A TESz. nagyszerűségét és fontosságát mindig hangsúlyozva Benkő tanár úr többször is mondta, hogy a TESz.-t azért kellett megírni, hogy létrejöhessen a magyarul nem olvasó szakmai közönségnek is szóló EWUng. Számos esetben tanúja és részese lehettem az egyes szócikkírókkal folytatott szakmai megbeszéléseinek, barátságos vagy szelíden hevesebb vitáinak: egy életre szóló tanulsággal szolgált számomra mindegyik. Az egyik legfontosabb kérdés, amit igen gyakran hallhattunk tőle: Mit mondanak az

adatok? Mert a megalapozott etimológiához nemcsak jó ötletek kellene, hanem az azokat alátámasztó „földhözragadt” adatok is.

Ezt a véleményét jó tanácsnak is szánta akkor, amikor néhány évvel ezelőtt többször is arról beszélgettünk, hogy az EWUng.-ra alapozva egy új magyar etimológiai szótárt kellene szerkeszteni. A nemzetközi tudós közösség által is elismert kétségtelen értékei ellenére ez a szótár a hazai tudományos körökben (beleértve még a nyelvtudományt is!) és különösen az etimológiai és szótörténeti kérdések iránt érdeklődő művelt közönség soraiban mégsem vált olyan mértékben közzismertté, mint elődje, a TESz. Ebben szerepet játszhat részben bizonyos nyelvismereti hiány, részben az EWUng. túlzott tömörsége.

2011 márciusában a Nyelvtudományi Intézetben elkezdődött ennek az EWUng. utáni új magyar nyelvű etimológiai szótárnak az összeállítása – reméljük, hogy terveinkkel Benkő tanár úr is egyetértene, és még inkább reméljük, hogy a kész szótárt is szívesen venné a kezébe.

Kulcsszók: etimológia, etimológiai szótár, hangutánzó és hangfestő szavak, művelődéstörténet, olasz jövevényszavak.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1944. *Hágó* és társai. Erdélyi Múzeum 49: 476–7.
- BENKŐ LORÁND 1948. Lok. Magyar Nyelv 44: 52–3.
- BENKŐ LORÁND 1952. *Nasplya* ~ *lasponya*. Magyar Nyelv 48: 203–4.
- BENKŐ LORÁND 1954. Egy hangfestő igecsoport. Magyar Nyelv 50: 254–74.
- BENKŐ LORÁND 1956. *Bokály*. Egy európai vándorszó magyar vonatkozásai. Magyar Nyelv 52: 450–6.
- BENKŐ LORÁND 1962. Az új magyar etimológiai szótár. Magyar Nyelv 58: 261–94.
- BENKŐ LORÁND 1969. Adalékok a népi mulattatás terminológiájához. Filológiai Közöny 14: 480–95.
- BENKŐ LORÁND 1971. A *pojáca* idegen nyelvi előzményeihez. Magyar Nyelv 67: 73–6.
- BENKŐ LORÁND – PAPP LÁSZLÓ 1979. Az „*Etymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache*” tervezete és mutatványa. Magyar Nyelv 75: 142–7.
- KISS JENŐ 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiából.* 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp., 3: 421–47.

Loránd Benkő's work in etymology and dictionary making

A major part of Loránd Benkő's rich scholarly oeuvre is made up by a set of varied publications discussing issues in the history of the Hungarian word stock. His first writings concerned etymological problems of geographical common nouns. Later, he devoted several articles to word historical and etymological problems of onomatopoeic words. Another important area of his work in etymology was the study of Hungarian words borrowed from Italian. On the basis of his results and organising activities in the area of etymological and word historical research, Loránd Benkő

assumed an important role in the organisation and supervision of the compilation of two major etymological dictionaries: *Historical-Etymological Dictionary of Hungarian* (in Hungarian, 1–3, 1967–1976) and *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (1–2, 1993–1996).

Keywords: etymology, etymological dictionary, onomatopoeic vocabulary, cultural history, Italian loanwords.

GERSTNER KÁROLY

Benkő Loránd történeti szemantikai munkásságáról

1. Egy kutató munkásságának a feldolgozása és értékelése nem egyetlen művelet, nem egyetlen körülhatárolható feladat. Sokkal inkább olyan hosszú folyamat, amely a kutatónak a tudományos diszkurzusban való részvételével folyamatosan, teljesítményének befogadástörténetével zajlik, majd az életmű lezárultával más minőségben folytatódik (vagy lényegi lezárultával, mert kéziratok később is előkerülhetnek). A teljes életműre való rálátás, a kutatói teljesítmény fő jellemzőinek és tényezőinek körvonalazódása a jelentős művek megjelenésének és hatásának ismeretében folyamatosan történik és megtörténik.

Benkő Loránd tudományos életműve több jellegzetes és fontos jellemzővel írható le. E jellemzők közül csupán az előadásom szempontjából lényegeseket említem: a) a hagyományos filológiai műveltség és pontosság, fegyelem, amely elméleti kerettel párosul; b) a szintézis készítése, az egyszeri adat és a rendszer állandó, következetes összekapcsolása; c) a teljes nyelvi rendszerben szerkezet és funkció együttes szemlélete.

Az alábbiakban Benkő Loránd kutatásainak jelentéstörténeti összetevőit mutatom be. Benkő Loránd nem volt szemantikus: nem írt szemantikát vagy történeti szemantikát. Munkássága azonban tartalmaz ilyet. Az életműből kirajzolódik egy rejtett, illetve különböző helyeken részeiben kidolgozott történeti jelentés. Ennek a virtuális műnek több megnyilvánulási formája és tartománya van. Az egyik ilyen tartomány „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”, a másik tartomány tanulmányainak sora, a harmadik tartomány pedig elméleti műve, főképp „A történeti nyelvtudomány alapjai” című könyve, amely igen bővelkedik jelentéstörténeti részekben.

Az áttekintés a fentieknek megfelelően nem elsősorban filológiai leltár vagy statisztikai és tudománytörténeti számbavétel. Arra teszek kísérletet, hogy Benkő Loránd rejtett jelentéstörténetének három jellegzetes összetevőjét bemutassam a jelenkori szemantika, elsősorban a kognitív szemantika diszkurzusában. Arra összpontosítok, hogy a történeti szemantika ’jelentéstörténet’ és ’jelentésváltozás’ fogalma miképp alakult Benkő Loránd felfogásában és az miképp előlegez meg, miképp alapoz meg későbbi kutatásokat.

2. A tudománytörténeti leírás éppúgy nem lehet nézőpont nélküli, mint a tárgytudományos leírás. A Benkő-féle történeti szemantikát a többféle ma művelt szemantikaelméleti keret közül a kognitív szemantika elvei szerint mutatom

assumed an important role in the organisation and supervision of the compilation of two major etymological dictionaries: *Historical-Etymological Dictionary of Hungarian* (in Hungarian, 1–3, 1967–1976) and *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (1–2, 1993–1996).

Keywords: etymology, etymological dictionary, onomatopoeic vocabulary, cultural history, Italian loanwords.

GERSTNER KÁROLY

Benkő Loránd történeti szemantikai munkásságáról

1. Egy kutató munkásságának a feldolgozása és értékelése nem egyetlen művelet, nem egyetlen körülhatárolható feladat. Sokkal inkább olyan hosszú folyamat, amely a kutatónak a tudományos diszkurzusban való részvételével folyamatosan, teljesítményének befogadástörténetével zajlik, majd az életmű lezárultával más minőségben folytatódik (vagy lényegi lezárultával, mert kéziratok később is előkerülhetnek). A teljes életműre való rálátás, a kutatói teljesítmény fő jellemzőinek és tényezőinek körvonalazódása a jelentős művek megjelenésének és hatásának ismeretében folyamatosan történik és megtörténik.

Benkő Loránd tudományos életműve több jellegzetes és fontos jellemzővel írható le. E jellemzők közül csupán az előadásom szempontjából lényegeseket említem: a) a hagyományos filológiai műveltség és pontosság, fegyelem, amely elméleti kerettel párosul; b) a szintézis készítése, az egyszeri adat és a rendszer állandó, következetes összekapcsolása; c) a teljes nyelvi rendszerben szerkezet és funkció együttes szemlélete.

Az alábbiakban Benkő Loránd kutatásainak jelentéstörténeti összetevőit mutatom be. Benkő Loránd nem volt szemantikus: nem írt szemantikát vagy történeti szemantikát. Munkássága azonban tartalmaz ilyeneket. Az életműből kirajzolódik egy rejtett, illetve különböző helyeken részeiben kidolgozott történeti jelentés. Ennek a virtuális műnek több megnyilvánulási formája és tartománya van. Az egyik ilyen tartomány „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”, a másik tartomány tanulmányainak sora, a harmadik tartomány pedig elméleti műve, főképp „A történeti nyelvtudomány alapjai” című könyve, amely igen bővelkedik jelentéstörténeti részekben.

Az áttekintés a fentieknek megfelelően nem elsősorban filológiai leltár vagy statisztikai és tudománytörténeti számbavétel. Arra teszek kísérletet, hogy Benkő Loránd rejtett jelentéstörténetének három jellegzetes összetevőjét bemutassam a jelenkori szemantika, elsősorban a kognitív szemantika diszkurzusában. Arra összpontosítok, hogy a történeti szemantika ’jelentéstörténet’ és ’jelentésváltozás’ fogalma miképp alakult Benkő Loránd felfogásában és az miképp előlegez meg, miképp alapoz meg későbbi kutatásokat.

2. A tudománytörténeti leírás éppúgy nem lehet nézőpont nélküli, mint a tárgytudományos leírás. A Benkő-féle történeti szemantikát a többféle ma művelt szemantikaelméleti keret közül a kognitív szemantika elvei szerint mutatom

be. Azért ebben az elméleti és módszertani keretben, mert funkcionális jellege miatt a kognitív szemantika áll legközelebb a Benkő-féle nézetrendszerhez, ebben a legkönnyebb értelmezni azt.

A kognitív nyelvészet alapelvei (a jelentésváltozás tekintetében) a következők (l. LANGACKER 1987, 2008; LAKOFF 1987; GEERAERTS–CUYCKENS eds. 2007). A jelentés tapasztalati alapú és fogalmi természetű. A jelentés mint fogalmi struktúra az absztrakció, sematizáció és kategorizáció műveletei során jön létre, a világ megismerése során. A nyelvi jelentés enciklopédikus természetű. A nyelvi kifejezések szemantikai szerkezete összetett. A nyelvi jelentés perspektívált; a megismerés, a megismerés eredményének fogalmi megkonstruálása és szemantikai, grammatikai kifejezése mindig valamilyen fogalmi nézőpontból történik. A fogalmi és szemantikai kategóriákra a prototípuselv érvényes. A jelentésváltozás szempontjából is lényeges jellemző, hogy egy szemantikai szerkezet (jelentés) különböző megvalósulásai a centrum–periféria elv alapján jellemezhetők, a kategórián belül nyálábokba rendeződnek, és a kategóriák határai nem feltétlenül élesek.

A jelentés nem kizárólag univerzális. A jelentés kialakulását és funkcionálását a kogníció egyetemes elvei irányítják, de tényleges szerkezetét a lehetséges variabilitáson belül legalább részben kultúraspecifikus tényezők határozzák meg. A jelentésszerkezetek kialakulása és megváltozása az emberi megismerés keretében történik. A jelentésváltozás motivációja ezért nyomon követhető a tapasztalati alap – absztrakció – konceptualizálás sorában. A jelentésváltozás, a jelentéstörténet alapja a jelentésszerkezetek típus és megvalósulás szerinti dinamikájában adható meg. A beszélő és a hallgató a kontextusnak és egyéb motivációs tényezőknek megfelelően gyakran kismértékben változtat egy kifejezés jelentésén: „a kommunikáció folyamatában a jelentéseknek a kiindulópontja a konvencionális adott, de az interakció folyamatában a jelentés egyezkedés tárgya, azaz közösen és együttműködően szerkesztődik [...] ez a szemantikai variabilitás és változás környezete” (LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK 1985: 300). TRAUGOTT–DASHER (2002: 24) szerint „a fő mozgatóerő a szabályos jelentésváltozásban pragmatikai: az elvont strukturális jelentés kontextusfüggősége a használati helyzetben történő változást engedi, leginkább a beszélő dinamikus nyelvhasználatának stratégizálásában”. LANGACKER (1987, 2008) kognitív grammatikájában a típus (séma) és megvalósulás között két jellegzetes viszony van. Az elaboráció a maradéktalan, változás nélküli megvalósítás. Az extenzió esetén eltérés van a séma és a megvalósítás között (ez CROFT 2000-ben az alterált replikáció). Ilyen eltérés például a fogalmi szerkezet bővülése vagy módosulása kontextualizáció, a figyelem irányulásának áthelyezése révén, az aktív zóna prototipikus és nem prototipikus megvalósulása egy viszonylag körülhatárolt jelentésen belül, amely módosulások a kategóriahatár elbizonytalanítását eredményezik. GEERAERTS (1997) adatai azt jelzik, hogy a megvalósulások referenciális (GEERAERTS-nél extenzionális) egyenlőtlensége a referenciális körben a központi esetek módosítását eredményezi, a szemantikai (GEERAERTS-nél intenzionális) megvalósulás egyenlőtlensége a szójelentésben a nyálábkészlet struktúrájának módosítását eredményezi.

Benkő Loránd szemantikájában a jelentésváltozás motivációs rendszere raj-

zolódik ki, még hozzá megsejtve és részben meg is nevezve, részletezve a ma legkorszerűbb és legtermékenyebb szemantikai elmélet és módszertan lényegét. A nyelvi változások lehetőségei és megvalósulásai a morfofonológiai és a szemantikai pólusok (tehát a nyelvi jel két pólusa) változásainak párhuzamos vizsgálatában valósulnak meg.

Benkő Loránd történeti jelentéstanának három összetevőjét mutatom be. Ezek: 1. az egyes hálózati összefüggések kialakulása és változása, „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” (TESz.) példáján; 2. a kommunikációs környezet és a funkcionálás szerepe a változásban, a tanulmányok, monográfiák példáján; 3. a rendszer általános, szabályszerű változásai, a motivációs rendszer, „A történeti nyelvtudomány alapjai” című könyv alapján.

3. Az egyes hálózati összefüggések kialakulása és változása. – A TESz. közösségi munka, sok szerző együttes munkájának eredménye. E szótárnak részben a jelentésleírási és jelentéslevezetési eljárása, annak elvi és módszertani alapjai a lényegesek. Másrészt a TESz. főképp a történeti szemantikai levezetésekkel egy olyan hálózatrendszert is tartalmaz, amely magában a szótárban csak utalásokkal jelenik meg (vagy még úgy sem, inkább kikövetkeztethető az adatokból), viszont alapvető összefüggéseket mutat. Az a tény, hogy ezeket a szemantikai viszonyokat föl lehet deríteni a TESz.-ben, túl nem értékelhető szerkesztői alapállást és figyelmet feltételez. A szótári szócikk kényszerűen rövid és tömör, mégis rengeteg információt közölhet, amely a szócikk alaptényein túlmutat.

A TESz.-ből a *fog* ige és egyes származékai szemantikai kidolgozását és utalásrendszerét érdemes szemügyre venni. A *fog* ige történetileg is elsődleges jelentése ismeretes módon a ’megragad, kézben tart’. Az ige fogalmi lényege a KÉZBEN TARTÁS¹, amely a kézben tartott fizikai tárgy feletti ellenőrzést, a róla való közvetlen, tapasztalati tudást is tartalmazza. A *fog* ige poliszém hálózatában és képzett, összetett származékaiban ennek az elsődleges jelentésnek a fogalmi tartalma az alap a szemantikai kiterjesztésekhez.

Így például a *felfog* ige egyik jelentése az ’eső tárgyat kézzel elkap’, egy másik jelentése ’megért’. A második ’megért’ jelentés az elsőnek metaforikus kiterjesztése, amely kognitív elemzésben a MEGÉRTÉS FOGÁS fogalmi metafora egyik a magyar nyelvű megvalósítása:

Forrás:	Cél:
a) egy ágens (prototipikusan emberi lény)	a) ágens (prototipikusan emberi lény)
b) megfog vagy megérint (vagy nem fog vagy nem érint meg vagy ezt nem tudja)	b) mentálisan megragad vagy megérint, azaz megért (vagy nem ért meg vagy nem tud megérteni)
c) egy fizikai tárgyat	c) valamilyen helyzetet, összefüggést

¹ A kiskapitális a fogalom jelölője, míg a dőlt szedés a nyelvi adatot jelzi.

Az utóbbi jelentésben a FOGÁS a mentálisan feldolgozott jelenségek feletti ellenőrzést, a róla való közvetett, elvont tudást jelöli (l. SWEETSER 1990, TOLCSVAI NAGY 2001). A *felfog* igével kapcsolatban a TESz. megjegyzi (1: 874): „Ugyanilyen jelentésváltozás több idegen nyelvben is előfordul; vö. lat. *concipere*; ném. *auffassen*, *begreifen*; fr. *comprendre*; ol. *capire*. Vö. még *ért*.” Megemlítendő, hogy magának a *fog* igének ismét használatos a ’megért’ jelentése, főképp a bizalmas társalgásban.

A *fogalom* főnév a TESz. szerint a *fog* ige és az *-alom* főnévképző morfológiai és szemantikai szerkezete (1: 936). E főnév a nyelvújítás során keletkezett (első adata 1828-ból való), mesterséges szóalkotás eredménye, idegen nyelvi minták (a latin *conceptus* és a német *Begriff*) alapján. Jelentésének megkonstruálása szintén a MEGÉRTÉS FOGÁS fogalmi metaforán alapul, de ezúttal nem a kognitív viszonyt, hanem a kognitív tárgyat képezi le. A *fogalom* a dolgok valamilyen megértett együttállása, vagyis ellenőrzése. A *fogalom* főnév beilleszkedett a magyar nyelv konvencionálizált szemantikai hálózataiba, a *fog* ige nagy szócsaládja kiterjedt szemantikai hálózatába.

A TESz. az iménti rövid elemzést részben a *fogalom* főnév, részben más, ide tartozó szócikkekben szétírja, de utalásokkal egyben is tartja. Ahogy a *fog* ige esetében, úgy a hivatkozott *ért* ige szócikkében is ugyanarra a metaforikus kiterjesztésre és azok más nyelvi megvalósulásaira hivatkozik. „Eszerint az *ért* „eredeti jelentése ’megérint’ lehetett. [...] Ilyen változásra mind a magyarból, mind más nyelvekből számos példa idézhető; vö. *ésszel fölér*, *felfog*, *fogalom*, *megfoghatalatlan* ’érthetetlen’; továbbá lat. *concipere*, *percipere*; ol. *capire*; fr. *comprendre*; ném. *begreifen*, *auffassen*; finn *käsittää*: ’megért, felfog’ (valamennyi tkp. ’megragad, kézbe vesz’)” (1: 792). Hasonló fogalmi és szemantikai szerkezetet mutat be a TESz. a *tud* igével kapcsolatban.

A TESz. egy szónak és származékainak olyan jelentéstörténeti bemutatását adja, amelynek összetevői hálózatba rendeződnek. A hálózat elemei (a FOGÁS, a MEGÉRTÉS fogalmi szerkezetei, a közöttük lévő metaforikus leképezés elemei) különböző szócikkekben található meg. A közöttük lévő hálózati kapcsolatot utalások teszik hozzáférhetővé. A TESz. igen sok ilyen hálózatot tartalmaz, egyfajta rejtett jelentéstörténetként.

4. A nyelvi környezet és a funkcionálás szerepe a változásban. – Benkő Loránd számtalan tanulmányában és monográfiájában komplex szó- vagy névelemzést végez. Ezek az összetett elemzések az elemzendő nyelvi egység jel természetéből indulnak ki. Vagyis a szemantikai és fonológiai (morfofonológiai) pólusok belső szerkezetét, e szerkezetek kialakulását részletesen taglalják külön és egymásra vonatkoztatva is. A leírások egyrészt szoros és szigorú filológiai pontossággal készültek, a nyelvtörténeti adatolás és adatfeldolgozás szabályai szerint. Másrészt az adatok egymáshoz viszonyítása, a levezetések iránya, a bevont adatok jellege a nyelvi kifejezések funkcióit állítja előtérbe, a funkciók egymásból való kialakulását és egymásra hatását. Példaként a Szovárd-kérdésről írt monográfiáját említem (BENKŐ 2009), abból is a *Szovárd* nevről és a *Szovárd* név etimonjáról szóló fejezeteket. Benkő több szálon mu-

tatja be a *Szovárd* névről összegyűjthető és értelmezhető adatokat. Egyrészt ki-merítően tárgyalja a fellelhető történeti családi és személyi adatokat. Másrészt mindezt azonnal és folyamatosan a névalak előfordulásainak filológiájával teszi meg. Harmadrészt elvégzi a név történeti morfofonológiai és szemantikai elemzését. Bemutatja (BENKŐ 2009: 76 kk.), hogy e név a *szí* (*szív*) ige teljes tövére vezethető vissza. E tő származéka a *szimatol*, *szikkad*, a *szivárvány* ~ *szovárvány* 'szivacs', többek között. E jelentéskiterjesztések a tő jelentésével együtt a SZÍVÁS, a NEDVESSÉG és a SZIKKADT, SZÁRAZ fogalmakkal kapcsolatosak, szoros összefüggésben. A szemantikai és morfofonológiai levezetés bemutatja, hogy miképp alakult ki a *szovár* szóalak és 'száraz, szilárd', illetve 'szivacs, spongea' jelentése. Miközben tehát Benkő célja a monográfiában a Szovárd-nemzetség történeti és nyelvtörténeti leírása, aközben a név eredetét kiterjedt fogalom- és jelentéstörténeti elemzéssel deríti ki, pontos összefüggésben annak alaki jellemzőivel. A valóban nagyszerű elemzés látszólag szükségtelen a könyv fő céljához. De éppen a mindenkori nyelvi környezet és a funkciók következetes földerítése teszi teljessé, hitelessé és érthetővé a szemantikai levezetést.

5. A rendszer általános, szabályszerű változásai, a motivációs rendszer. – A történeti nyelvtudomány alapjai (BENKŐ 1988) több helyen is foglalkozik a jelentésváltozás általános jellemzőivel. A jelentéskiterjesztést asszociatív természetűnek tekinti, valamint típusosnak (a metafora és a metonímia műveletét sorolva e körbe). Továbbá több helyen is hangsúlyozza, hogy a jelentéskiterjesztés fogalmilag korlátozott, tehát akármilyen fogalom más akármilyen fogalommal nem kapcsolódhat össze egy metaforikus szerkezetben (BENKŐ 1988: 139 stb.) Az utóbbi megállapítás összecseng LAKOFF (1990) invarianciaelméletével, illetve általánosságban azzal a szemantikai alaptényezővel, hogy a szemantikai kapcsolatok megismeréses motivációkon alapulnak (l. TALMY 2000 fogalmi–grammatikai megfelelési rendszerét).

A jelentésváltozás különböző módozatai, a jelentéskiterjesztés kognitív műveletei és a tendenciaszerű jelentésváltozások rendszere tág, de szabályszerűségeket mutat. Benkő Loránd munkásságában ismét a komplexitást kell kiemelni: nem csupán egyedi és elemi eseteket írt le, hanem rendszerességet és rendszerszerűséget mutató változástípusokat.

Ezt példázza két sugaras szerkezetű történeti bemutatása. BENKŐ (1988: 98) a VILÁGOSSÁG, FÉNYESSÉG fogalmának és az azt jelölő nyelvi kifejezésnek a radiális szerkezetű szemantikai kiterjesztéseit, motivált fogalmi rendszerét nem lineárisan egymásra következő jelentések soraként, hanem sok irányban kifejlődő szemantikai hálózatként ábrázolja. A hálózatba tartozó fogalom például a TÜN-DÖKLÉS, LÁTÁSI KÉPESSÉG, HAJNAL, VILLÁMLÁS, CSILLAG, MESTERSÉGES FÉNY, POMPA, VIRÁG, A VILÁGMINDENSÉG.

Hasonlóképpen mutatja be BENKŐ (1988: 100), hogy a CSALÁD fogalma, fogalmi kerete, tudáskerete hogyan telítődött („milyen szavak kaphattak 'család' jelentést, illetőleg a 'család' jelentés kialakulása milyen szemantikai irányokból volt leginkább lehetséges”). Itt ismét egy sugaras elrendezésű szemantikai struktúrát dolgoz ki Benkő, történeti alakulásában.

A szabályszerű jelentésváltozásokra több példát is hoz, mintaszerű levezetésekkel. BENKŐ (1988: 140) megjegyzi: „Nemegyszer még szorosabb szemantikai kapcsolódások sorozatai is szembetűnnek”. Itt kognitív terminológiával az azonos fogalomnak az összefüggő, hálózatos szemantikai megvalósulásairól és kiterjesztéseiről van szó, méghozzá rendszer jelleggel. Az elvontabb központi fogalom (FÉLELEM, KÖNYÖRGÉS) a fogalommal kapcsolatos egy tapasztalati tényezővel kapcsolódik össze. A fogalmat valamilyen módon kifejező szavak az elvont és a tapasztalati összetevőt is tartalmazzák (vö. BENKŐ 1988: 140). A kifejezések mindegyike közvetlenül vagy eredetibb alakjában, tövében a közvetlen tapasztalatit, a motiváció forrását is tartalmazta. (Az alábbi példák forrása mind BENKŐ 1988: 140, kiegészítve néhány fontos kognitív szemantikai szemponttal.)

A FÉLELEM gyakori testi megnyilvánulása a reszkető mozgás. Az ezt kifejező igékben a félelem egyszerre metonimikus (rész–egész) és metaforikus viszonyban áll a reszketéssel: *retteg, remeg, réműl, megrendül, borzad*. A FÉLELEM gyakori másik testi megnyilvánulása a test összehúzódása, kicsinek mutatkozása. Az ezt kifejező igékben a félelem egyszerre metonimikus (rész–egész) és metaforikus viszonyban áll az összehúzódással, összeszorulással: *szorong, aggódik* ’összeszorul’, *töpreng* ’félve összeszorul’.

Az ERŐS KÉRÉS, KÖNYÖRGÉS gyakori testi megnyilvánulása a test földre esése, hajlása. Az ezt kifejező igékben a félelem egyszerre metonimikus (rész–egész) és metaforikus viszonyban áll az eséssel, hajlással: *eseng, esdekel, esedezik, kunyerál* ’hajlong’, *kuncsorog*. Az ERŐS KÉRÉS, KÖNYÖRGÉS másik gyakori testi megnyilvánulása a síró hangadás: *rimánkodik, könyörög* ’nyüszít’.

A FESLETT NŐSZEMÉLY fogalma többek között a sárosság, csatakoság tapasztalatával kapcsolódik össze: *cafát, cafka, cafra, cefet – caflat* ’sárban jár’. A FESLETT NŐSZEMÉLY fogalma másrészt például a tépettség, rongyosság tapasztalatával kapcsolódik össze: *ringyó, ribanc – ribál* ’tép’.

A KÖBORLÁS elvontabb fogalma a fizikai térbeli egyenestől való eltérés, elhajlás, elgörbülés tapasztalatából kapja motivációját: *csavarog, tekereg, kujtorog* (*kajla* ’görbe’), *kószál* (’elfordul, eltér’), *kódorog, kalandozik, kórász*.

Más esetben egy tapasztalati fogalomnak a szemantikai kiterjesztés során történő szinonimikus szétválását és további szemantikai megoszlását fejt ki. Például BENKŐ (1988: 111) összefoglalja, amint a metaforizálódás és metonimizálódás több művelete során kialakult az *esik* – *hull* részleges szemantikai szétkülönbözés. Az *esik* és a *hull* igék a következő jelentésekben közösek: ’csökken’, ’fogy’, ’ritkul’, illetve ’leborul’, ’letérdel’. E megfeleléseket a következő párok jelzik: *esés* : *hullás*, *ejt* : *hullat*, *eső* : *hulló* (*hulla*), *esedék* : *hulladék*, *eset* : *hullat*. Ugyanakkor az *esik* igének a következő jelentései jöttek létre szemantikai kiterjesztéssel úgy, hogy a *hull* ige szemantikai hálózatában nincsen meg a párjuk: ’valamilyen állapotba jut’, ’történik’, ’részül jut’, ’van’, ’fekszik’, ’elterül’, ’könyörög’. A *hull* jelentésszerkezetétől elkülönülő szemantikai kiterjesztéseken alapulnak tovább származékok, például *megesik, nekiesik, esd, eseng, esküszik, esemény, este*. A *hull* igének a következő jelentései jöttek létre szemantikai kiterjesztéssel úgy, hogy az *esik* ige szemantikai hálózatában nincsen meg a párjuk: ’pusztul’, ’elvész’.

Az *esik* jelentésszerkezetétől elkülönülő szemantikai kiterjesztéseken alapulnak további származékok, például *hullám*, *hullámszik*, *hulla*.

6. Benkő Loránd jelentéstörténeti munkássága természetesen a nyelvtudomány történetileg meghatározott diszkurzív közegében értelmezhető. Benkő nyelvtörténeti elmélete és módszertana a Saussure-féle strukturalizmus és az újgrammatikus nyelvelméleti iskola szintéziseként írható le. A jelentéstörténet szempontjából közvetlen előde nem is annyira Pais Dezső vagy Bárczi Géza (ők az etimológia módszertanában voltak meghatározóak), hanem Gombocz Zoltán volt. GOMBOCZ (1926) nevezetes jelentéstana ismeretes módon történeti szemantika. Ez a mű Gombocz tudományos fejlődéstörténetét jól tükrözi: egyrészt meghatározó tényező benne a történeti-összehasonlító paradigma, főképp Wundt hatása, másrészt jelentős rendszerező hatása van a Saussure-féle strukturalizmusnak is.

Gombocz a jelentésváltozások rendszerszerű, szabályosságokat mutató jellegét hangsúlyozta. Ez az általa főképp Wundt nyomán megfogalmazott fölismerés időtállóan bizonyult, függetlenül magának a ténylegesen kidolgozott rendszernek az egyes elemeitől és elveitől, például a metaforikus vagy metonimikus jelentésváltozások Gombocz-féle magyarázatától. Mindamellet – mai nyelven megfogalmazva – a jelentésváltozás tapasztalati, megismerésből eredő motivációinak a magyarázatba történő beemelése nagy jelentőségű és tanulságos elméleti és módszertani eljárás. A motivációk, a „népi” kategorizáció elemzése egyedi esetekre és szócsoportokra egyaránt alkalmazva meghatározó tényező volt Mészöly Gedeon jelentéstörténeti munkásságában is, amely tényező szintén hathatott Benkő rejtett jelentéstörténetére. Mind Gombocz, mind Mészöly és mások, ahogy később Hadrovics, fontosnak tekintették a jelentéstörténetet, s nem csupán az etimológia művelését helyezték előtérbe. E szemléletnek kiemelkedő a jelentősége: a jelentéstörténeti változások egyrészt alapvetőek egy nyelv lexikonának a kialakulásában, tehát egy alrendszer struktúrájának a jellemzőit meghatározzák. Másrészt az alaktan és a mondattan számos tényezőjében szintén meghatározó szerepet játszanak a grammatikalizációs folyamatok alapján, valamint a jelentéskiterjesztések révén. Így a magyar esetragok (például az accusativusi *-t* vagy a dativusi/genitivusi *-nak/-nek* rag) jelentéstörténete (nem pusztán etimológiája) komoly hozzájárulás lehet a magyar mondat bizonyos jellemzőinek a rendszerszerű leírásában.

Benkő Loránd a TESz. főszerkesztőjeként részleteiben és egészében is átlátta a magyar nyelv és számos más nyelv jelentéstörténeti jelenségeit, azok rendszerét. Az ebből kirajzolódó szintézis lehetősége mutatkozik meg életművének fentebb idézett részleteiben. Ez a potenciális történeti szemantika egy olyan nyelvtudományi diszkurzusban rajzolódott ki, amelyben a továbbfejlesztő válasznak alig volt esélye. Gombocz jelentéstana az 1970-es évekre nyilvánvalóan elvesztette autentikusságát, ugyanakkor történeti szempontjai talán indokolatlanul szorultak háttérbe. Hasonlóan csekély volt a hatása Ullmann vagy Lotz, Zolnai eredményeinek. A magyar nyelvtudományban akkor meghatározó munka, KÁROLY SÁNDOR (1970) jórészt strukturalista jelentéstana kevés kezdeményező erővel hatott a történeti szemantikai kutatásokra. Zsilka János szemantikája szintén csak látens tartalmazzott történeti vonatkozásokat. A nemzetközi nyelvtudományban uralkodó

formális nyelvelméletek vagy eleve háttérbe szorították a szemantikát, vagy ha nem is, annak történeti vonatkozásait nem tárgyalták, nem kezelték elméleti és módszertani kérdéseit.

Azok a leíró és történeti szemantikai elméleti munkák, amelyek funkcionális, majd kognitív alapon a jelentéstörténet rendszerét tárták és tárják föl, valójában éppúgy az 1980-as években jelentek meg, mint Benkő Loránd itt megidézett munkái.

A közelmúlt máig ható tudományos alakulástörténetének egy lényeges elemét érdemes e helyt kiemelni, összhangban az eddigi elemzéssel. Benkő Loránd a fent bemutatott történeti szemantikai rendszert és a szabályszerű változásokat történeti nyelvi adatok alapján írja le. A Gombocz-féle történeti szemantika is elsősorban nyelvi adatokra épül, az azokban megmutatkozó összefüggésekre. Ismeretes, hogy Wundt még korábbi nyelvpszichológiája általános, egyetemes lélektani elveket feltételez és alkalmaz a nyelvi jel természetének földérítésekor. A nemzeti, etnikai, kulturális különbségek Gombocznál sem elsődleges tényezők, jóllehet például Karácsony Sándor és köre, de még Bárczi Géza is (így „A magyar nyelv életrajza”-ban) hajlamos volt a népszellem gondolatát ebben az irányban értelmezni.

A jóval korábbra visszavezethető eszme (magyar) nyelvtudományi feldolgozásainak elemzésére e helyt nincsen mód. Azt érdemes látni, hogy az egyetemes és a nyelvspecifikus szemantikai tényezők státusa az elmúlt évtizedek szemantikai szakirodalmában erősen változott. A strukturalista alapozású szemantikák inkább a jelentés egyetemes voltát állították, míg a formális logikai szemantikák kizárólag univerzális jellegűnek tekintik a jelentést. Ezzel szemben a kognitív nyelvészet a jelentést részben egyetemes, részben nyelv- és kultúraspecifikus rendszerként értelmezi. A látszólagos kettősség a megismerés és a nyelvi kommunikáció antropológiai jellemzőin alapul. Egyrészt a megismerés az elme egyetemes működési elvei szerint történik. Másrészt a megismerés perspektívált: a világ dolgainak és folyamatainak az emberi megkonstruálása és reprezentációja valamilyen nézőpontból történik, éppen a mentális korlátok miatt. A perspektíváltság nem egyéni szeszély eredménye, inkább egy közösség kulturális kumulációjának konvencionált rendszere, amely a kategorizációk során viszonylagos stabilitást mutat. A megismerés lehetőségei és a nyelvi variabilitás potenciálja konvencionálódik (történetileg mindig kissé módosulva) egy-egy nyelvben egy-egy kultúra, közösség megismerő tevékenysége nyomán.

A jelentéstörténeti folyamatok az előzőekben vázolt antropológiai feltételek között mennek végbe, elsősorban „népi” kategorizációval, azaz olyan megismerő műveletekkel, amelyek nem tudományosak, és legtöbbször nem is tudatosak. E folyamatok ennek ellenére szabályszerűségek szerint zajlanak a megismerés általános elvei szerint, kultúraspecifikus keretek között. Benkő Loránd jelentéstörténeti munkássága, az abból itt bemutatott példák közelítenek vagy megfelelnek a kognitív történeti szemantika empirián alapuló elméleti és módszertani elveinek, az empirikus alapozás és a funkcionális szemléletmód következtében, és kínálják a részletező további kutatást.

7. A magyar nyelvtudomány nem kényeztette el önmagát és felhasználóit jelentéstani kutatásokkal és monográfiákkal. Ez a megállapítás – sajnos – érvényes a történeti kutatásokra is. HADROVICS LÁSZLÓ megkerülhetetlen műve (1992) mellett tehát Benkő Loránd gazdag és szerteágazó történeti szemantikai munkássága feldolgozásra és folytatásra vár. Arra, hogy az általa is kezdeményezett elemző és értelmező, leíró módszerekkel kifejtő történeti szemantikai művek, monográfiák készüljenek a magyar nyelvről.

Kulcsszók: hálózat, jelentésváltozás, kontextus, motiváció, rendszer, szemantika, szintézis.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1988. A történeti nyelvtudomány alapjai. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2009. A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.
- CROFT, WILLIAM 2000. Explaining Language Change. An Evolutionary Approach. Longman, London.
- GEERAERTS, DIRK 1997. Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology. Clarendon Press, Oxford.
- GEERAERTS, DIRK – CUYCKENS, HUBERT eds. 2007. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford University Press, Oxford.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1926. A magyar történeti nyelvtan vázlata 4. Jelentéstan. Danubia, Pécs.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1992. Magyar történeti jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KÁROLY SÁNDOR 1970. Általános és magyar jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KELLER, RUDI 1990. Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache. Francke Verlag, Tübingen.
- LAKOFF, GEORGE 1987. Women, Fire, and Dangerous Things. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- LAKOFF, GEORGE 1990. The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image schemas? *Cognitive Linguistics* 1: 39–74.
- LANGACKER, RONALD W. 1987. Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1. Theoretical prerequisites. Stanford University Press, Stanford.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. Cognitive Grammar. A Basic Introduction. Oxford University Press, Oxford.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, BARBARA 1985. On semantic change in a dynamic model of language. In: Fisiak, Jacek ed., *Historical Semantics*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 297–323.
- SWEETSER, EVE 1990. From Etymology to Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
- TALMY, LEONARD 2000. The Relation of Grammar to Cognition. In: *Toward a cognitive semantics*. Vol. 1. Concept structuring systems. The MIT Press, Cambridge, MA., 21–96.

- TOLCSVAI NAGY, GÁBOR 2001. Conceptual metaphors and blends of “understanding” and “knowledge” in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 48: 79–100.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS – DASHER, RICHARD B. 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge University Press, Cambridge.

Loránd Benkő’s work in historical semantics

This paper introduces the semantic aspects of Loránd Benkő’s oeuvre. In his works, a virtual historical semantics can be seen to be hidden and partially elaborated in various places. The present cognitive semantic overview outlines three components of Benkő’s historical semantics: 1. the rise and changes of certain parts of a network, on the example of the *Historical-Etymological Dictionary of Hungarian*; 2. the role of communicative setting and functioning in change, on the example of various papers and monographs; and 3. general, regular changes of the system of motivation, on the example of his *Fundamentals of Historical Linguistics*. Benkő’s elaborations of semantics can be seen as forerunners of functional cognitive historical semantics. His rich and variegated work in historical semantics awaits processing and continuation.

Keywords: network, semantic change, context, motivation, system, semantics, synthesis.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

Benkő Loránd, „A magyar nyelv történeti nyelvtana” főszerkesztője

1. Az előzőekben már öt olyan tudományterületről volt szó, amelynek művelésében Benkő Loránd meghatározó szerepet töltött be. Mindezekhez csatlakozik továbbként a történeti grammatika is, hiszen „A magyar nyelv történeti nyelvtana” három kötetének főszerkesztője, koncepciójának egyik kidolgozója, s főként a munkálat végigvivője szintén ő volt.

Az egyik nagy szintézis követte a másikat: a történeti nyelvtan tervéről először azon a konferencián esett szó, amely az etimológiai szótár munkálatait lezárta (ZELLIGER–ZSILINSZKY 1976: 309). Eddigre azonban (és természetesen a későbbiekben is) Benkő Loránd már több, a nyelvi változás általános kérdéseit tisztázó elméleti tanulmányt tett közzé. Az, hogy mi volt a felfogása a történeti nyelvtan kereteiről, e szintézis szükségességéről, és a megírandó grammatika alapelveiről, ezekből világosan kiolvasható. A következőkben csupán néhány – a történeti nyelvtant meghatározó – szemléleti csomópont megemlítésére adódik lehetőség.¹

¹ Természetesen más szerzők tollából is születtek a történeti nyelvtanírás szempontjából alapvetően fontos tanulmányok, pl. HERMAN 1967, 1982; KÁROLY 1969, 1972, 1980 stb. A történeti grammatika problémakörének itt következő tárgyalása azonban – az alkalomnak megfelelően – teljes egészében Benkő Loránd tanulmányain alapul. A hivatkozásokban a szerző neve ezért csak abban az esetben szerepel, ha az nem BENKŐ LORÁND.

- TOLCSVAI NAGY, GÁBOR 2001. Conceptual metaphors and blends of “understanding” and “knowledge” in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 48: 79–100.
- TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS – DASHER, RICHARD B. 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge University Press, Cambridge.

Loránd Benkő’s work in historical semantics

This paper introduces the semantic aspects of Loránd Benkő’s oeuvre. In his works, a virtual historical semantics can be seen to be hidden and partially elaborated in various places. The present cognitive semantic overview outlines three components of Benkő’s historical semantics: 1. the rise and changes of certain parts of a network, on the example of the *Historical-Etymological Dictionary of Hungarian*; 2. the role of communicative setting and functioning in change, on the example of various papers and monographs; and 3. general, regular changes of the system of motivation, on the example of his *Fundamentals of Historical Linguistics*. Benkő’s elaborations of semantics can be seen as forerunners of functional cognitive historical semantics. His rich and variegated work in historical semantics awaits processing and continuation.

Keywords: network, semantic change, context, motivation, system, semantics, synthesis.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

Benkő Loránd, „A magyar nyelv történeti nyelvtana” főszerkesztője

1. Az előzőekben már öt olyan tudományterületről volt szó, amelynek művelésében Benkő Loránd meghatározó szerepet töltött be. Mindezekhez csatlakozik továbbként a történeti grammatika is, hiszen „A magyar nyelv történeti nyelvtana” három kötetének főszerkesztője, koncepciójának egyik kidolgozója, s főként a munkálat végigvivője szintén ő volt.

Az egyik nagy szintézis követte a másikat: a történeti nyelvtan tervéről először azon a konferencián esett szó, amely az etimológiai szótár munkálatait lezárta (ZELLIGER–ZSILINSZKY 1976: 309). Eddigre azonban (és természetesen a későbbiekben is) Benkő Loránd már több, a nyelvi változás általános kérdéseit tisztázó elméleti tanulmányt tett közzé. Az, hogy mi volt a felfogása a történeti nyelvtan kereteiről, e szintézis szükségességéről, és a megírandó grammatika alapelveiről, ezekből világosan kiolvasható. A következőkben csupán néhány – a történeti nyelvtant meghatározó – szemléleti csomópont megemlítésére adódik lehetőség.¹

¹ Természetesen más szerzők tollából is születtek a történeti nyelvtanírás szempontjából alapvetően fontos tanulmányok, pl. HERMAN 1967, 1982; KÁROLY 1969, 1972, 1980 stb. A történeti grammatika problémakörének itt következő tárgyalása azonban – az alkalomnak megfelelően – teljes egészében Benkő Loránd tanulmányain alapul. A hivatkozásokban a szerző neve ezért csak abban az esetben szerepel, ha az nem BENKŐ LORÁND.

2. A grammatika megírásának szükségességét a következőkben látta (vö. 1969, különösen 64; 1984: 129–31; 1991: 17–9):

A) A legtöbb európai nyelvnek létezett már nyelvtörténeti szintézise, a magyarnak viszont ez még hiányzott, az elkészítés így egyfajta adósságtörlesztést jelentett. Ezt, azaz a tudományos szükségességét tekintette Benkő Loránd az első és a legfontosabb indítéknak.

B) Jelentős volt az az anyag is, amelyet szintézisbe lehetett, kellett foglalni.

Rendelkezésre állt egy sor részletkutatás: így monográfiák; például tőle „Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemlei”; BERRÁR JOLÁNTól „A hasonlító mondatok története a XVI. század közepéig”; RÁCZ ENDRÉTől „A következményes mondatok kialakulása”; KÁROLY SÁNDORTól „A Bécsi kódex nyelvtana” stb. – és a monográfiákon kívül természetesen számos cikk is. Léteztek továbbá olyan, a maguk nemében kiváló és jelentős összefoglaló művek, amelyeknek a szemléletén az idő már kissé túlhaladt – elsősorban azért, mert a kérdéseket elemcentrikusan tárgyalták. Ebben a sorban lehet említeni például SIMONYI monográfiáit, KLEMM mondattanát vagy az oktatás céljaira készült Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek egyes darabjait stb.

C) Nem volt kiegyenlített a kutatások eloszlása sem. Érintetlen (vagy csak alig kutatott) területek mellett – mint amilyen korszakok szempontjából elsősorban a középmagyar kor, a grammatika területei közül pedig a mondattan – erőteljes volt az ómagyar kornak, valamint a hangtörténeti és a morfológiai kérdéseknek a vizsgálata (természetesen a szótörténet mellett, amely nélkül a TESz. megírása nem is lett volna lehetséges). Az, hogy a mondattan a történeti grammatika mostohagyereke, nem volt véletlen: Benkő Loránd maga hangoztatta több helyen is, hogy a mondat szerkesztés terén (még az azonos referenciális tartalmak esetében is) olyan tágak a variációs lehetőségek, hogy nehezen – és csak alig – rendezhetők diakrón változási viszonyokba. A morfológiai jelenségek változásai a mondattani változásoknál jóval gyorsabbak, erőteljesebbek és nagyobb arányúak (gondolhatunk pl. a határozószók vagy a névelő keletkezésére), a mondattanban erősebb a leíró jelleg (vö. 1988a: 395; 1988b: 262; 1993: 22). Ez az oka, hogy az Árpád-kor szövegelemleiről szóló könyvében sincs mondattani fejezet.

D) Benkő Loránd felismerte azt is, hogy éppen megfelelő volt az idő egy történeti grammatikai szintézis létrehozásához, mind a személyi feltételek, mind a fogadóképesség szempontjából: a mű illeszkedhetett azoknak a szintéziseknek a sorába, amelyek a Nyelvtudományi Intézetben az ötvenes-hatvanas évektől kezdve egymás után készültek el („A mai magyar nyelv rendszere”, „A magyar nyelv értelmező szótára”, „Magyar értelmező kéziszótár”, „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”); továbbá a személyi állomány is biztosítottnak látszott, hiszen együtt volt még az a gárda, amely a TESz. elkészítése közben kellő nyelvtörténeti tapasztalatot szerzett.

Mindezen körülmények alapján tehát célként fogalmazta meg, hogy a nyelvtörténeti szintézist létre kell hozni, mégpedig a teljes problémakör megjelenítésével, az eddigi eredmények kritikai áttekintésével, összefoglalásával, továbbá a hiányok pótlásával.

3. Az alapkérdés: Mi tartozzék a történeti grammatikába?

Ami a nyelvtan időbeli és tematikai kereteit illeti: Benkő Loránd történeti szempontból a kutatás tárgyának a magyar nyelv önálló életétől napjainkig tartó időszakot tartotta – természetesen korszakokra bontva (vö. 1984: 132); a grammatika tárgyalandó részterületeinek pedig a szerkesztéstant, azaz a morfológiát és szintaxist jelölte meg –, felfogása ebben a kérdésben megegyezett Berrár Jolánéval. Részletesen indokolta, hogy a leendő történeti nyelvtan miért csak ezt a két területet vállalhatja magára – lévén a grammatikának egyéb lehetséges felfogása is. Kíváncsún tartotta viszont, hogy a szigorúan grammatikai kérdések ne elszigetelten jelenjenek meg, hanem a lehetséges érintkezési pontok a történeti hangtannal, szófajtannal, jelentéstannal, stilisztikával, nyelvjárástörténettel – tehát mindazokkal a diszciplínákkal, amelyek a grammatika keretein belül rendszeresen nem tárgyalhatók – semmiképpen ne maradjanak kihasználatlanul, említetlenül (vö. 1991: 22–3).

A történeti nyelvtan munkálatai a legkorábbi korszakokkal kezdődtek, ezért a problémakör tárgyalásakor az általános megjegyzések mellett a speciálisabbak elsősorban az ős- és az ómagyar korra vonatkoznak. E két korszak minden szempontból alapvető fontosságú: a nyelvtani rendszerben a konkrétan is megismerhető változások ekkor zajlanak, hatásuk máig elér.

4. Szemlélet- és módszertani súlypontok

A) A szinkrónia beemelése a történeti kutatásokba (vö. 1967; 1972: 159; 1975: 331; 1980: 16; 1984: 135–6; 1991: 24; 1993: 17–8, 20 stb.).

A hagyományos nyelvtörténeti iskolák tagadták a szinkrón leírás szükségességét. Benkő Loránd mint az új nyelvtörténeti szemlélet képviselője, tanulmányaiban számos helyen és alkalommal hangsúlyozta, és tudatosan vallotta a szinkrónia fontosságát a történeti nyelvészetben. Tanulmányaiban rámutatott a történeti nyelvtan kétdimenziósságára, arra, hogy a szinkrónia és a diakrónia, az állapot és a történet, a helyzet és az esemény összekapcsolódik, ezek egymástól elválaszthatatlanok. Két vonatkozásban is tárgyalta a szinkróniának a történetiséghez való viszonyát:

a) A mai szinkróniát olyan forrásnak tekintette, amelynek a diakróniáról is van mondanivalója.

b) Ennél lényegesebb azonban a második: diakrón viszonyokat a szinkrón nyelvi tények ismerete nélkül egyszerűen nem lehet felfedni. A szinkrón leírás beletartozik a történeti nyelvtanba, a változások megállapíthatóságának előfeltétele. Ahhoz, hogy egy változásfolyamat feltérképezhető legyen, minimálisan két szinkrón metszet összevetésére van szükség, mivel bármely változásnak két szinkrón pólusa van. A nyelv története pedig elvileg nem más, mint szinkrón metszetek végtelen, egymásba folyó sorozata. Ebből aztán egyenesen következik, hogy egy hiteles történeti grammatika elkészítésének az alapja csakis történeti szinkrón metszetek egymást követő sorának a vizsgálata lehet. Annál is inkább, mert maga a nyelvi változás is szinkrón nyelvi variációk küzdelmében történik, a szinkrónia kivételei az elmúló és a feljövő jelenségeket testesítik meg. Diakrón megállapításokat tenni csak az egyes szinkrón állapotokat egymásra vetítve, különbségeiket

regisztrálva lehet. Benkő Loránd ennek eredményességéhez kívánalomként jelölte meg a szinkrón metszetek elérhető legnagyobb teljességét, azt, hogy a vizsgálat egy időbeli és műfaji felosztást is figyelembe vevő, minél bőségebb, frissen feltárt és megfelelően rendezett adatmennyiségre támaszkodhasson.

B) A rendszerszemlélet előtérbe helyezése (vö. 1972: 158; 1975: 336, 339–340; 1980: 23; 1988a: 387, 389, 391, 392–393; 1988b: 52 stb.)

A változások gyökerét Benkő Loránd a rendszerösszefüggésekben látja, ezek jelölik ugyanis ki, hogy milyen további változások lehetségesek – ezt nevezi változási potencialitásnak, amelyet általános nyelvészeti fogalomnak jelöl meg. Változási viszonyba a szorosabb rendszerkapcsolatban álló elemek lépnek attól is függően, hogy az adott területen mifélek ezek a rendszerkapcsolatok. Az már más kérdés, hogy mi az, ami a potenciálisból megvalósul, ami a lehetőségekből realizálódik, és ezáltal nyelvténnyé válik; ezt a folyamatot ugyanis egyéb, külső tényezők is befolyásolják, mivel a változás közege a tényleges nyelvhasználat, az élő beszéd. A változási realizáció tehát, amely konkrét nyelvészeti fogalom, általában sokkal szűkebb a potenciálisnál.

A nyelv rendszerként él, és így is változik, az átalakulások tehát soha nem csak az egyes elemeket érintik, hanem bármely elem megváltozása a részrendszerre és ezen keresztül az egész rendszerre is kihat. Az igeekötők terjedésével párhuzamosan például csökkent az igeidők száma, a két változás összefüggött. Vagy: az oksági viszonyú mondatok között a következtető mondatok kialakulása magával hozta a magyarázó mondatok létrejöttét, ami által nemcsak a mellérendelő mondatok részrendszere, hanem az összetett mondatok egész rendszere is megváltozott. Olyan összefüggés is mutatkozik, hogy a funkcióban gazdag elemek alakilag nehezebben változnak, mint a funkcióban szegényebbek.

A nyelvi változás szabályváltozás a rendszerben: szerkesztésmódban, felhasználási módban, mégpedig egyre terjeszkedő jelleggel. Amikor Benkő Loránd ezeket a történéseket elemzi, tulajdonképpen a grammatikalizációs folyamatokat írja le részletesen – csak akkor még nem ezen a néven. Az előzmény → változás → következmény hármasság kimenetele többféle is lehet. Kizáró jellegű, amikor az előzmény megszűnik, kihal; vagy éppen nem ilyen, és akkor az előzmény és a következmény élhet továbbra is egymás mellett. Az előző inkább a morfológiában tipikus (vö. pl. a ragok keletkezésével), a második eset viszont inkább a mondatban szokott előfordulni, és a funkcionális változásokra jellemző. Ilyen például az igeenes és mellékmondatos szerkesztésmód egymás mellett élése vagy a szabályváltozás által főmondatokból módosítószóvá, partikulává lett elemek – például a *bizony* – korábbi és újabb minőségének hosszas egymás mellett létezése. (Többek között ez az egyik oka annak, hogy a mondattani változások kevésbé mutatósak.)

5. Módszertani nehézségek, korlátok. – A történeti szinkrón metszetek elkészítését nehezítő – Benkő Loránd elemezte – számos tényező közül itt csak a legfontosabbakról eshet szó. Közülük is a leglényegesebb:

A) Szinkroniának mondható-e a történeti szinkrón metszet szinkroniája? Per definitionem nyilván nem: időazonosságról, kimerevített időpillanatról nyelvtörténeti korszakok esetében nem lehet szó.

Ahhoz azonban, hogy egyáltalán lépni lehessen, az időfaktor szempontjából a régebbi korszakokra nézve engedményt kell tenni (vö. 1980: 17; 1993: 20). HERMAN JÓZSEF egy előadásában ezt a fajta „engedményes szinkroniát” *vastag szinkroniá*-nak nevezte. A szinkronia természetesen annál „vastagabb”, minél régebbi a korszak. A periódusok a ma irányában haladva egyre rövidülnek, a szinkronia vékonyodik. Az ősmagyar metszet (a nyelvi önállósodástól az államalapításig) még nagyjából kétezer év, az ómagyar a honfoglalástól a mohácsi vészig már csak 630, és így tovább. De azért minden korszakban nagy időtávlatokat kell időegységbe vonni, nincsen olyan kor, amelynek szinkroniájához ne kellenének jelentős engedmények.

B) További probléma az alapot jelentő *n y e l v e m l é k e k* sporadikussága, eltérő színvonala és a fennmaradás esetlegessége (ismeretes, hogy a kódexeknek legalább 90%-a elpusztult). Az is gondot jelent, hogy a szövegek számos esetben nem köthetők se helyhez, se időhöz. Ahogy visszafelé haladunk az időben, ezek egyre nehezebb, olykor megoldhatatlan kérdések. A legkorábbi metszetek milyensége alapvetően a fennmaradt emlékek mennyiségétől és minőségétől függ. Ezekben az adathiány természetszerűleg nagyon jelentős (vö. 1980: 16–7). Az első két korszakra nézve: az ősmagyarból semmi, a korai ómagyarból pedig csak néhány szöveg maradt fenn.

C) Súlyos módszertani nehézséget jelent az is, hogy nem lehet tudni, mi tartozott valamikor *e g y a z o n n y e l v i r e n d s z e r b e*, és mi nem, pedig változásviszonyokat csak ilyenek között szabad keresni (vö. 1975: 334; 1988a: 388; 1993: 19). A fennmaradt szövegek többsége nagy valószínűséggel nem ugyanazt a belső típust képviseli. Esetükben számolni kell nyelvjárási és szociolingvisztikai különbségekkel. Az ómagyar szövegek – az irodalmi nyelv megszilárdulása előtt – mind különböző területi nyelvi változatokat képviselnek, és nemcsak különböző nyelvterületekről, hanem különféle műveltségű szövegalkotóktól is származnak.

D) Annak ellenére, hogy a nyelvi változások a mindennapi nyelvhasználatban jönnek létre, ezek kitapogatásához a korai korszakokban alapvetően nincs támpont: hiányoznak a *b e s z é l t n y e l v i a d a t o k* (vö. 1980: 17). Nem lehet tudni, hogy az ómagyar szövegekben mit másít meg az írásbeliség ténye; jobban mondva lehet tudni, hogy a szövegek elsősorban az írásbeliséget képviselik, kevés a beszüremkedő beszélt nyelvi elem.

E) Az is probléma a jelenségek megítélésében, hogy a korábbi korszakok nyelvének kutatója nem rendelkezik, mert nem is rendelkezhet a vizsgált korszaknak megfelelő *k o m p e t e n c i á v a l*. Ezt némileg pótlандó dolgozták ki, és vezették be a pótkompetencia fogalmát (vö. FORGÁCS 1993–1994).

F) Nem tartozik ugyan szigorúan ebbe a sorba, de problémaként jelentkezik a szétválogatásban, hogy – korszakonként eltérően – bizonyos *i d e g e n n y e l v i* háttér szerepével is számolni kell. A más nyelvrendszerek felől érkező hatások esetenként olyan jelentősek is lehetnek, hogy a szerkesztésmódokra hatva további változások lehetőségeit hordozzák magukban (vö. 1980: 24). Az ómagyar korra nézve – a szövegek legnagyobb részének fordításjellege miatt – latin hatással kell számolni. Ezek a morfológiai és a szintaktikai részben különböző súlyúak, ebből a szempontból a mondattan van jobban érintve.

6. Kívánalmak és óvások

A) Benkő Loránd nem győzte hangoztatni – fentebb szó is volt már róla –, hogy az adatfeltárás, főleg az eddig nem ismert adatoké, milyen alapvető szempont a történeti grammatika készítésében (vagy készítéséhez). Azt is megjegyzi azonban, hogy a grammatika ennek ellenére nem válhat adathalmazzá. A filológiai alátámasztás elégségesét, de – valószínűleg az egykori kiadói korlátok miatt is – behatárolását követelte meg (1991: 26).

A nyelvi tények megállapítását – minden fontosságuk mellett is – csak az első lépcsőnek tekintette. Szorgalmazta a konkrét ténymegállapító tevékenységnek az általános nyelvészet irányába való kitágítását, ezzel is hangsúlyozva a konkrét és az általános egymást feltételező voltát, egymásra utaltságát (vö. 1975: 330). *A hogyan-t* kövesse a *miért!* Azt természetesen hangsúlyozza, hogy a magyarázat fogalma a történetiségben eltér a szinkrón nyelvészetétől, amennyiben a változásba itt a külső körülmények is beleszólnak (vö. 1993: 22–3).

B) Mit nem szabad? Mitől óv Benkő Loránd?

a) Nem szabad ómagyar nyelvről beszélni anélkül, hogy figyelembe ne vénének a korszak nagyfokú tér- és időbeli heterogenitását.

b) Nem szabad két, időben egymást követő nyelvemlék eltérő jelenségei között olyan egyenes vonalú diakrón fejlődést feltenni, mintha azonos nyelviséget képviselnének, tehát

c) nem szabad figyelmen kívül hagyni a nyelvfejlődés többvonalúságát (1980: 17–8).

C) A realitásokat is figyelembe véve a „nem szabadok”-ból lehetséges kivezető útként a fent már tárgyalt koncepciót ajánlja: a rendszerben látást, az atomisztikus helyett a szintetikus látásmódot, elemtörténet helyett a szerkesztés módjai történetének vizsgálatát (1980: 18–9).

7. Benkő Loránd igen sokszor hangsúlyozta, hogy mennyire fontos a leíró nyelvészet szemléletét és módszereit a történeti leírásban figyelembe venni. Óvasként azonban azt is mondta, hogy ez nem jelentheti azt, hogy „a modern nyelvészeti irányzatok leíró nyelvtani felfogása szőröstül-bőröstül átplántálható a történeti nyelvtanba” (1980: 27). És már több mint harminc éve írta azt, hogy „... a nyelvtudomány eredendően ahistorikus diszciplínái is kezdenek elmozdulni a történetiség irányába” (1980: 16). Ahogyan előre látta, mára ez az idő is elérkezett.

Kulcsszók: történeti grammatika, szinkrónia a nyelvtörténetben, rendszer-szemlélet, adatolhatóság, a nyelvfejlődés többvonalúsága.

A hivatkozott irodalom

BENKŐ LORÁND 1967. Nyelvtörténet és mai nyelv. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 5: 41–67.

BENKŐ LORÁND 1969. A szintézisek szerepe a magyar nyelvtudományban. Nyelvtudományi Értekezések 65. Akadémiai Kiadó, Bp. 41–65.

- BENKŐ, LORÁND 1972. Die Bedeutung der Synchronie für die sprachgeschichtliche Forschung. Ural-Altäische Jahrbücher 153–61.
- BENKŐ LORÁND 1975. A történeti nyelvtudomány néhány kérdéséről. Nyelvtudományi Közlemények 77: 327–44.
- BENKŐ LORÁND 1980. Történeti nyelvtanírásunk helyzete és feladatai. Nyelvtudományi Értekezések 104. Akadémiai Kiadó, Bp. 15–28.
- BENKŐ LORÁND 1984. Tájékoztató „A magyar nyelv történeti nyelvtana” munkálatairól. Magyar Nyelv 129–40.
- BENKŐ LORÁND 1988a. A nyelvi változások mibenléte és jellegzetességei. Magyar Nyelvőr 385–97.
- BENKŐ LORÁND 1988b. A történeti nyelvtan alapjai. Tankönyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1991. Bevezetés. In: TNyt. I: 17–27.
- BENKŐ LORÁND 1993. A szinkrónia korlátai a történeti nyelvtudományban. In: HORVÁTH KATALIN – LADÁNYI MÁRIA szerk., Állapot és történet – szinkrónia és diakrónia – viszonya a nyelvben. ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Bp. 17–24.
- FORGÁCS TAMÁS 1993–1994. Zárt korpuszok és pótkompetencia. Néprajz és Nyelvtudomány 17–23.
- HERMAN JÓZSEF 1967. A nyelvi változás belső és külső tényezőinek kérdéséhez. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 5: 155–68.
- HERMAN JÓZSEF 1982. Szociolingvisztika és nyelvtörténet. Magyar Nyelv 78: 1–8.
- KÁROLY SÁNDOR 1969. A történeti és a leíró nyelvtudomány kapcsolatának újabb fejlődése. Nyelvtudományi Értekezések 65. Akadémiai Kiadó, Bp. 159–79.
- KÁROLY SÁNDOR 1972. Nyelvtörténet és kommunikáció. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 8: 119–31.
- KÁROLY SÁNDOR 1980. Hozzászólás a „Történeti nyelvtanírásunk helyzete és feladatai” c. előadáshoz. Nyelvtudományi Értekezések 104. Akadémiai Kiadó, Bp. 41–53.
- ZELLIGER ERZSÉBET – ZSILINSZKY ÉVA 1976. A megbeszélés összefoglalása. In: BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk., Az etimológia elmélete és módszere. Nyelvtudományi Értekezések 89. Akadémiai Kiadó, Bp. 307–9.

Loránd Benkő, editor-in-chief of A Historical Grammar of Hungarian

As the editor-in chief of the three-volume Historical Grammar of Hungarian, Loránd Benkő devoted several papers to current issues in writing historical grammars. This paper considers those issues one by one: his views on the temporal and thematic range of historical grammar; attitudinal-methodological centres of gravity, especially the introduction of synchrony into historical linguistics and the foregrounding of a systemic approach; methodological difficulties, the limitations of historical grammar and methodological blunders to avoid. His views have not lost any of their relevance in the past few decades.

Keywords: historical grammar, synchrony in historical linguistics, systemic perspective, at-testedness, multilinearity of linguistic development.

HAADER LEA

A szintézisek szerepe Benkő Loránd munkásságában

BENKŐ LORÁND életének fordulópontjain a tisztelgők rajzolta portrékban rendre kulcsszóként jelenik meg a szintézis. IMRE SAMU a hetvenedik születésnapra megjelent emlékkönyvben (más összegzőnek nevezett művek mellett) a „Magyar nyelvjárástörténet”-et emelte ki szintézisként (IMRE 1991: 13). A 80. születésnapot köszöntő írásomban a szintézist olyan markáns, tartalmi jegynek neveztem, amely Benkő professzor tudományos pályájának szerves egységét nemcsak kifejezi, hanem „túlzás nélkül mondva, mintegy hordozza” (PUSZTAI 2002: 2). KISS JENŐ pedig gyászbeszédében Benkő tanár úr gazdag tudományos munkájából kiemelve, „a XX. század második fele magyar nyelvtörténeti kutatásainak nagy, korszakalkotó szintézisei” előtt is fejet hajtott (KISS 2011: 5).

A szintézis nem korlátozódik pusztán összegzésre, áttekintő szemlézésre, az érintkezési pontok lajstromozására. A tudománytörténetbe ágyazottság következtében a szintézisek hiánya, s ezért sürgető kötelezettsége időről időre nyilvánvaló lesz. Benkő Loránd tanulmánya, „A szintézisek szerepe a magyar nyelvtudományban” (BENKŐ 1969) megjelenésekor, 1969-ben is szemléletformáló és mozgósító erejű volt, de ma is nagyobb, sőt állandóbb figyelmet érdemelne. Két tételét idézem fel. Az egyik a tudománytörténetről nemcsak okként, motivációként szól, hanem ható tényezőként is rávilágít. „Nyelvtudományunknak azok voltak a legprogresszívebb szakaszai, amikor analitikus vizsgálatokat átfogó, egységbe foglaló művek megfelelő számban létrejöttek. [...] A szintézisek mindenkor helyzete nemcsak a kérdéses tudománytörténeti szakaszokat jellemezte, hanem magától értetődő kihatással volt a későbbi távlatokra is” (63). A másik tétel a szintézisek folyamatosságára, a változó tudománytörténeti helyzethez igazított megújításaira hívja fel a figyelmet. „A fejlődés azokban a részlegekben mondható legegészségesebbnek, ahol a szintézisek időről időre, mintegy rendszeres ismétlődéssel töltötték be betetőző s ugyanakkor [!] alapozó szerepüket; ha egy-egy nyelvtudományi ágazatban az összefoglalásnak bizonyos időközökben való ismétlődése elmaradt, egy idő múltán – elavulása következtében – még a maga korában legjobb összefoglaló mű is többé-kevésbé elvesztette a továbbfejlődésre ható, ösztönző erejét. Egyes ágazatokban persze a gyors szemléleti-módszerbeli fejlődés a szintézisek viszonylag gyakoribb ismétlődését, bizonyos időközönként újra és újra való létrehozását tette múlhatatlanul szükségessé” (uo.). Bizonyos, hogy a szemléleti-módszerbeli fejlődésnek megfelelő, de legalábbis annak megfeleltetett szintézisalkotás napjainkra lett igazán nyomatékos igény és követelmény.

A szintézisről írott tanulmányt példázatosan hitelesíti Benkő Loránd egész munkássága, a deklarált elvek alapján szintéziseket kezdeményező, megszervező, megvalósító fáradhatatlan tevékenykedése, teljesítménye. Idézett szavainak tanulságos és jellemző kiegészítéseként 12 pontban számba is vette azokat a szintézisigényeket, amelyeknek hiánya nyilvánvaló, de előbb-utóbb megvalósítható, s nemcsak megvalósítandó. Majd félszázad múltán tanulságos beletekintenünk ebbe a sokágú feladatsorba. Érdemes volna minden pontjára bővebben kitérni, de ezúttal csak észrevételekre van mód és alkalom.

A 12 pontból 9 megvalósult vagy megvalósulóban van, bizonyítva Benkő

Loránd javaslatainak reális voltát. Az eredeti megfogalmazást csak töredékesen, a sorszámokat ugyan a tervezet szerint, de sorrendjüket részben megváltoztatva idézem fel. Általában rövid kiegészítő megjegyzésekre szorítok, az elsőről azonban hosszabban kell szólnom.

1. „Szembe kell néznünk mindenekelőtt a magyar nyelv nagyszótára mai módszerrel, mai szinten való elkészítésének igényével” – írta Benkő Loránd. Öröndetes tudománytörténeti tény, hogy alapos és célratörő viták után a Nagyszótár műhelymunkája évek óta folyik, s éppen ezekben a napokban immár a 3. és a 4. kötetét vehetjük kézbe. Köztudott, hogy a viták leginkább a kezdő dátum körül forogtak. A nagyszótári léptéknek – hangzott az akkori érvelés – csak az felelne meg, ha a szótár a magyar írásbeliség történetét legalább a középmagyar kezdetéig felölelné. Benkő tanár úr is többször volt aktív szereplője az előkészítő műhelyvitáknak. Határozottan támogatta a mai, 1772-vel megjelölt kezdetet. Álláspontjának az alapja tudható volt, mert mindig is a szintézisek alapkövetelményének tekintette a léptéket, azaz a megvalósíthatóságot nem veszélyeztető mértéket. A viták közben többünkben felelevenedhetett „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”-nak (TESz.) a példája. Akkor is elhangzottak (egyebek közt) olyan, „teljes szótárra” törekvő javaslatok, miszerint a szótári kézirat elkészítését kiterjedt forráskör bevonásán alapuló intenzív adatgyűjtés, sőt akár az addig etimológia nélküliek (köztük az ismeretlen eredetűnek minősítettek) pótlása előzze meg. Ma is emlékezhetünk és emlékeztethetünk arra is, hogy Benkő többször (hol GOMBOCZ ZOLTÁN-ról, hol MELICH JÁNOS-ról szólva) figyelmeztetett a „Magyar etimológiai szótár” (EtSz.) példájára. „A teljességre, tökéletességre való törekvés rendkívül szép tudósi tulajdonság, de bizonyos határokon túl éppen a mi tudományunkban sem célravezető. [...] tudományunk kétségtelenül nagyobb hasznát látta volna egy valamivel szerényebb célkitűzésű és megvalósítású, de viszonylag rövidebb idő alatt teljesen elkészült szótárnak, mint egy tökéletességében világraszólóan páratlan, de időben elhúzódott, sőt torzóban maradt munkának” (BENKŐ 1957: 11). Mindez azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a Nagyszótár 1772-től 2000-ig terjedő időköre egyáltalán nem jelentékteleníti a magyar nyelvtörténet egészét, s nem utolsósorban a magyar írott köznyelv rendkívül fontos, középmagyar korszakának nagyszótári jellegű leírását, hanem a lehetőségek szorításában távolibb célra, későbbi nemzedékek feladatává tette. Sőt azt is mondhatjuk, hogy a mostani léptékű Nagyszótár létrejöttével még jobban rá fog világítani a középmagyarra, magyarán mondva, annak hiányára. Egy több részből álló magyar Nagyszótárból, mondhatnánk, ebből a több részre tagolódó építményből jelenleg tehát megvalósulóban van a legfontosabb, az új- és legújabb kori záró rész és elkészült a lelegeje, a Régi Magyar Glosszárium, amely az első szótárkezdemények, a szójegyzékek és glosszák egyesített szótára (Gl.). A kezdetek és a szükséges középmagyar szótár közé pedig már 1992-ben felvettem egy Magyar Kódexszótár tervét, a kitűnő Régi Magyar Kódexek sorozatára építve (PUSZTAI 1992).

2. „Elő kell állítanunk egy átfogó magyar történeti grammatikát”. Benkő tanár úr közvetlen kezdeményező, szervező és irányító munkájával elkészült az „átfogó történeti grammatika” első része, „A magyar nyelv történeti nyelvtana” (TNYt. I, II/1–2) című impozáns többkötetes mű, amely a korai ómagyar kornak

és előzményeinek, valamint a kései ómagyarnak a teljes nyelvtani leírását tartalmazza. A folytatást, a későbbi nyelvtörténeti korszakok szintézis igényű rajzát egyelőre a „Magyar nyelvtörténet” (MNYt.) című egyetemi tankönyv vázolja fel. Kiemelendő, mert Benkő Loránd tudományszervező racionalitására és mentalitására jellemző tény, hogy a történeti nyelvtan három vaskos kötetének több esztendeig tartó fegyelmezett munkájába a TESz. egykori munkatársaiból többeket bevont.

3. „Ki kell dolgoznunk egy olyan tudományos leíró nyelvtant, amely a szinkron leírás legújabb, de már valamennyire stabilizálódott, kiérlelődött eredményeire épül, ezt gyakorlati nyelvtanoktatásunk ügye is föltétlenül igényli.” Ez a pont természetesen nem csupán egy tudományos leíró nyelvtant szorgalmaz, hiszen „A mai magyar nyelv rendszeré”-nek két kötete (MMNyR.) 1961-ben és 1962-ben megjelent. A hangsúly a legújabbra, a stabilizálódottra és a kiérlelődöttre teendő. Öröndetes tény, hogy több ilyen igényű leíró nyelvtan született meg az elmúlt évtizedekben. Egyetlen szintézisbe foglalásuk azonban a jelenlegi körülmények között – véleményem szerint – egy valóban átfogó jelenkori tudománytörténeti szintézisben, illetve annak egyik kötetében lenne elhelyezhető. Van azonban Benkő tanár úr idézett szavainak egy nagyon fontos félmondata is. Az, amelyben a szinkron igényű tudományos leíró nyelvtant azért is szorgalmazta, mert „ezt gyakorlati nyelvtanoktatásunk ügye is föltétlenül igényli”. Föltétlenül és változatlanul, sőt folyamatosan. Tudniillik a jó tankönyv nyilvánvalóan nem helyettesíti a szintéziseket, hanem azokra épül. Ez a kapcsolat azonban nemcsak a tankönyvírás, hanem a tudományos szintézisalkotás felől is értelmezendő. Egyszerűen szólva, a tankönyvírásra úgy kell kellő figyelemmel – s ha szükséges, támogató korrekciókkal, javaslatokkal – tekintenünk, mint a szintézisalkotás sajátos, mintegy alkalmazott változatára.

A 4. pontban sürgetett idegen nyelvű kiadványok, amelyek nyelvünk egészéről adhatnak alapos összefoglaló tájékoztatást, már több nyelven hozzáférhetőek. Ezek körét elsősorban olyan munkák programszerű fordításaival lehetne bővíteni, mint amilyen például KISS JENŐnek „A magyarságtudomány kézikönyvé”-ben (KISS 1991) megjelent, német és angol nyelven is közzétett, a magyar nyelv történetét és mai nyelvállapotát átfogó nagyobb terjedelmű tanulmánya.

Két pont (az 5. és a 8.), a közös művelődéstörténeti szempont miatt összekapcsolható. Az előbbi a magyar standard, akkori kifejezéssel az irodalmi nyelv szintézisét azért szorgalmazta, mert „e mű lényeges művelődéstörténeti és általános nyelvfejlődési tanulságokat ígér”. A második megvalósulása pedig azokat a tanulságokat foglalná egységbe, „amelyeket nyelvünk, azon belül is szókincsünk a magyar művelődés- és gondolkodástörténet számára nyújt”. Kétségtelen, hogy egy efféle összegző munkálat eredménye nemcsak szaktudományunk egyik szintéziseként hasznosulna, hanem mint nyelvi, nyelvtörténeti érdekű művelődéstörténet szélesebb sávban lehetne interdiszciplináris hatású is.

A 6. és 7. pontban pedig olyan szintézisek iránti igény fogalmazódott meg, amelyekről 1969-ben (Benkő Loránd számára biztosan) tudható volt, hogy nemcsak kívánatos a kialakításuk, hanem már többé-kevésbé ki is formálódtak. A magyar nyelvjárások hatalmasra duzzadt adatbázisa, s főként „A magyar nyelv-

járások atlasza” (MNYA.) tette elodázhatatlan feladattá nyelvjárásaink szinkrón képének „részletes átnézetben” való megrajzolását a 6. pontban. IMRE SAMU nagy monográfiája, „A mai magyar nyelvjárások rendszere” 1971-ben meg is jelent (IMRE 1971). A 7. pont egy összefoglaló magyar jelentéstant szorgalmazott. KÁROLY SÁNDOR „Általános és magyar jelentéstán”-át már 1970-ben megismerhette a tudományos közvélemény (KÁROLY 1970). Benkőnek a szintézisek megismétlésére, az új tudománytörténeti körülmények közé illesztésére vonatkozó, már idézett követelményét azonban ebben a két pontban is illusztrálhatjuk. Szintézisigénnyel jelent meg például a „Magyar dialektológia” (MDial.) 2001-ben, illetve HADROVICS LÁSZLÓ „Magyar történeti jelentéstán” című monográfiája 1992-ben (HADROVICS 1992).

A 9. és 10. pontot egyaránt az jellemzi, hogy a bennük megfogalmazott egykori igények többszörösen teljesültek, s gyarapodásuk folyamatosan várható. A 9. a hely- és személynévkutatás sok-sok részeredményének szintézisekbe tömörítését sürgette. A történeti és leíró névtan számos ágában több szintézis jellegű mű készült el. Névtudományunk elevenségének és eredményességének, szemléleti és módszertani megújulásának fontos tudományos műhelyévé vált a budapesti és a debreceni tudományegyetem. Ezek a kutatóközpontok bizonyára a magyar nyelvtörténet egészére is ösztönző hatásúak lesznek. Az 10. pontban megjelölt igénynek, mai színvonalon álló általános nyelvészeti kézikönyvnek szintén nem egyetlen kötet felel meg. Arra a kérdésre, hogy lesz-e, lehetséges-e itt és most egy Benkő Loránd kívánta egyetlen általános nyelvészeti szintézis, szokványos elterelő formulával mondhatnám azt, hogy majd az idő eldönti. Közhely, tehát van benne valami. Most mégis kettős választ adnék. Egyrészt a különböző általános nyelvészeti irányzatok kézikönyvei, alpművei programjuk érvelő kifejtésében számos megkülönböztető, tehát lajstromozható jegyet soroltak, sorolnak fel. Ezek összegyűjthetők, összevethetők. Másrészt az egyelőre távoli esélynek látszó, egy kötetbe foglalt szintézis egy tudománytörténeti keretben közelebbi lehetőségnek mutatkozik, sőt kívánkozik. A nyelvtudomány egész történetét egyébként Benkő a 12. pontban, tehát hangsúlyos sorrendi helyen maga is megjelölte szintézisalkotási feladatként.

A 11. pontot átugrottam, de semmiképpen sem jelentéktelen volta miatt. Itt Benkő azt jelölte meg feladatként, hogy „össze kell foglalnunk mind a diakrón, mind a szinkrón nyelvészeti kutatások módszertanát”. Kétségtelen, ennek megvalósításában „nem utolsósorban nyelvész-utánpótlásunk nevelése érdekében” kell összefognunk. A mai doktori képzés kiterjedt rendszerében bizonyára és tudatosan kell teret és időt kapnia. Megjegyzem, de aligha csak személyes benyomásom, hogy egy idő óta a vitákban, bírálatokban a forrás- és adatkezelésre vonatkozó észrevételek ugyancsak megritkultak.

Tisztelt Emlékezés! Közismert, hogy a szintézis tekintetében gyakori, szinte példázatos Benkő Loránd és Pais Dezső szembeállítás. Maga Benkő is így írt például Pais professzorról: „Szintézisekre ritkán és akkor is meglehetősen korlátozott terjedelemben vállalkozott” (BENKŐ 1993: 40). Közszájon forgott Pais Dezsőnek az a kifakadása is, ami akkor hangzott el, amikor önálló kötet megjelenítésére ösztökölték: „Utálok könyvet írni!” (i. m. 42). Ám Benkő tanár úr maga

is többször rávilágított Pais széles látókörű tanulmányaira és megkülönböztetett hangsúllyal a magyar irodalmi nyelvről tartott nagy ívű áttekintésére (PAIS 1953). Ahogy Pais sem állítható csak az egyik pólusra, úgy Benkő Loránd is mestere volt a részletes, adatfeltáró, adatkezelő erényeken alapuló tüzetes elemzésnek, árnyalt érvelésnek. Kettejük életműve is hitelesíti a tudománytörténeti tanulságot: az analízis és a szintézis egymástól elválaszthatatlan. A diákkoromban kapott tanítás évek alatt így csiszolódott ki bennem: a kisebb-nagyobb horizontú szintézis főlvázolása nélküli adattárolás csak rendezetlen rovargyűjtemény, a korrekt adatok nélküli szintézis meg csak léggömb. Még ha olykor színes is.

Kulcsszók: szintézis, tudományszervezés, mai magyar nyelvtudomány, tudománytörténet, lexikográfia.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1957. Gondolatok Melich János nyelvtudományi munkásságáról. (Születésének nyolcvanötödik évfordulóján.) Magyar Nyelv 53: 1–12.
- BENKŐ LORÁND 1969. A szintézisek szerepe a magyar nyelvtudományban. Nyelvtudományi Értekezések 65. 41–65.
- BENKŐ LORÁND 1993. Pais Dezső. (A múlt magyar tudósai.) Akadémiai Kiadó, Bp.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1992. Magyar történeti jelentéstan. Rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat. Akadémiai Kiadó, Bp.
- IMRE SAMU 1971. A mai magyar nyelvjárások rendszere. Akadémiai Kiadó, Bp.
- IMRE SAMU 1991. Egy fél évszázad a magyar nyelvtudomány szolgálatában. (Benkő Loránd tudományos tevékenysége.) In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp., 1991. 9–26.
- KÁROLY SÁNDOR 1970. Általános és magyar jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KISS JENŐ 1991. A magyar nyelv. In: KÓSA LÁSZLÓ szerk., A magyarságtudomány kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Bp. 77–161
- KISS JENŐ 2011. Búcsú Benkő Lorándtól. Magyar Nyelv 107: 4–6.
- PAIS DEZSŐ 1953. A magyar irodalmi nyelv. Az MTA I. Osztályának Közleményei 4: 425–66. (és MNyTK. 83: 125–66).
- PUSZTAI FERENC 1992. Régi Magyar Kódexek, 1–14. szám [ismertetés]. Magyar Tudomány 37: 1534–1537.
- PUSZTAI FERENC 2002. Benkő Loránd nyolcvanéves. Magyar Nyelvőr 126: 1–4.

The role of syntheses in Loránd Benkő's oeuvre

If we want to characterise Loránd Benkő's work in a single word, it will have to be the word 'synthesis'. This is not only apparent looking back at the whole oeuvre but was visible very early on in his career, both in his general approach and in his individual writings. Of his historiographic merits, an ambition to compile syntheses emerges because it was not merely his personal program but also, due to his many initiatives and effective organisational work, a truthful mirror and inspiring achievement of present-day Hungarian linguistics. This is evidenced and documented by the fact

that, out of the twelve plans for syntheses he drew up in 1969, nine have been implemented since or are underway today.

Keywords: synthesis, organisation of scientific life, current Hungarian linguistics, history of science, lexicography.

PUSZTAI FERENC

Benkő Loránd, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke

1. Előadásomat azzal kezdem, hogy nyugodt lélekkel vállalkoztam rá, amit ritkán mondhattam el eddigi pályámon. Benkő Lorándot ugyanis 1951-től, Pestre, az Idegen Nyelvek Főiskolájára kerülésem óta ismerem, és azóta szinte ez évben bekövetkezett haláláig ha nem is közvetlen közelében, de – mondhatjuk – az ő figyelő szeme előtt végeztem egyetemi munkámat. Az ötvenes évek második felében – talán 1957-ben – kerültem közelebb hozzá. Én „mint tanulni akaró” mentem el vele – ha jól emlékszem: a nagy nyelvatlasz munkálataival kapcsolatban – Zalába. Az egyik délben az Egerszeg melletti Ságodban pihenés céljából ketten kimentünk a falu melletti hegyre. Beszélgetésünk során ekkor kérdezte meg, honnan jöttem, mivel szeretnék foglalkozni, milyenek a tapasztalataim, a nézeteim, és ő is sok mindent elárult magáról. 1964-ben aztán már ő volt kandidátusi értekezésem egyik opponense, majd az ebből született könyv lektora. 1965-ben – Pais és Bárczi professzor úr mellett az ő hatására – a Magyar Nyelv szerkesztőbizottságának a tagja lettem, és ezt a tisztelet a mai napig betöltöm. Dékánhelyettesként, majd dékánként – ő tudományos rektorhelyettes volt – sok értekezleten találkoztunk, és a Karon – 58 tanszék, a kari tanács tele akkori „nagy” emberekkel! – mindig számíthattam a segítségére. Megemlítem még, hogy 1994-ben a VI. Nemzetközi Magyar Nyelvészkonferencia szervező bizottságában ő vívta ki, hogy stilisztikai szekció is legyen, amelyből aztán kettőt is kellett szerveznünk, a Stíluskutató Csoport révén ugyanis akkor nagyon felfelé ívelt a stilisztika. Érdekes, hogy – talán így is nevezhetnénk – barátságunk ismét „bizalmas” beszélgetéssel zárult, csak ezúttal a kilencvenes évek vége felé egy erdélyi nyelvjárásgyűjtő úton Gyimesközéplekton, a Tatros vize mellett, miután egy odavalósi embert kérdeztünk, és utána ketten maradtunk egy félórára. A későbbiekben még többször találkoztunk, de az előzőekhez hasonló beszélgetésre nem került sor...

2. A továbbiakban szeretnék rámutatni Benkő Lorándnak mint embernek, mint tanárnak és – főleg – mint tudósak azon fő jellemvonásaira, amelyek mintegy predestinálták Társaságunk elnöki tisztének a betöltésére.

Induljunk ki abból, hogy Benkő Loránd szinte rajongott a nyelvtudományért. 2001 őszén a Kiss Jenővel folytatott fontos „tudománytörténeti beszélgetésen” – ez az interjú készítő Kiss Jenő professzor találó megjelölése – a következőt mondta: „Ahogy mestereim is rátették az életüket, én is szenvedéllyel, szeretettel műveltem és művelem a nyelvtudományt ...”. Majd ezt szintén megjegyezte: „számomra ma is felüdülést jelent, ha kedves témáimon dolgozhatom..., gyógyító

that, out of the twelve plans for syntheses he drew up in 1969, nine have been implemented since or are underway today.

Keywords: synthesis, organisation of scientific life, current Hungarian linguistics, history of science, lexicography.

PUSZTAI FERENC

Benkő Loránd, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke

1. Előadásomat azzal kezdem, hogy nyugodt lélekkel vállalkoztam rá, amit ritkán mondhattam el eddigi pályámon. Benkő Lorándot ugyanis 1951-től, Pestre, az Idegen Nyelvek Főiskolájára kerülésem óta ismerem, és azóta szinte ez évben bekövetkezett haláláig ha nem is közvetlen közelében, de – mondhatjuk – az ő figyelő szeme előtt végeztem egyetemi munkámat. Az ötvenes évek második felében – talán 1957-ben – kerültem közelebb hozzá. Én „mint tanulni akaró” mentem el vele – ha jól emlékszem: a nagy nyelvatlasz munkálataival kapcsolatban – Zalába. Az egyik délben az Egerszeg melletti Ságodban pihenés céljából ketten kimentünk a falu melletti hegyre. Beszélgetésünk során ekkor kérdezte meg, honnan jöttem, mivel szeretnék foglalkozni, milyenek a tapasztalataim, a nézeteim, és ő is sok mindent elárult magáról. 1964-ben aztán már ő volt kandidátusi értekezésem egyik opponense, majd az ebből született könyv lektora. 1965-ben – Pais és Bárczi professzor úr mellett az ő hatására – a Magyar Nyelv szerkesztőbizottságának a tagja lettem, és ezt a tisztelet a mai napig betöltöm. Dékánhelyettesként, majd dékánként – ő tudományos rektorhelyettes volt – sok értekezleten találkoztunk, és a Karon – 58 tanszék, a kari tanács tele akkori „nagy” emberekkel! – mindig számíthattam a segítségére. Megemlítem még, hogy 1994-ben a VI. Nemzetközi Magyar Nyelvészkonferencia szervező bizottságában ő vívta ki, hogy stilisztikai szekció is legyen, amelyből aztán kettőt is kellett szerveznünk, a Stíluskutató Csoport révén ugyanis akkor nagyon felfelé ívelt a stilisztika. Érdekes, hogy – talán így is nevezhetnénk – barátságunk ismét „bizalmas” beszélgetéssel zárult, csak ezúttal a kilencvenes évek vége felé egy erdélyi nyelvjárásgyűjtő úton Gyimesközéplekton, a Tatros vize mellett, miután egy odavalósi embert kérdeztünk, és utána ketten maradtunk egy félórára. A későbbiekben még többször találkoztunk, de az előzőekhez hasonló beszélgetésre nem került sor...

2. A továbbiakban szeretnék rámutatni Benkő Lorándnak mint embernek, mint tanárnak és – főleg – mint tudósak azon fő jellemvonásaira, amelyek mintegy predestinálták Társaságunk elnöki tisztének a betöltésére.

Induljunk ki abból, hogy Benkő Loránd szinte rajongott a nyelvtudományért. 2001 őszén a Kiss Jenővel folytatott fontos „tudománytörténeti beszélgetésen” – ez az interjú készítő Kiss Jenő professzor találó megjelölése – a következőt mondta: „Ahogy mestereim is rátették az életüket, én is szenvedéllyel, szeretettel műveltem és művelem a nyelvtudományt ...”. Majd ezt szintén megjegyezte: „számomra ma is felüdülést jelent, ha kedves témáimon dolgozhatom..., gyógyító

ereje volt annak, hogy újra szeretett tudományommal foglalkozhatom ...” (BENKŐ 2003: 428–9).

Szenvedéllyel kutatta közelebről az anyanyelvet, a nemzet nyelvét – ahogyan egyik könyvének a címét megjelölte. A nyelvet azonban nem szűken értelmezte, beletartozott abba nyelvünk történetén és a mai nyelv sokoldalú vizsgálatán kívül az anyanyelv tanítása, a tanárképzés problematikája, sőt még a TIT-beli idevágó teendők irányítása is.

Egyébként minden, nyelvvel kapcsolatos kérdés érdekelte, és ahogy az említett interjúban kiemelte: „én mindig új problémák megoldására, új területek feldolgozására vágytam” (BENKŐ 2003: 429).

Aztán hallatlan munkabírás és tervszerű, pontos időbeosztás jellemezte. Hangsúlyozom még a szigorúságot, amelyet mind saját magától, mind másoktól megkövetelt. És – a további felsorolást abbahagyva – nem hátrált meg, ha a nyelvtudományt vagy egyáltalán az igazságot sérelem érte.

3. Benkő Loránd mint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak Bárczi Géza halála után, 1976-ban megválasztott elnöke a nagy elődök örökét kívánta folytatni. Ezért idézi meg a Társaság megalapításának 75. évfordulója alkalmából 1979-ben rendezett ünnepi közgyűlésén a Társaság létrejöttének a körülményeit. Utal mindenekelőtt az 1903 októberében, novemberében közzétett felhívás kezdő mondataira: „Minden nemzetnek féltett kincse és védő pajzsa a nyelve”, majd a folytatásból a következőre: „... a kincseket kiaknázni s a nemzeti művelődés javára értékesíteni csak közös törekvéssel s csak nemzedékek munkájával sikerülhet.” (BENKŐ 1980: 257.) Aztán felsorolja a felhívást aláíróknak – harmincan voltak – a nevét, megjegyezvén, hogy a kor minden számottevő nyelvésze köztük volt, és hogy a rokon társadalomtudományok legjelesebb képviselőit is ott találjuk az alapítók között. Megemlíti még, hogy 1904 vége felé a közgyűlés megválasztotta a tisztségviselőket, és hogy az első választmányi ülésen 184 tagot regisztráltak. Továbbá ami különösen meglepő: 1905 januárjában már megjelent a Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek az első száma.

A továbbiakban – mintegy felvillantva a jövő teendőit is – így folytatja Benkő Loránd: „él ... azóta is a Magyar Nyelvtudományi Társaság, fenntartva életének akkor elindított minden lényeges szervezeti és működési jegyét: az évi közgyűléseket, a választmányi és ... felolvasó üléseket, folyóiratát, a Magyar Nyelvet, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai című sorozatát ...” (BENKŐ 1980: 258).

Magam – mint akkori főtitkár – így foglaltam állást a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed évszázados történetét áttekintve: „Társaságunk hosszú időn át azért tudott nemcsak fennmaradni, hanem a magyar nyelvtudomány és a nyelvi műveltség alakításába folyamatosan beleszólni, mert megalakulásakor helyes, reális célt tűzött ki maga elé; mert – ha különböző okokból kisebb-nagyobb kerülővel is – mindig a kor követelményeihez alakította tevékenységének formáit, módszereit; mert maga köré tudta gyűjteni a legjobb nyelvészeket; mert látványosságok nélkül, de szüntelenül ellátta feladatát; és mert mindenhez köze volt, ami a magyar nyelv és tudománya körül történt. Végül pedig összefoglalás-

ként kiemelhetjük, hogy a jelzett értelemben Társaságunk életének alakulása hű tükrökre a magyar nyelvtudomány történetének is.” (Vö. SZATHMÁRI 1980: 265–6.)

4. Benkő Loránd jelleméből, nézeteiből és korábbi munkásságából szinte természetesen következett, hogy 1976-ban elfoglalta a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöki székét. Magam mind Bárczi Géza, mind Benkő Loránd elnöksége alatt hosszabb ideig betöltöttem a főtitkári tiszteletet. Nyelvszemléletben, a Társaság irányításában lényegi különbséget nem tapasztaltam kettejük között. Talán irányításuk módja különbözött némileg. Bárczi tanár úr inkább engedte szabadon, saját belátásuk szerint működni az egyes szakosztályokat, a tanulmányok megjelentetését és így tovább. Benkő Loránd határozottabb elgondolást, tervezést követelt meg a Társaság működésének valamennyi területén. Általában tehát elmondhatjuk, bizonyos fokig még hatásosabbá, még teljesebbé tette Társaságunkban a korábban már bevált tevékenységi formákat.

Engedtessek meg, hogy a továbbiakban Benkő professzor elnöki működésének különösen eredményes vonásait, területeit – mintegy jelzésszerűen is – kiemeljem.

Azt hiszem, Benkő Loránd elnöki tevékenységének legfőbb, maradandó érdeme – jóllehet a kor szinte kényszerítette is erre –, hogy a Társaság működését valamelyest megváltoztatva a mai kor követelményeihez és természetesen lehetőségeihez igazította. Ahogyan már többször említett tudománytörténeti beszélgetésen kifejtette, a korábbi időben – valójában 1949-ig – a Társaság volt a magyar nyelvészeti életnek szinte kizárólagos tudományos fóruma, irányítója. A felolvasó üléseken a vezető nyelvtudósok jelenlétében hangzottak el például az iránymutató előadások, amelyek aztán rendre megjelentek a Magyar Nyelvben. Röviden szólva, 1950-ben viszont megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, majd megváltozott az Akadémia szerepe és a felsőoktatási struktúra. Más lett a nyilvános megszólalás, valamint a publikálás lehetősége és tere (kongresszusok, külföldi utak stb.). Ilyen körülmények között – vonja le Benkő tanár úr a következtetést – egyetlen társaság se vehet a vállára egyetlen tudományágot sem. Ugyanakkor – állapítja meg a továbbiakban – bizonyos értelemben megmaradt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a tudományos fórum jellege, beleszól tudniillik továbbra is a nyelvtudomány alakulásába, de fő funkciója a nyelvészek együvértartozás-tudatának az elősegítése lett. A módosított célt szolgálják az immár tizenegy szakosztály helyett négynek a keretében elhangzó előadások, kerekasztal-beszélgetések, viták és más rendezvények, továbbá a Magyar Nyelvnek, a Társaság folyóiratának a megjelentetése. Természetesen fontos szerepet töltenek be a tudományos emlékülések, a megemlékezések, a tagok köszöntése meghatározott születésnapokon, a búcsúztatások, valamint az érme, díjak adományozása. (L. részletesebben BENKŐ 2003: 440–2.)

A Társaság munkájának a mai körülményekhez való igazításán kívül kiemelem még a Benkő tanár úr által lényegesnek ítélt nyitottság követelményét. A 75 éves jubileum alkalmával tartott előadásában erről – napjainkban is időszerűként – a következőt mondta: „Társaságunknak ... nyitottnak kell bizonyulnia a tudomány minden olyan új jelenségével, áramlatával, törekvésével kapcsolat-

ban, amely ... segíti a nyelvtudomány fejlődését és szélesíti perspektíváit” (BENKŐ 1980: 260).

Legyen szabad egy kissé részletesebben szólnom arról, hogy Társaságunk mit tett 1972-től mintegy három évtizeden át az anyanyelvi oktatás megújításáért, és hogy Benkő Loránd a jobbára két évenként Nyíregyházán, majd Egerben megrendezett anyanyelv-oktatási napokon elmondott bevezető előadásaival – sokoldalúságát és fáradhatatlanságát bizonyítva – hogyan járta körül e fontos oktatás szinte valamennyi részlegének elméleti, elvi és a gyakorlatra is irányuló hátterét. A viszonylag részletesebb bemutatást annál is inkább bátran vállalhatom, mert ezen napoknak csaknem mindegyikén elejétől végig ott voltam, és rendszerint az én összefoglalásommal zárultak ezek az általában kétszáz magyartanár részvételével zajló hangulatos összejövetelek.

Az „Anyanyelvünk az általános iskolában” címmel 1972-ben Nyíregyházán megrendezett vándorgyűlésnek – amely mintegy őse lett az „Anyanyelv-oktatási napok” sorozatnak – hármas célja volt: felmérni az akkori társadalomnak az anyanyelvi oktatással, neveléssel szemben támasztott jogos igényeit, aztán összevetni ezeket az akkori iskolai gyakorlattal és kijelölni a követendő utakat; végül pedig hogy szembesítsük az elméletet a gyakorlattal, pontosabban szaktudományunkat a közvetlen oktatással. Hadd soroljam fel a két évenként sorra kerülő találkozók sokatmondó címeiből a legjellegzetesebbeket: „Az anyanyelv-oktatás korszerűsítésének műhelyében”; „Az új tantervek bevezetésének küszöbén”; „Az anyanyelv értékrendje és az iskola”; „A szöveg szerkesztése, megértése, kidolgozása és megszólaltatása”; „Anyanyelvi nevelés – embernevelés”; „Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában”; „Feladatok és módszerek az anyanyelvi nevelésben a XXI. század elején”. Rövidsége törekvésemben sem mulaszthatom el, hogy fel ne idézzem Szende Aladárnak, a nyelvoktatási szakosztály akkori elnökének az emlékét is, ő állította össze ugyanis nagyon szakszerűen és beleérzéssel e napok témáit, és ő szervezte meg az eredményes tárgyalásokat.

De térjünk vissza Benkő tanár úrhoz! Az ő bevezető előadásai alapozták meg – mint már jeleztem is – az egyes témaköröket. Ezek közül szintén lássuk a legfontosabbakat: „Anyanyelvünk közoktatási gondjai”; „Az anyanyelv nevelő szerepe”; „Anyanyelv és társadalom”; „Anyanyelvi és irodalmi hagyomány”; „Sznobság a nyelvhasználatban”; „Anyanyelvünk és a honfoglalás”. Úgy gondolom, ezek a címek – minden külön magyarázat nélkül – magukért beszélnek.

Még szólni lehetne, sőt kellene volt elnökünk példamutatásával kapcsolatban például arról, hogy szinte az első időkhöz hasonlóan sokat adott a közgyűlési előadások témájára és természetesen színvonalára (csak zárójelben utalok rá: bizony nagy megtiszteltetés és elismerés volt, ha valakit – miután bizonyított – felkért egy-egy ilyen előadás megtartására). Úgyszintén gondja volt nagyjaink születésének, halálának az évfordulóján tudományos emlékülés méltó megszervezésére. Gondja volt továbbá kedvenc témakörével, a történeti névtannal kapcsolatos konferenciák megtartására, valamint a más társaságokhoz – mindenekelőtt az Irodalomtörténeti és a Néprajzi Társasághoz – fűződő kapcsolatok ápolására. Sokat törődött kedves folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a minél változatosabbá, minél maibbá és minél színvonalasabbá tételére. És a sort még folytathatnánk.

5. Végezetül mintegy összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Benkő Loránd mint elnök megőrizte a Magyar Nyelvtudományi Társaság szerepét, tekintélyét, és kijelölte azt az utat is, amelyen gyorsan változó világunkban a Társaság járhat, illetve járnia kell. Így őrizzük meg emlékezetünkben!

Kulcsszók: Benkő Loránd, a tudós és a kutató, a Magyar Nyelvtudományi Társaság működése 1975-től, az anyanyelv oktatása.

A hivatkozott irodalom

BENKŐ LORÁND 1980. Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében. Magyar Nyelv 76: 257–62.

BENKŐ LORÁND 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból 1–3. ELTE BTK, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp. 3: 421–47.

SZATHMÁRI ISTVÁN 1980. Mit tett a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed századon át a nyelvtudományért és az anyanyelvi műveltségért? Magyar Nyelv 76: 265–73.

Loránd Benkő, President of the Society of Hungarian Linguistics

This paper introduces Loránd Benkő as former President of the Society of Hungarian Linguistics. But first the author tells us about how he came to know Benkő from the 1950s onwards. Then he characterises Loránd Benkő as an enthusiastic linguist and a scholar of extreme working capacity. He also emphasises that Loránd Benkő as President tailored the workings of the Society to the requirements of the time. At Benkő's initiative, the Society organised a conference series on the improvement of mother tongue education in this country; in his opening addresses at those conferences, Benkő discussed and threw light on all theoretical issues of mother tongue education. In sum, Professor Benkő was an eminent President of the Society of Hungarian Linguistics, just like a number of his predecessors had been.

Keywords: Loránd Benkő, scholar and researcher, the story of the Society of Hungarian Linguistics since 1975, mother tongue education.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Benkő Loránd, a tanár

Benkő Loránd tudományos tevékenysége mind a közvéleményben, mind az elismerés területén háttérbe szorítja pedagógiai munkásságát. Pedig nemcsak tanítványainak eredményei, hanem azok módszereinek egységessége is jogosan indukálja a „Benkő-iskola” elnevezés keletkezését. Hogyan alakult ki, milyen úton-módon jött létre ez a „Benkő-iskola”? Ezt hosszadalmas és körülményes volna végigkísérni, néhány mozzanata azonban megragadható, és tanulságként emlékezetbe idézhető.

5. Végezetül mintegy összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Benkő Loránd mint elnök megőrizte a Magyar Nyelvtudományi Társaság szerepét, tekintélyét, és kijelölte azt az utat is, amelyen gyorsan változó világunkban a Társaság járhat, illetve járnia kell. Így őrizzük meg emlékezetünkben!

Kulcsszók: Benkő Loránd, a tudós és a kutató, a Magyar Nyelvtudományi Társaság működése 1975-től, az anyanyelv oktatása.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1980. Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében. *Magyar Nyelv* 76: 257–62.
- BENKŐ LORÁND 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból* 1–3. ELTE BTK, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp. 3: 421–47.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1980. Mit tett a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed századon át a nyelvtudományért és az anyanyelvi műveltségért? *Magyar Nyelv* 76: 265–73.

Loránd Benkő, President of the Society of Hungarian Linguistics

This paper introduces Loránd Benkő as former President of the Society of Hungarian Linguistics. But first the author tells us about how he came to know Benkő from the 1950s onwards. Then he characterises Loránd Benkő as an enthusiastic linguist and a scholar of extreme working capacity. He also emphasises that Loránd Benkő as President tailored the workings of the Society to the requirements of the time. At Benkő's initiative, the Society organised a conference series on the improvement of mother tongue education in this country; in his opening addresses at those conferences, Benkő discussed and threw light on all theoretical issues of mother tongue education. In sum, Professor Benkő was an eminent President of the Society of Hungarian Linguistics, just like a number of his predecessors had been.

Keywords: Loránd Benkő, scholar and researcher, the story of the Society of Hungarian Linguistics since 1975, mother tongue education.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Benkő Loránd, a tanár

Benkő Loránd tudományos tevékenysége mind a közvéleményben, mind az elismerés területén háttérbe szorítja pedagógiai munkásságát. Pedig nemcsak tanítványainak eredményei, hanem azok módszereinek egységessége is jogosan indukálja a „Benkő-iskola” elnevezés keletkezését. Hogyan alakult ki, milyen úton-módon jött létre ez a „Benkő-iskola”? Ezt hosszadalmas és körülményes volna végigkísérni, néhány mozzanata azonban megragadható, és tanulságként emlékezetbe idézhető.

Elsőként arra szeretnék utalni, amit kevesen tudnak: ez pedig az az igen elmélyült elméleti fölkészültség, ami Benkő Loránd gyakorlati pedagógiájának alapját jelentette. Azt hiszem, kevesen tudtuk (s bevallom, hogy magam is közöttük vagyok), hogy tudományos fórumokon 28 pedagógiával, szakmódszertannal, oktatásüggyel foglalkozó munkája jelent meg. Soha meg nem válaszolható kérdés, hogy ezek megírására mikor, hogyan jutott ideje és energiája. Meglepő, hogy nemcsak az anyanyelvi nevelés érdekelte, hanem általában az oktatáspolitikát, a tanárképzés mindenkori állapota, annak még jobbra, hatékonyabbá tétele. Az ötéves és kétszakos tanárképzésről szóló tanulmányát nem ártott volna elolvasni annak a grémiumnak, de legalább vezető tagjainak, akik elfogadták a kétlépcsős egyetemi képzést, s aláírták az úgynevezett „bolognai rendszer” magyarországi bevezetését.

Természetesen Benkő tanár úr több cikkben foglalkozott a magyar nyelv oktatásának középiskolai és egyetemi problémáival. 1945 után ő volt egyike azon ritka egyetemi oktatóknak, akik gimnáziumi nyelvtankönyvet írtak. Jóllehet ez nem volt nagyon olvasmányos és szórakoztató, nem voltak benne a tanulók részére „kreatív”-nak nevezett feladatlapok, amelyeknek kitöltése után az egész könyv eldobható, de kristálytiszt logikájú szabályok, megtanulható törvényszerűségek és egyértelmű irányelvek alkották nagyobb részét. Ami pedig sok szempontból (takarékosság, környezetkímélés, folyamatosság és biztonságtudat) ma is követésre méltó lenne: nem egy évről szólt. Négy évig használhatta egy-egy tanuló, majd továbbadhatta a következő nemzedéknek.

A magyar nyelvtudományi felsőoktatás számára írott tankönyvei legendásak voltak. Gondoljunk a szerzőhármastól nyomán a „Bárczi–Benkő–Berrár”-ként emlegetett nyelvtörténetre, amelyeket évtizedeken keresztül használtunk a magyar egyetemeken, főiskolákon éppen úgy, mint szerte a világon, ahol tudományos igényű magyar nyelvoktatás folyt. Benkő Loránd önállóan alkotott tankönyvei nemcsak összefoglalták a tudományok addigi megállapításait, hanem új kutatási eredményeket is tartalmaztak. Gondoljunk elsősorban a „Magyar nyelvjárástörténet” című könyvére, amely egyben dialektológia-elmélet, magyar nyelvjárás és nyelvjárás történet is.

Előadásainak, szemináriumainak népszerűsége elsősorban azokra a hallgatókra korlátozódott, akik eleve érdeklődéssel fordultak a nyelvészet felé. Talán ennek ismeretében tulajdonított nagy jelentőséget a magyar nyelvtörténeti munkát is előkészítő proszemináriumoknak, azok hallgatóinak. Tudta azt, hogy ez utóbbiak legjobbjai voltak azok, akik értékelni tudták fölényes tudását, világos okfejtését és célratörő levezetéseit. Szemináriumi óráinak eleinte a dialektológia, gyakorlati nyelvjáráskutatás, majd mindinkább a névtörténet volt a témaköre. Az ezeken elhangzottak szinte változtatás nélkül megjelenhettek volna valamely tudományos folyóiratban tanulmányként vagy tanulmány részletként. A logikus levezetés, világos és közérthető előadásmód volt jellemző minden egyes megnyilatkozására, akár önkéntes és laikus nyelvjárási-néprajzi gyűjtők, akár egyetemi hallgatók, akár tudós szakmabeliek körében hangzott is el.

Tanszékvezetői munkáját úgy végezte, hogy soha egy percig senki sem érezte fölöttesének, aki ellenőriz, aki számon kérhet, figyelmeztethet, megróhat.

Ugyanakkor senki sem felejtette el egy pillanatra sem, kinek kell megfelelnie, kinek példáját, irányvonalát követi. Jellemző volt, hogy nem csupán a kötelességét igyekezett teljesíteni mindenki, hanem arra törekedett, hogy többet is tehessen, minél többet adhasson a hallgatóknak, egyúttal a Tanszéknek és közvetve Benkő tanár úrnak.

Nem tartott sok értekezletet, félévenként egy-két alkalommal, elsősorban induláskor az egyes szemináriumok témáinak gondjairól, problémáiról. Az értekezletek helyett személyesen, négy szemközt hallgatott meg bárkit munkájával kapcsolatos kérdéseiről, akár oktató, akár hallgató, akár más beosztású tanszéki, tanszékcsoporti dolgozó volt. Minden értekezleten, megbeszélésen türelmesen és figyelmesen végighallgatta a hozzászólásokat, javaslatokat, s a végén igen finoman helyre tette a tévedéseket, de ezáltal soha senkinek nem okozott sérelmet, nem torkolt le hibás, téves nézetéért senkit. Mindig kifejtette egyetértését azokkal az álláspontokkal kapcsolatban, amelyek a legkisebb igazságot is tartalmazták, s az mindenki benn a megnyugvás, siker és öröm érzését keltette, akinek gondolatait elfogadta, továbbvitte, beépítette lezáró összefoglalásába. Figyelembe vette a sokszor szöges ellentétben álló véleményeket, és kifejtette, hogy miért támogatja egyiket, vagy miért nem a másikat. Nagy súlyt fektetett a tanszék külföldi kapcsolatainak építésére. Ő maga a kollegiális kapcsolatokon túl barátságban is állt az olasz Pellegrinivel, a németországi Schlachter professzorral. Korompay Klárát Franciaországba, Kiss Jenőt Németországba, Zelliger Erzsébetet Ausztriába, magamat Angliába segített kijutni.

Szeretett vizsgáztatni, elsősorban szigorlatoztatni. Soha senkit nem szégyenített meg, még a legnagyobb marhaságokat mondó vizsgázókat sem alázta meg. Tulajdonképpen itt, a szigorlatokon mérte le tanszéke oktatóinak munkáját. Nem járt az órákat ellenőrizni, nem végzett óralátogatásokat. Teljes mértékben tiszteletben tartotta az oktatói szabadságot, az egyéni módszerek alkalmazását. Nem mondta egyszer sem, de szerinte a hallgatók tudása volt mércéje az oktató munkája eredményességének. Mindig örömmel fogadta a szakdolgozókat és doktori dolgozatot írni szándékozókat. Volt olyan időszak, amikor tanszékén nappali tagozatos hallgatónak nem is lehetett szakdolgozatot írni máshoz, csak hozzá. Ezt azzal indokolta, hogy ismerni akarta a fölnövekvő nyelvész nemzedéket. Ezt sem öncélúan tette, hanem nagy ismertsége és tekintélye révén állást tudott szerezni a végzősök közt azoknak, akiket erre érdemeseknek talált. Itt kapcsolódik tanszékvezetői munkássága a Nyelvtudományi Intézetben betöltött osztályvezetői másodállásához. Mivel ott a Nyelvtörténeti és Dialektológiai Osztályt vezette, a két intézmény (ELTE-tanszék, ill. MTA intézeti osztály) között jó együttműködést alakított ki, s – mint azt már hallottuk – így jöhettek létre azok a nagy szintézisek: TESz., EWUng., TNyt., amelyek nemcsak az ő szervező és tudományos munkásságának, hanem az egész 20. század végi magyar nyelvtudomány történeti korszakának meghatározó jellemzői. Legjobb, letehetségesebb hallgatóit az Intézetben, általában saját osztályán helyezte el.

Mindkét munkahelyén szerették a munkatársai, beosztottai, volt és éppen akkori tanítványai. Mi sem bizonyítja ezt kézzelfoghatóbban, mint az, hogy – a magyar tudományban eddig egyedülállóan – életében négy kerek születési évfordu-

lóját tanulmánykötet kiadásával ünnepelték meg tisztelői (e mostani előadássorozat lesz az ötödik). 80. születésnapjára megjelent köteteinek Tabula Gratulatoria névsorában 604 név fordul elő, azoké, akik valamiképp kapcsolódtak a magyar nyelvoktatáshoz, a nyelvtudományhoz vagy bármiféle tudományhoz, de mindenképpen Benkő Lorándhoz.

Tanszékvezetői és intézetvezetői munkássága nem merült ki az értekezletek, előadások, szemináriumok tartásában. Sokkal inkább jelen volt a hallgatók és oktatók órákon kívüli munkájában, mint ahogy ez kötelessége vagy egyáltalában várható lett volna. Nem lehetett elképzelni olyan találkozást, együttlétet, amelyre sűrű elfoglaltságai ellenére el ne jött volna – ha hívták. És általában hívták, hiszen emlékezései, múltat idéző elbeszélései tartalmat adtak sok összejövételnek. Ilyenek voltak az évenkénti Nyelvész Napok, amelyek mindig oldott hangulatban folytak le, s ő tevékeny részese volt a vidám műsoroknak, a fehér asztal melletti befejezéseknek. Jóllehet fél pohár bornál többet soha nem ivott, ilyenkor elnézte borkedvelőbb beosztottainak, hallgatóinak kapatosságát. 1961-ben fiatal nyelvészek megalapították a „Bokor” nevű hetenkénti társas összejövételt, amelyen egy-egy téma vitája mellett vagy után kötetlen beszélgetés folyt. Az összejöveteleknek lelkes támogatója, vitaköreinek aktív résztvevője volt.

Messze kiemelkednek a tanszéki együttlétek közül a nyelvjárási gyűjtő utak, amelyeknek nemcsak szorgalmazója, de előkészítésüknek tevékeny támogatója és irányítója is volt. Elsősorban természetesen a terület kiválasztásában, a tudományos célok megjelölésében, a munka anyagi alapjának biztosításában, de nagyon sokszor a részletek kidolgozásában, a kérdések megfogalmazásában, beszélgetések témáinak kijelölésében. Leginkább azonban az értékelés, a végzett munka elismerése és méltatása foglalkoztatta. Minden gyűjtés befejezéseként be kellett mutatni az egyes csoportoknak a magnóra vett anyagot. Azok elbírálásában, a helyezések kialakításában – a zsűri ítéletének tiszteletben tartása mellett – reális indoklás kíséretében mondta el véleményét. A munka utáni pihenés eltöltésében mindig helyeselte a táj szépségeinek, a műemlékek, tájházak, népművészeti értékek megtekintését, de ha az időjárás engedte, nem maradhatott el a gátlásokat föloldó, tanár–diák viszonyt egalizáló futballmeccs megtartása sem. A tanári csapatban mindig a középhátvéd szerepét vállalta, és nemcsak aktívan, de szakszerűen irányította néha bizony lomhán mozgó kollégáit. Ennek köszönhetően a fiatalabb és mozgékonyabb hallgatók fölött nemegyszer a tanári együttes győzedelmeskedett. Mindemellett az esti borozgatás melletti népdaléneklést is a közösségteremtő eszközök egyik legjobbjának tartotta. Azt mondanom se kell, hogy a „nótázás” kizárólag népdalok éneklését jelentette, s még az újabb stílusúak is csak ritkán kerülhettek sorra. Sajnos igaza lett abban, hogy ez csupán a 60–70-es évek divatjelensége volt, s Kodály minden érdeme ellenére a népdalok együtténeklése ma már nem ad örömet a fiatalság túlnyomó többségének.

A „tanszékcsoporth”, későbbi nevén „intézet” szervezeteinek létrehozásáért Benkő Loránd nem lelkesedett. Ellátta annak vezetői feladatait, megtartotta értekezleteit, megoldotta személyi problémáit. A tanszékcsoporthnál, illetőleg intézetnél nagyobb súlya volt érdeklődési körében és szervezői munkásságában magának az ELTE Bölcsészettudományi Karának és az egész Egyetemnek. 1961-től

oktatási dékánhelyettese, majd 1967-től két cikluson keresztül hasonló feladatkörrel rektorhelyettese volt az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek. Közben ugyan Polinszky Károly meghívta az Oktatási Minisztériumba államtitkár-helyettesnek, de ezt éppen az egyetemi munka szeretete miatt ugyanúgy nem fogadta el, mint ahogyan a Nyelvtudományi Intézet igazgatóságát is visszautasította Hajdú Péter nyugdíjba vonulása után, s maga helyett akkor Herman Józsefet támogatta, aki azután tíz éven keresztül be is töltötte ezt a tisztséget.

Benkő Loránd pedagógusi, egyetemi oktatói és tudományszervezői tevékenységét bizonyítja, hogy 1972-ben elnöke lett a Pedagógiai Szemle szerkesztői bizottságának és alelnöke a Magyar Pedagógiai Társaságnak. Soha nem becsülte le és nem vetette meg a felnőttoktatást, s nemcsak az ELTE magyartanári kiegészítő képzésével törődött annak megszervezésétől megszüntetéséig, de hosszú időn keresztül vállalta a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság elnöki tisztségét is.

Sok kitüntetés, érdemrend, dísztagság fémjelzi eredményes munkásságát. Már 1967-ben megkapta a Felsőoktatás Kiváló Dolgozója kitüntetését, majd a Munka Érdemrend arany fokozatát, az Eötvös Loránd Tudományegyetem aranyérmét, mindezek betetőzéséül pedig a magyar pedagógusok legnagyobb kitüntetésének, az Apáczai Csere János-díjnak is birtokosa lehetett. Természetesen nem itt, s nem nekem kell szólnom az egyéb tevékenységéért kapott kitüntetésekről.

Azt hiszem, és nagyon remélem, hogy más szemmel néznek vissza mindennek ismeretében a nyelvtudomány mai és jövőbeli képviselői Benkő Loránd munkásságára, amely nem csupán kiváló szintézisekből, széles látókörű tanulmányokból és gondolatébresztő nyelvészeti cikkekből áll, hanem pedagógusi pályájának, tanári hivatásának és tanszékvezetői tevékenységének eredményeit is tartalmazza.

Kulcsszók: Benkő Loránd mint professzor, tanszékvezető, dékánhelyettes, rektorhelyettes.

Loránd Benkő the teacher

Loránd Benkő was a professor, as well as – for various lengths of time – Head of Department, Deputy Dean, and Deputy Rector of Eötvös Loránd University Budapest. His work was characterised by tolerance, understanding, and esteem for others' work and views. He was tolerant with his colleagues, students, and indeed anybody seeking his help in matters of work or private life – but he required accurate, effective, and valuable work from everybody. His sociability was best shown in sports, in his love of folk songs, and in extracurricular activities in general. He was respected, held in high esteem and indeed loved by colleagues and students alike.

Keywords: Loránd Benkő as a professor, as a Head of Department, as a Deputy Dean, as a Deputy Rector.

HAJDÚ MIHÁLY

Benkő Loránd, a tudós és az ember

A tudományos pályák megrajzolhatók úgy is, hogy figyelmen kívül hagyjuk az életút állomásait, mondván, csak a teljesítmény számít, mint az élsportban. Többet megtudhatunk azonban a tudományos pályáról, ha az életút ismeretében vizsgáljuk. Erről volt meggyőződve Benkő Loránd is. Pais Dezsőről szólván írta, hogy „én a tudóst és a mestert, az embert és a mestert sohasem tudtam elválasztani” (l. KISS 2003: 421). Bárcziról pedig: „Az ember, a barát, a tudós Bárczi Gézában is összeolvad bennem” (i. m. 425).

Visszatekintésemben ezt az utat követem én is, keresve azokat az életútban rejlő szálakat, amelyek magyarázhatják azt a nagy ívű pályát, azt a kivételes teljesítményt, amely Benkő Loránd nevéhez kötődik.

A Nyárad menti székely család sarja az akkor már Romániához tartozó Nagyváradon született, de élete első hat évét Désen töltötte, maradandó emlékekkel. Amikor eljött az iskolába járás ideje, édesanyja úgy döntött, átjön Magyarországra. Pusztatúrpásztón kapott tanítónői állást egy tanyasi Klebersberg-iskolában, ahol az első négy osztály együtt tanult. Tisztes szegénységben éltek visszaemlékezése szerint. Nem felejtette el ezeket az éveket. Amit ő Pais Dezsőről írt, hogy tudniillik Pais nem felejtette el, honnan jött és hova tartozik, az rá is maradéktalanul érvényes volt. Szegeden érettségizett, ahol tudós tanárai hatással voltak rá: úgy emlékezett vissza rájuk, mint képzett, igényes, tudományos szemléletű pedagógusokra (l. KISS 421).

A második bécsi döntés után, amikor Kolozsvár visszakerült Magyarországhoz, édesanyjával hazamentek Erdélybe, s a Szegeden érettségizett ifjú anyja javaslatára a kolozsvári egyetemen bölcsészettudományi tanulmányokba kezdett magyar-történelem szakon, de már az első éven fölvette az olasz szakot is. Itt kiváló professzorokat hallgatott (Mészöly Gedeon, Kniezsa István, Rásonyi-Nagy László, Tamás Lajos, Váczy Péter, Szilágyi Lóránt), legnagyobb hatással azonban Szabó T. Attila volt rá, a háború után, Budapestre kerülve pedig Pais Dezső. A nyelvtudományhoz az ő személyes példájuk vonzotta különös erővel. Kilencedik évtizedében így emlékezett vissza rájuk. Szabó T. Attiláról azt írta: „Ő mint egyéniség, mint ember, mint teljes ember ragadott meg, s amit éreztem benne, [ti.] az emberi és tudósi varázs – tisztelet az emberek és alázat a tudomány iránt – volt az, ami engem büvőkörébe vont” (i. m. 422). Paisnak, a tudósnak az emberi gesztusára így emlékezett: „Ma is elérékenyülök, amikor [a vele való találkozásra] gondolok [...] azonnal a bizalmába fogadott és segített kezdettől fogva [...] az egész fogadtatás, amiben részesített, az nem szokványos emberi gesztus volt, hanem annál sokkal több” (i. m. 423). Paisban, a tudósban a kutatói szenvedély, a tudomány iránti elkötelezettség ragadta meg (i. h.). E két jeles nyelvésztanárnak köszönheti Benkő Loránd, hogy – miként ő maga mondta – „hozzáédesültem a nyelvészethez”. Biztosak lehetünk abban, hogy a munka tiszteletét már korán, a tudományszeretetet, a kutatói szenvedélyt, a szigorú módszerességet pedig nyelvész példaképeitől tanulta meg. A tudomány iránti érzései megjelentek az Akadémiához fűző szemérmes érzelmi viszonyában is. Korán akadémikus lett, s kezdetől fogva tudta, hogy kötelessége és felelőssége ezzel megnőtt. Erre a viszonyra

gondolva Kodály szavai jutnak eszembe: „Sohasem tudtam elfogódottság nélkül belépni az épületbe. Már az épület is a szellemnek a mindennapi élet változásai felett lebegő függetlenségét lehelte. Nagyjaink nyoma mindenütt, az ő hangjukat itták be, verték vissza a falak. S ha néha az udvaron megláttam egy öreg akadémikust, pillanatra megálltam: nem lép-e melléje Arany János titoknok úr, a botos és kalapos...”.

Benkő Loránd egy kivételes nyelvtudomány-történeti lánc utolsó láncszeme a magyar nyelvtudományban: közvetett tanszéki elődje Simonyi Zsigmond és Gombocz Zoltán, közvetlen elődje pedig Pais Dezső volt. Sokszor emlegette, hogy mennyit hallott Simonyiról, főként pedig Gomboczról Pais Dezsőtől. Pais mellett dolgozva ő is benne élt a magyar nyelvtudomány-történet világában, s a nagy elődök tiszteletében. A folytonosság fizikai természetű jelét jelentette számára, hogy Gombocz Zoltán egyetemi íróasztalát örökölte Pais Dezső után. Ezt írta: Gombocz „legendás, vörös posztóval fedett íróasztala mellett üldögéltem évtizedeken át, s folytonosan felidéződhetett előttem ragyogó szellemiségének emléke” (2010: 10). Ez az indulás, s az említett nyelvtudomány-történeti aura, amely kezdettől fogva körülvette, tette érdeklődővé és érzékennyé a tudománytörténet, és pedig a tudományos pályát az életmű-háttérrel hitelesítő tudománytörténet iránt. Nem véletlen, hogy fontosnak tartotta 2010-ben külön kötetben összefoglalni és közlésre hozni 20. századi magyar nyelvészekről írt méltatásait, emlékezéseit, búcsúztatásait, felidézve könyve bevezetőjében, hogyan csöppent bele a tudománytörténet sodrába (i. m. 7). De további tervei is voltak: „Jó volna – írta a bevezetőben –, ha sort keríthetnék további fejezetek megírására is. Az idő múlása s a vele járó körülmények, egészségem gyengülése azonban óvatosságra int. Nem ígérhetem a folytatást” (i. m. 12). Sajnos nem lett folytatás. Racionális gondolkodása nem hagyta cserben a nehéz időkben sem. Elfogadta az öregedést és a vele járó szenvedéseket is. Nem lázadozott ellene. S ahogy ez általában lenni szokott, nála is megnőtt a szeretetigény és megnőtt a hálaérzet. Visszatérőleg emlegette, milyen jól esett, hogy egyik tanítványa meglátogatta és virágot vitt neki. S azt is, hogy nem látogatja meg x vagy y, de megérti, mert ma ilyen az élet.

De térjünk vissza pályafutása kezdetéhez! Benkő Loránd tudományos pályája az említett környezetben és légkörben indult. Döntő fontosságú volt, hogy Pais Dezső felismerte emberi kvalitásait, munkabírást és a tudomány iránti elkötelezettségét. Ezért támogatta, s ennek is köszönhetően mind a tudományos pályán, mind az egyetemi hierarchiában gyorsan emelkedett. Nem kacérkodott a marrizmussal, s ez későbbi szakmai és emberi hitelét növelte. Az ötvenes évek tudománypolitikailag is bonyolult világában Paisék szakmai és emberi tekintélye nyújtott biztonságot számára, s így került be fiatalon a tudományirányítás előbb szélső, majd belső körébe. Szakmai produktivitása és emberi hitelessége nélkül mindez persze nem lett volna lehetséges. Tanszékvezető, intézeti osztályvezető, a Nyelvtudományi Bizottság elnöke, majd hamarosan akadémikus lett. Megszolgált.

Nincs még egy olyan 67 év a magyar nyelvtudomány történetében – ennyit töltött ő lankadatlan tudományos munkában –, amely annyi és olyan gyökeres változásokat hozott volna, mint amelynek Benkő Loránd tevékeny résztvevője,

sőt nagyrészt alakító tényezője volt: e tekintetben bizonyosan egyedül áll. 1945 után ideológia-, rendszer-, kultúra- és tudományos paradigmaváltások követték egymást – és újabb határváltozások, amelyek beleszóltak az ő életébe is. Pais Dezső és Bárczi Géza halála után elsősorban őrá hárult a magyar nyelvtörténeti kutatások továbbépítése, felfrissítése, új impulzusok adása, az utánpótlás nevelése, szintézisek kezdeményezése, megszervezése és létrehozásuk irányítása. Monográfiák, tanulmányok sorát tette közzé, s közben tanítványokat nevelt. Három nagy nyelvtörténeti munkát ő szervezett meg, indított el, irányított és szerkesztett, s vitt el időben a megjelentetésig: „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”-t, az „Ungarisches Etymologisches Wörterbuch”-ot és „A magyar nyelv történeti nyelvtaná”-t. HADROVICS LÁSZLÓ írta 1996-ban: „Ha csak ezeket a kiemelkedő eredményeket tekintem, nyelvtudományunk sikereiben gazdag mostani időszakát bátran nevezhetjük Benkő-korszaknak” (1996: 1164).

Hogy mindezen közös munkálatokkal milyen, a szűkebb tudományos teendőkön kívüli feladatok is jártak, inkább sejtjük, mint tudjuk. Kutatóközösségeket sokáig egyben tartani úgy, hogy közben tempósan, rendben, fegyelmezetten haladjon a munka, nagy kihívás. Ennek ő kivételes sikerrel felelt meg. A magyar nyelvtudomány történetében nem tudok olyan személyről, aki Benkő Lorándéhoz mérhető tanszéképítést, kutatócsoport-irányítást tudhatna magáénak. Az 1960-as évektől, az extenzív egyetemfejlesztés és a kollektív tudományos munkálatok időszakában került olyan tudománypolitikai helyzetbe, hogy lehetőségei adódtak, s ezekkel – tudománya és intézménye érdekében – tudott is élni, mégpedig irigylésre méltó eredményességgel (lásd HADROVICS főntebb idézett értékelését). Mindeme eredmények mögött rengeteg szervező munka is volt. Jogos a kérdés: hogyan volt lehetséges mindez? Úgy, hogy a már említett erények mellett szinte hihetetlen munkabírás is jellemezte őt. Egyetemi munkái (tanszék- és tanszékcsoporthoz vezető, dékánhelyettes és rektorhelyettes) mellett a Nyelvtudományi Intézetnek három évtizeden át osztályvezetője volt, akadémiai elfoglaltsága is bőven akadt, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak majdnem három évtizeden át volt elnöke, fél évszázadnál is tovább szerkesztette – részben Pais Dezsővel, részben egyedül, részben Juhász Dezsővel – a Magyar Nyelvet, de számos egyéb szerepköre is volt. Hogyan volt ideje az intenzív tudományos munkára is? Úgy, hogy hajtotta a kutatói szenvedély, erős szervezete pedig lépést tudott tartani vele: „Úgy loptam az időt magamtól [...] Este, amikor hazajöttem, akkor próbáltam kiélni tudományos, kutatói szenvedélyemet. S ez bizony évtizedeken át így ment” (I. KISS 2003: 426). Igen! Évtizedeken át többnyire éjjeli fél 2-ig dolgozott. Kutatói nyughatatlansága utolsó éveiben is űzte-hajtotta: képes volt ekkor is kitartóan keresni egy-egy régi adatot, locust.

Nem csak a nyelv érdekelte. Hanem a nyelvet éltető, használó emberek, illetőleg a nyelvközösség sorsa is. „Anyanyelvünk átvészelt évezredek” című, a nagyközönségnek szánt tanulmánya (BENKŐ 1996), vagy a Herder-vitával kapcsolatos megszólalása, a korszerű nyelvművelés melletti kiállása, illetőleg az anyanyelvoktatás ügyében való gyakori véleménynyilvánítása, „Nemzet és anyanyelve” című, 1999-ben megjelent gyűjteményes kötete, melyet szükségesnek tartott 2010-ben újra kiadni (BENKŐ 1999/2010), mutatják, hogy ő az értelmiség anyanyelvi fele-

lősségét nem csak szakmai értelemben tartotta fontosnak. Ezért beszélt például a magyar tanárok „szakmán túli” felelősségéről. A közjó szolgálatának szándékával hosszú éveken át volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke, a Pedagógiai Szemle című folyóiratnak pedig szerkesztőbizottsági elnöke.

Nyelvtudományi ars poeticájának része volt az a meggyőződés, hogy a tudományos munkának van etikai oldala is, ezért szerinte a közjó szolgálatának szándéka minden tudományos tevékenység egyik mozgatórugója kell, hogy legyen. A felelősségnek, amit elődei és helyzete rótt rá, mindig tudatában volt. Szakmájában követte azt a gomboczi elvet, hogy „az első és legfontosabb dolog nem elválni a nyelvet a beszélő embertől”. Hangsúlyozta, hogy az „anyanyelv roppant fontosságához nem férhet kétség, ezért közömbösek tudománya iránt sem lehetünk. Sem ma, sem a jövőben!” (2002: 112). Talán meglepő első pillanatra, hogy élete nagy ajándékának tekintette a nyelvjárási atlaszgyűjtés során szerzett tapasztalatait is (hosszú éveken át tagja volt „A magyar nyelvjárások atlasza” munkaközösségének). Mert – mint mondta – megismerhettem „anyanyelvemet köznyelvének messze túlmutató, ezerszínű változatosságában” és „a magyar falusi, népi társadalom mindennapi életét, gondolat- és érzésvilágát, mely kitörölhetetlen emlékegyet adott tudományszemléletem alakulásához is, különös tekintettel az anyanyelv sajátos ügyeinek problematikájára” (2007: 508). Nyelv és közösség összefüggésének együttes látása miatt mindaz érdekelte, „ami a nyelvből a magyar művelődésre, történelemre vonatkozóan kideríthető” (I. KISS 2003: 427). Ezért volt legfőbb szenvedélye – ahogy ő fogalmazott – „a szavak és édes testvérük: a nevek” történeti vizsgálata (BENKŐ 1997/2003: 410).

A szűkebb pátria is lehet a nyelvtudományi témaválasztást befolyásoló körülmény, ahogy ez Szabó T. Attila és Benkő Loránd esetében is történt. Azt írta: bejárhattam „a történelmi Magyarország gyönyörű tájait – köztük rég elhagyott szülőföldemet, ahová örökkön vonzódásom munkásságom tematikájában is nyomokat hagyott” (2007: 508). Kolozsvári mesteréről e vonatkozásban szólván „a lélek mélyéről fakadó ösztönzés”-t (BENKŐ 1997/2003: 412) említi, bizonyára saját magára is gondolva. Mert Benkő Loránd kitartó hűséggel foglalkozott nyelvi alapon kedves székelyeivel és a székelység településtörténetének a kérdéseivel. Akadémiai székfoglalója (BENKŐ 1967) a magyar nyelvfeldrajznak klasszikus műve, miként a csángók eredetéről szóló munkája is (BENKŐ 1990). Erdélyi ügyekben mindig napra készen tájékozott volt, ismerte a kisebbségi lét természetét és a kisebbségi hungarológiai kutatások lehetőségeinek politikafüggőségét. Kötelességének tartotta, hogy ahol tud, segítsen. Fontos szerepet játszott abban, hogy Magyarországra kerülhettek és itt megjelenhettek romániai magyar nyelvi korpuszok, mint – hogy az ismertebbeket említsem – az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” bizonyos kötetei, „A romániai magyar nyelvjárások atlasza”, a „Székely nyelvfeldrajzi szótár”, a „Moldvai csángó nyelvjárások atlasz” és az „Erdélyi Magyar Helynévtörténeti Adattár”.

Az, amiben ő kiemelkedett – tudniillik a történeti nyelvtudomány –, láthatóan visszaszorult, sokat veszítve korábbi presztízséből. Ezt ő jól látta, nem örült neki, a tudománytörténet alakulásának ismeretében azonban természetesnek tartotta. Óvott azonban a történetietlenség szemléletének veszélyeitől – a nyelvtudomány-

ban s azon kívül is. Ő maga kritikusan, de megbecsülő szemlélettel viszonyult az elődök eredményeihez, a megújulásra érdemes hagyományokat összegeyztethetőnek tartotta a tudománybeli korszerűsítéssel.

Az érdemi tudománytörténeti véleményalkotásnak feltétele az adott tudományterületben való jártasság. Benkő Loránd többnyire olyan nyelvtudományi ágakat művelt, amelyeket a csökkenő érdeklődés miatt magas szinten egyre kevesebben ismernek (nyelvtörténet, dialektológia, etimológia, tudománytörténet). Ennek egyik következménye az, hogy egyre kevesebb az olyan nyelvész, aki az ő ezen területek kutatásában való jelentőségét, munkásságát érdemben meg tudja ítélni.

Zárásul legyen szó újra – s megint együtt – a két mesterről és a tanítványról, hogy újra kirajzolódjék a tudománytörténeti folyamatos sor Pais Dezső, Szabó T. Attila és Benkő Loránd viszonyában. SZABÓ T. ATTILA írta Pais Dezsőről: „Munkásságából, emberi-tudósi magatartásából életem végéig felém sugárzik a kérlelhetetlenül kötelező tanítás: örökké keresni kell minden tudomány legfőbb célját, legmagasabb eszményét: az igazságot” (1987: 268). BENKŐ LORÁND ezekből a forrásokból meríthetett – és merített is. Az igazságot kereste ő is.

Kulcsszók: életpálya, életmű, kutatás, egyetemi oktatás, tudományos közélet, nyelvészeti ars poetica.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1967. A nyelvföldrajz történeti tanulságai. A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei 24: 29–48.
- BENKŐ LORÁND 1990. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 186. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1996. Anyanyelvünk átvészelt évezredei. Valóság 1996/7: 65–70.
- BENKŐ LORÁND 1997/2003. Egy erdélyi tudós a magyar nyelvtudomány szolgálatában. In: HAJDÚ– KISS szerk. 2003. 3: 409–20.
- BENKŐ LORÁND 1999/2010. Nemzet és anyanyelve. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2002. Válasz. (Benkő Loránd köszöntése a Magyar Nyelvtudományi Társaságban 80. születésnapján.) Magyar Nyelv 98: 111–2.
- BENKŐ LORÁND 2007. Benkő Loránd válasza. (Benkő Loránd köszöntése az Akadémián.) Magyar Nyelv 103: 507–8.
- BENKŐ LORÁND 2010. Magyar nyelvű tudósok a XX. században. Méltatások, emlékezések. Argumentum, Bp.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1996. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Magyar Tudomány 1996: 1161–4.
- HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk. 2003. Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp.
- IMRE SAMU 1991. Egy fél évszázad a magyar nyelvtudomány szolgálatában. Benkő Loránd hetvenéves. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. ELTE BTK, Bp.

KISS JENŐ 2003. Beszélgetés Benkő Loránnal. In: HAJDÚ– KISS szerk. 2003. 3: 421–47.
SZABÓ T. ATTILA 1987. Szabó T. Attila válasza. (A Pais Dezső-díj átadása.) Magyar Nyelv
83: 267–8.

Loránd Benkő the scholar and the man

Loránd Benkő's career and oeuvre are discussed briefly as two sides of the same coin. The author covers Benkő's family ties and origins in Transylvania, his university studies, his orientation towards linguistics, his scholarly models, the major stages of his career, his work in linguistics and in the organisation of scholarly community life, his activities as a university professor and administrative leader, as well as his views on language and linguistics.

Keywords: career, oeuvre, research, university, scholarly community life, linguist's ars poetica.

KISS JENŐ

Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen Benkő Loránd

A „Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen” című sorozat megindítását az ELTE rektora rendelte el 2009-ben, és az egyetem Rektori Hivatala szervezte meg, a kivitelező pedig az ELTE Videostúdió volt. A sorozat kísérőszövegében ez áll: „Az Eötvös Loránd Tudományegyetem szellemi gazdagságának dokumentálása és bemutatása céljából az egyetem alapításának 375. évfordulóján Dr. Hudecz Ferenc rektor az ELTE egyetemi tanárait bemutató interjú-sorozat készítését kezdeményezte. A filmsorozat célja a professzorok életútjának bemutatása, szakmai hitvallásuk megörökítése a jelen és az utókor számára. Az interjúk során a tudósok egyetemi életbeli szerepükre, tapasztalataikra, élményeikre koncentrálnak, jelenítik meg korukat, munkájukat, egyedülálló módon mutatják be Egyetemünket”.

Benkő Loránnal, a magyar nyelvtudomány kiemelkedő akadémikus professzorával, az egyetem korábbi rektorhelyettesével 2009. július 7-én készült a filmfelvétel balatonszéplaki nyaralójában.

Az interjú szövegét Szabó T. Annamária lejegyzésében tesszük közzé. Az eredeti szövegnek a beszélt nyelvben szokásos bizonyos szóismétléseit elhagytuk, s néhány esetben rövidítettünk a könnyebb érthetőség érdekében.

Kiss Jenő: *Benkő Loránd professzor úrral, akadémikussal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem emeritus professzorával beszélgetünk itt, Balatonszéplakon, festői környezetben, a professzor úr nyári rezidenciáján. 2009. július 7-ét írjuk. Az a megtiszteltetés ért, hogy én kérdezhetem a professzor urat.*

1921-ben született Nagyváradon, amely akkor már Romániához tartozott. Ez azt jelenti, hogy az élet sok mindenben keresztülkényszerített, és ezekről a tapasza-

KISS JENŐ 2003. Beszélgetés Benkő Loránnal. In: HAJDÚ– KISS szerk. 2003. 3: 421–47.
SZABÓ T. ATTILA 1987. Szabó T. Attila válasza. (A Pais Dezső-díj átadása.) Magyar Nyelv
83: 267–8.

Loránd Benkő the scholar and the man

Loránd Benkő's career and oeuvre are discussed briefly as two sides of the same coin. The author covers Benkő's family ties and origins in Transylvania, his university studies, his orientation towards linguistics, his scholarly models, the major stages of his career, his work in linguistics and in the organisation of scholarly community life, his activities as a university professor and administrative leader, as well as his views on language and linguistics.

Keywords: career, oeuvre, research, university, scholarly community life, linguist's ars poetica.

KISS JENŐ

Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen Benkő Loránd

A „Tudósportrék a 375 éves Eötvös Loránd Tudományegyetemen” című sorozat megindítását az ELTE rektora rendelte el 2009-ben, és az egyetem Rektori Hivatala szervezte meg, a kivitelező pedig az ELTE Videostúdió volt. A sorozat kísérőszövegében ez áll: „Az Eötvös Loránd Tudományegyetem szellemi gazdagságának dokumentálása és bemutatása céljából az egyetem alapításának 375. évfordulóján Dr. Hudecz Ferenc rektor az ELTE egyetemi tanárait bemutató interjú-sorozat készítését kezdeményezte. A filmsorozat célja a professzorok életútjának bemutatása, szakmai hitvallásuk megörökítése a jelen és az utókor számára. Az interjúk során a tudósok egyetemi életbeli szerepükre, tapasztalataikra, élményeikre koncentrálnak, jelenítik meg korukat, munkájukat, egyedülálló módon mutatják be Egyetemünket”.

Benkő Loránnal, a magyar nyelvtudomány kiemelkedő akadémikus professzorával, az egyetem korábbi rektorhelyettesével 2009. július 7-én készült a filmfelvétel balatonszéplaki nyaralójában.

Az interjú szövegét Szabó T. Annamária lejegyzésében tesszük közzé. Az eredeti szövegnek a beszélt nyelvben szokásos bizonyos szóismétléseit elhagytuk, s néhány esetben rövidítettünk a könnyebb érthetőség érdekében.

Kiss Jenő: *Benkő Loránd professzor úrral, akadémikussal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem emeritus professzorával beszélgetünk itt, Balatonszéplakon, festői környezetben, a professzor úr nyári rezidenciáján. 2009. július 7-ét írjuk. Az a megtiszteltetés ért, hogy én kérdezhetem a professzor urat.*

1921-ben született Nagyváradon, amely akkor már Romániához tartozott. Ez azt jelenti, hogy az élet sok mindenben keresztülkényszerített, és ezekről a tapasztala-

latokról is érdemes hallanunk, illetőleg az utódoknak tudniuk. Azt kérdezem tehát, hogy a család, a szülők, a gyermekkor színterei mennyiben adtak Neked mintát életed későbbi alakulásához, így pályaválasztásodhoz is?

Benkő Loránd: Édesapám Nyárad menti székely parasztcsaládból származott, és ő volt az egyetlen, akit tanítottak, református papnak. Édesanyám pedig a 18. században Désre költözött svájci parasztcsaládnak az ötödik gyermeke volt. Őt is csak egyedül tanították a családból, ő tanítónőként végzett, református lé-tére is a nagyszebeni katolikus zárdában. Szüleim azonban igen hamar elváltak. Engem édesanyám nevelt.

Visszatérve az előbbi kérdésre: ez az első nemzedékű értelmiségiség, ille-tőleg amit szüleimtől örököltem, ez a paraszti származás, valahogy vissza-visz-szatér az életembe. A természethez való vonzódásom, a föld iránti szeretetem, a növények, az erdő szeretete, általában a földdel való foglalkozás, az valahogy végigkísérte az életemet. És sok mindenben befolyásolt, majd mindjárt rátérek, hogy énnekem eszem ágában sem volt tanárnak lenni, másnak készültem. Az én természethez való ragaszkodásom, amely a végén ugye ebben a kis környezetbe is, ahol most vagyok, megtestesül a számomra – mert itt szeretek lenni, ebben a kis nyaralóban és ebben a kertben – ez meghatározta az életemet.

Nagyapám házában töltöttem gyermekkorom első hat évét. Hatéves koromig éltem Désen, és akkor édesanyám arra szánta el magát, hogy kijön Magyarorszá-g-ra. Itt aztán tanítónői állást kapott, mégpedig nem a legelőkelőbb helyen, hanem egy tanyasi tanítónői állást Pusztatúrpásztón. Négy osztály együtt tanult. Úgy-hogy én úgy kezdtem az elemi, hogy édesanyám négy osztályt tanított egyszerre. A tanyasi iskoláknak, a Klebelsberg-iskoláknak akkor ez volt a jellegzetességük. Ez azért megint meghatározta az én életemet, mert boldog életet éltem abban a tanyavilágban, a természethez és a földhöz és a paraszti élethez közel voltam, és ezért nagyon jól éreztem ott magam.

K. J.: *A tanyasi iskolát elhagyod, és következnek a magasabb fokú, szintű iskolák, amelyek a pályaválasztást nyilván nagymértékben befolyásolhatták vagy befolyásolták. Kérdés az, hogy középiskolai tanulmányaid és az egyetemi tanul-mányok hogy alakultak, és mennyiben „készítették elő” a leendő nyelvészt?*

B. L.: Először is polgáriban kezdtem, később kerültem Szegedre. Szegeden érettségiztem az akkori Klauzál Gábor Reálgimnáziumban, ma Radnóti Miklós Gimnázium. Abban az évben, mikor érettségiztem, akkor történt meg a második bécsi döntés. Visszakerült Észak-Erdély Magyarországhoz, és természetesen az első mozdulata, gondolata édesanyámnak az volt – és persze nekem is –, hogy rohanunk vissza Erdélybe, ahogy mi mondtuk: „megyünk haza!”. És így is történt. Édesanyámat elhelyezték rögtön Kolozsváron tanítónőnek, és én Kolozsvárra ke-rültem. Ezzel azonban tönkrement egy álmom. Egy nagy álmom, egy mindent verő nagy álmom megvalósult ugyan, hiszen hazamentem – annak ellenére, hogy hatéves koromban kerültem el onnan. De egy másik álmom tönkrement, mert énnekem eszem ágában se volt – ismétlem talán magamat – tanárnak lenni. Én erdőmérnök szerettem volna lenni. Adva volt tehát egy másik helyzet, választani kellett, hogy Kolozsváron mi leszek. Édesanyámnak a tanácsára, az ő buzdítására is, meg az adott helyzet miatt is, más választásom nem volt, mint a kolozsvári

egyetemre beiratkozni. Ott természetesen éppen az ő hatására is a bölcsészkarra iratkoztam be. Ott kezdtem el tehát egyetemi tanulmányaimat, és magyar–történelem szakra iratkoztam be, de mindjárt az első évben fölvettem az olasz szakot is – olasz nyelv és irodalom szakot –, úgyhogy háromszakosként végeztem aztán a tanulmányaimat.

K. J.: *És itt dőlt el az egyetemen, a kolozsvári egyetemen, hogy nyelvész leszel?*

B. L.: Mint minden magyar szakos, irodalommal szerettem volna foglalkozni, és az irodalomtanárokhoz próbáltam igazodni, vonzódni; két erdélyi irodalomprofesszor volt akkor ott odavaló. Azonban korán másképp alakult a helyzet. Ugyanis egy prosezemináriumon, elsőéves prosezemináriumi foglalkozáson engem – hogy úgy mondjam – elég véletlenszerűen „felfedezett” Szabó T. Attila, a kolozsvári egyetemnek a nyelvészprofesszora. Én négy évet éltem ottan boldogan Kolozsvárt, mint egyetemi hallgató, és boldogan mint egyre jobban – hogy úgy mondjam – „nekivaduló” nyelvész. Szabó Attilának az erős egyénisége nevelt engem tovább, és odavett a tanszékére díjtalan gyakornoknak is, és buzdított a nyelvészkedésre, buzdított a nyelvészeti, nyelvi gyűjtésre. Úgyhogy én nagyon hamar belemelegedtem ebbe a feladatkörbe. Elsősorban a helynévkutatás volt az ő specialitása, és ez lett kezdetben az enyém is. Kolozsvárt akkor ugyanis igen neves magyar akadémikus professzorok kerültek a visszaállított Ferenc József Tudományegyetemre. Magyar szakon Mészöly Gedeon volt többek között a tanárom Szabó T. Attila mellett a nyelvészeten, a történelemtanárom Váczy Péter, Szilágyi Lóránt és mások. Neves magyar akadémikusok tanítottak, sokat tanultam tőlük is, látogattam olyan előadásokat, mint Kniezsa István, mint Rásonyi-Nagy László. Kniezsát a szlavisztika professzoraként hallgattam és tanultam tőle sokat, Rásonyitól turkológiát és így tovább. Tehát teljesen belevetettem magam nemcsak a magyar nyelvészetbe, még így a nyelvészet más egyéb szakjaiba is. Nem beszélve arról, hogy Tamás Lajos volt az olaszprofesszorom.

K. J.: *Valóban irigylésre méltó a névsor, de ennek a kolozsvári időszaknak is vége lett. Következett Budapest. Hogyan, milyen formában, és hogy tudta Budapestben folytatni azt, amit Kolozsváron elkezdte?*

B. L.: Eljött az az időszak, amikor kezdett a háborús helyzet rosszra válni. Én az utolsó pillanatig, amíg lehetett, ott gyűjtöttem Székelyföldön. És ott gyűjtöttem azt az anyagot, amiből Szabó Attilánál doktori disszertációt akartam készíteni. De erre már nem került sor, mert el kellett jönni, el kellett menekülni: így kerültem én Magyarországra. Azonnal behívtak katonának, mivelhogy ez már a Szálasi-időszakra esett. Mire Budapestre érkeztünk, már az fogadott engemet mint hallgatót, hogy felkoncolják mindazokat az egyetemi hallgatókat, akik nem vonulnak be azonnal. Úgyhogy be kellett vonulnunk, katona lettem. Elég nehéz hónapok következtek. Mint katona kikerültem Németországba (satöbbi, ebbe nem bocsátkozom bele). Abba azonban már igen, hogy annak ellenére, hogy a háború utolsó napjáig katona voltam Németországban – nem harcoló katona, de ez megint nem tartozik ide, hanem ál-árokásos ... a magyar katonákat erre használták fel. A lényeg az, hogy én május 20-án Budapesten voltam. Tehát tizenegy nap alatt Németországból, különböző viszontagságok után, haza tudtam evickélni, nem kerültem

fogságba. Első dolgom az volt, hogy még májusban jelentkeztem Pais Dezsőnél, aki jó barátja volt Szabó Attilának, azzal, hogy doktorálni szeretnék, Szabó Attila tanítványa vagyok, és minél hamarabb szeretném letenni a doktorátust, hiszen már tulajdonképpen kész az anyagom. Pais pedig engemet atyai szeretettel fogadott. A tanszékén rögtön, az intézetében helyt adott, könyvtárban tudtam dolgozni, és az ő intézetében, könyvtárában dolgozva, azon a télen, én 1946 tavaszán, májusában, le is doktoráltam. Magyar nyelvészetből Pais Dezsőnél, mellékszakon, irodalomból Horváth Jánosnál, olasz mellékszakon pedig Zambra professzornál. Nagy szerencsémre tulajdonképpen és pályám elindításaképpen: engem szeptember elsejével kineveztek tanársegédnek az Eötvös Egyetemre.

K. J.: *Ez bizony nagyon régen volt, akkor Pázmány Péter Egyetemnek neveztek.*

B. L.: Akkor még Pázmány Péter Tudományegyetem volt, Zsirai Miklós volt a dékán.

K. J.: *Hogyan mentél előre az egyetemi ranglétrán? Milyen fokozatokon kellett átmenned, s hogy sikerült ezeket megszerezned?*

B. L.: Nem a Pais-tanszékre kerültem, hanem a Magyarságtudományi Intézetbe, amelynek az egyik igazgatósági tagja volt Pais Dezső. Úgyhogy én az ő szárnyai alá kerültem rögtön, aki engem azért úgy tekintett, mint saját tanítványát, hogy úgy mondjam, bár sohasem hallgattam őt. Rögtön meg is bízott. Megbízott prozeminárium tartásával egyrészt, másrészt külön érdekesség volt, hogy Pais rám bízta az esti tagozatot. 1951. szeptember 1-jével átvett a tanszékére, teljes státusba, és mindjárt kinevezett adjunktusnak. Sőt azt is mondhatom – ez nem kérdés, hanem egyszerűen tény –, hogy 1952-ben megkaptam a kandidátusi fokozatot, kandidátusi disszertáció megírásának a kötelezettsége nélkül.

K. J.: *Elég volt tehát addigi tudományos teljesítményed. S mi jött ezután?*

B. L.: Azután az jött, hogy engemet 1953-ban kineveztek docensnek. Közben jöttek ugye a forradalmi események 1956-ban, Pais lett a forradalmi bizottság elnöke a Bölcsészkaron. A légynek sem ártott természetesen, és aki ismerte őt, az tudja, hogy milyen ember volt: mentette azokat, akiket menteni lehetett, kellett azokban a napokban. Úgyhogy nem is lett neki semmi baja. Ő egészen 1959-ig szépen tanított, szolgált. 1959-ben azonban, nem is azért, mert ilyen – hogy úgy mondjam – priusza volt politikailag, hanem azért, mert már 73 éves volt, nyugdíjba ment. És akkor engem 1959-ben kineveztek először tanszékvezető docensnek és rá egy hónapra egyetemi tanárnak. Úgyhogy én 1959-től kezdve, 1990-ig, ha jól emlékszem, ugye te vetted át tőlem a tanszékvezetést – jól mondom, gondolom, hogy ez 1990-ben volt – tehát mondjuk jó harminc éven keresztül vezettem a tanszéket.

K. J.: *Hosszú egyetemi tanári pályafutásod alatt különböző nemzedékeket nevelve, különböző reformokat átélve, túlélve, részt véve bennük, milyen pedagógusi ars poeticával tanítottál? Milyen módszerekkel? Így visszatekintve, mit gondolsz eredményesnek? Hogyan foglalnád össze tapasztalataidat? Tehát az oktatót, a tanárt kérdezem, nem a tudóst, hanem a tanárt.*

B. L.: Én soha egyetemi tanárságom alatt, soha nem adtam elő ugyanazt az anyagot kétszer, ezt nyugodtan mondhatom. Mindig új utakat keresem, mindig,

minden előadáson – pedig elég sok órát tartottam, különösen a tanszékvezetési idő első szakaszában – de mindig, mindig más és más, saját kutatásomat is alapul véve, más és más anyagot adtam elő. Én úgy érzem, hogy mindig inkább kutató-egyéniesség voltam, és nem tanár.

K. J.: *Mikor volt annyi időd és energiád megírni annyi mindent, amennyit megírtál? Ez az indulás maga is fantasztikusan gyorsnak tűnik, illetőleg nagy hozamú indulásnak, de később sem adtad alább. Hiszen amikor már különböző pozíciókban voltál, ugyanúgy jöttek a könyvek és a tanulmányok. Mi ennek a titka?*

B. L.: A titok az: annak ellenére, hogy talán nem voltam rossz tanár, én kutatói egyéniségnek éreztem mindig magamat. És ki kellett élnem ezt a szenvedélyemet. Mikor élhettem ki? Mikor hazamentem, feleségem megvacsoráztatott, utána elkezdtem dolgozni, és fél kettőkor feküdtem le.

K. J.: *Számos embert „fölneveltél”, tehát sok nyelvész azt mondhatja, hogy Benkő-tanítvány. Hogyan sikerült utánpótlást nevelned a változó körülmények között?*

B. L.: Én, amikor egyetemi tanár lettem, akkor azért egyetemfejlesztési periódus is volt szerencsére. Nekem nagy lehetőségeim voltak arra, hogy hirtelen fejlesszem a tanszékemet. És kikkel mással, mint saját tanítványaimmal. Én nagyon boldog voltam, és nyugodt is azért, hogyha engem el is vont aztán sok minden, az akadémiai intézet [az MTA Nyelvtudományi Intézete] és így tovább, feladatok, aztán dékánhelyettség, rektorhelyettség, és így tovább, elvont különböző más feladatokra, de az a tanszék, amelyik ott tanítványaimból összeverbuválódva működött, az egy rendkívül jó tanári egyéniségekből összeadódott társaság volt.

K. J.: *Ehhez csak azt mondhatom, mint aki ennek a tanári karnak része lehetett, hogy ezt a társaságot egybe kellett fogni, kellő szigorral, eréllyel irányítani kellett. Te pedig szigorúan megkövetelted a munkát és a teljesítményt. Ha tehát a tanítványok jutottak valamire, abban a mesternek is nagy része van. A következő kérdés, maradván az egyetemnél: milyen egyetemi funkciókat vállaltál?*

B. L.: Ha jól emlékszem, akkor vagy 1962-ben, vagy 1963-ban lettem dékánhelyettes. Itt is szerencsém volt, mert kiváló ember, Sinkovits István történész-professzor volt a dékán, nagyon jó, harmonikus együttműködésben dolgoztunk, nagyon szerettem őt, emberséges ember volt, nagyon jól tudtunk együttműködni.

K. J.: *A rektorhelyettség nyilván mégiscsak fontosabb pozíció volt, ott jobban befolyásolhattad, legjobban tudásod szerint, hogy az egyetem milyen irányba menjen.*

B. L.: Én hét évet szolgáltam, mégpedig két rektor alatt. Nagy Károly alatt, s aztán Ádám György rektorsága alatt még két évet. Különösen Nagy Károllyal voltunk nagyon harmonikus viszonyban. Ádám Györggyel se volt nekem semmi különös problémám, de igazi jó együtttest ott az első öt évben alkottunk. Akkor még volt első rektorhelyettes, az voltam én mint oktatási rektorhelyettes, Király Tibor vitte a tudományos ügyeket és külügyeket satöbbi, és aztán, mivel Aczél György nem nagyon bízott meg bennünk – úgy nézett ki –, odatette harmadiknak Köpeczi Bélát.

K. J.: *Mennyire volt az Eötvös Loránd Tudományegyetem autonóm, önálló vagy mennyiben diktált a minisztérium nektek, rektornak, rektorhelyetteseknek, hogy mi a teendő? Volt-e mozgásteretek?*

B. L.: Mindenképpen volt. Egyrészt, mert az egyetemi pártbizottság első-sorban egyetempárti volt. Nemcsak a politikai vezetést szolgálta, hanem az egyetememet is szolgálta. Én úgy éreztem, hogy ez komoly támasza volt az egyetemi vezetésnek abban az időben.

K. J.: *Egyetem és Akadémia kapcsolata a Te szemszögödből nézve hogy volt akkor? Tudniillik te az Egyetemnek is már professzora voltál, az Akadémiának is nagyon hamar tagja lettél, érdemed szerint természetesen. Tehát magyarul az Egyetemen is otthon voltál meg az Akadémián is. Milyen volt akkor a kettőnek a viszonya? Illetőleg volt-e törekvés arra, hogy a kettőt egymáshoz közelítsék? Hogy legyen együttműködés vagy nagyobb, több együttműködés közöttük?*

B. L.: Nálunk, a nyelvészetben mindenképpen úgy volt, hogy ez a két szervezeti egység azért nem vált teljesen külön, mert én 1960-ban kerültem az Intézethez is mint egyetemi tanár, és ott szolgáltam harminc évig. Mindenképpen hasznos volt az, hogy az egyetemi tanszéket és az Akadémiai Intézetnek [az MTA Nyelvtudományi Intézetének] azt az osztályát, amit vezettem – ez volt az Intézetnek a legnagyobb osztálya, a Magyar Osztály – egy csomó olyan munkát közösen tudunk vinni, s így én részben fel tudtam használni az egyetemi tanszéknek a tanárait különböző intézeti feladatokra. Hát így született meg többek között „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”, így született meg az „Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen”, s így született meg „A magyar nyelv történeti nyelvtana” két kötete is. Ezek között a két etimológiai szótár, a magyar és az idegen nyelvű az, amely – talán szerénytelenség nélkül mondhatom – világhírré tett szert, mert hiszen mindenüvé elkerült, ahol egyetemi oktatás volt az egész világon, és több mint félszáz recenziót kapott.

K. J.: *Más természetű kérdés: az egyetemhez milyen érzelmi kapcsolat fűz?*

B. L.: Hát, hogy milyen, az azt hiszem, hogy magáért beszél, hiszen, ha én jól emlékszem, ha jól számolom, akkor hat évtizeden keresztül kapcsolódtam az egyetemhez. Mindig egyetemi tanár voltam, és mindig a fő helyem az egyetemi tanszék volt, én azt tartottam mindig első számú – hogy mondjam – hazámnak, munkahelyemnek, s itt éreztem jól magam. Az Intézetben is jól éreztem magam, és sokat is dolgoztam időbelileg is az Intézetben, de azért az igazi otthonom nekem mindig a tanszék volt.

K. J.: *A kutatóegyetem mint fogalom véleményed szerint hangsúlyozandó, vagy mehet úgy tovább az élet az egyetemeken is, ahogy eddig ment? Kell-e itt csinálni valamit, hogy látod?*

B. L.: Messzemenően egyetértek azzal, hogy az egyetemnek kutatóegyetemnek is lennie kell. Én mindig ezen az állásponton voltam, én minden tanszéki oktatótól is megköveteltem, megkívántam a kutatómunkát. Nem lehet jó oktató az, aki nem végez kutatómunkát, aki nem saját maga éli át azt a diszciplínát, amelyet előad, amellyel foglalkozik, amelyet tanít, amellyel átad ismereteket hallgatóinak.

K. J.: *219 évvel ezelőtt, 1790-ben alapították a pesti egyetemen a magyar tanszéket. Ez a múlt. Most azt kérdezem Tőled, hogyan látod nyelvészként az anya-*

nyelv, a humán értelmiség és az egyetemi oktatás kapcsolatát, viszonyát? Az anyanyelvnek, az anyanyelvűségnek milyen szerepe lehet vagy kellene, hogy legyen az egyetemi oktatásban?

B. L.: A magyar nyelvi műveltség tekintetében – mint ahogy a társadalmi dekadencia is jól érezhető a mai fejlődésben (a *fejlődés*-t talán idézőjelbe is tehetném) –, de kifejezetten az anyanyelv oldaláról nézve a magyar nyelvhasználatban is vannak bajok. Az anyanyelvi műveltség társadalmi méretekből nézve hanyatlak. Úgy gondolom, hogy a nyelvnek, az anyanyelvnek a használata és szerkezete is kezd bizonyos dolgokban és értelemben hátrányosan módosulni. Ennek jeleit észlelem, ahogy hallgatom a közbeszédet, ahogy hallgatom a rádiót, hallgatom, esetleg nézem – vagy nézném, mivel már nem tudom nézni – a televíziót. Itt bajok vannak.

K. J.: *A humán értelmiség képzésében milyen szerepet szánna az anyanyelvvel kapcsolatos kérdéskörnek?*

B. L.: Most ha tréfálni akarnék, akkor azt mondanám, hogy végezzék el a magyar szakot!

K. J.: *Azt nem lehet!*

B. L.: De ez csak egy vicc. Az anyanyelv művelésében én egy kettős koordinátát látok, amely kettős koordinátának mind a két része egyformán fontos. Az egyik az, hogy a ma igényeinek meg tudjon felelni. Az anyanyelvnek azonban nemcsak jelene, hanem folyamata, múltja is van, de ennek a múltnak a megismerése nem lehet ösztársadalmi jelenség. A magyar nyelvnek a múltja – azt hiszem – nem dereng fel a mai értelmiség krémjében sem. A magyar irodalmi nyelvnek a csodálatos, zengő, és értékes, esztétikailag értékes része – úgy érzem – valahogy kezd egyre jobban elsikkadni.

K. J.: *Huszonöt év múlva ünnepelhetik majd utódaink egyetemünk alapításának 400. évfordulóját. Ha most tanácsaidat megfogalmaznád, mely tanácsokat fogalmaznál meg emeritus professzorként az egyetemnek?*

B. L.: Megfogalmazhatom egy mondatban is: kutató és oktató szervezet, intézmény egyszerre legyen! Nem szabad – nemcsak anyanyelvi vonatkozásban, hanem minden más szempontból sem –, nem szabad földadni az egyetemnek azt a rangját, azt a hivatását, azt a társadalmi feladatát, amely arrafele vezethet, hogy az egyetem azt a régi méltóságát és régi funkcióját, ha lehet, őrizze! És ne váljon semmiképpen egy egyre jobban kiüresedő, mechanikus ismeretátadás színterévé! Ne silányuljon olyanná, amelyben nincsen szín, nincsen érzélem, és kivész belőle minden, ami a nyelvnek sava-borsa!

Beszélgetőtárs: KISS JENŐ

Benkő Loránd nyelvtudományi publikációi 1944–2011*

1944.

1. Üver. Erdélyi Múzeum 49: 133–4.
2. *Hágó* és társai. Erdélyi Múzeum 49: 476–7.
3. A barcasági Hétfalu helynevei. Erdélyi Múzeum 49: 148–59. (Ism.)

1946.

4. Szentgerice, Szentháromság. Magyar Nyelv 42: 53–6.

1947.

5. **A Nyárádmente földrajzinevei.** A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 74. Budapest, 1947. 52 lap.
– 2. kiadás: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 217. Budapest, 2001. 60 lap.
6. Adalékok a székelyföldi román névadáshoz. Erdélyi Múzeum 52: 105–6.
7. Bardoc. Erdélyi Múzeum 52: 106.
8. Ocfalva. Erdélyi Múzeum 52: 106.
9. *Bod* és származékai a székelységnél. Erdélyi Múzeum 52: 106–8.
10. A Nyárádmente földrajzinevei. Adattár. Magyar Néprajz 6: [1947–49]: 144–59.
11. Két térszínformanév. Magyar Nyelv 43: 27–32.
12. Vécke. Magyar Nyelv 43: 134–5.
13. Pilis, piliske. Magyar Nyelv 43: 205–7.
14. Csoktele. Magyar Nyelv 43: 207.
15. Víz- és helységneveink viszonyához. Magyar Nyelv 43: 259–63.
16. Számló, számló föld. Magyar Nyelv 43: 289–90.

* Benkő Loránd publikációiról eddig három lista jelent meg. Az első 1991-ben (in: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Bp., 682–702, Schmidt Gyuláné közreműködésével), a második 1999-ben (Benkő Loránd írásainak válogatott bibliográfiája. Összeállította BODÓ CSANÁD és FARKAS TAMÁS. In: Benkő Loránd. Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 6. Bp., 17–35), a harmadik 2003-ban (in: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból. Bp., 3: 449–76). – A Benkő-bibliográfia ellenőrzését, kiegészítését, szerkesztését és gondozását Szabó Panna végezte példás alaposággal, gondossággal. A bibliográfia teljesebbé tételéhez rajta kívül többen is hozzájárultak. Külön megemlíthető Benkő Elek, aki Benkő Loránd hagyatéka alapján – elsősorban a publicisztikai vonatkozású írások területén – nem kevés új tétellel gazdagította a listát. Köszönetünk mindazokat illeti, akik akár csak egy adattal is segítettek, hogy a bibliográfia minél teljesebb és pontosabb legyen. Az adatgyűjtés 2012. július 5-én zárult. – A SZERK.

1948.

17. Lok. Magyar Nyelv 44: 52–3.
18. Enlaka. Magyar Nyelv 44: 54.
19. Betfalva. Magyar Nyelv 44: 54–5.
20. Izsó. Magyar Nyelv 44: 55–7.
21. A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez. Magyar Nyelv 44: 95–101.
22. A családnév-változtatás kérdései I–II. Magyarosan 17: 40–5, 65–72.
23. Mikecs László: A moldvai katolikusok 1646–47. évi összeírása. Ethnographia 59: 204–5. (Ism.)

1949.

24. **A régi magyar személynévadás.** Budapest, 1949. 24 lap.
25. Leürenci. Magyar Nyelv 45: 77–8.
26. Csokán. Magyar Nyelv 45: 78.
27. A történeti személynévvizsgálat kérdései. Magyar Nyelv 45: 116–24, 244–56.
28. Gerezd. Magyar Nyelv 45: 317–8.
29. A családnév-változtatás kérdései III. Magyarosan 18: 1–6.

1950.

30. **A Nyárádmente földrajzi nevei.** Adattár. Debrecen, 1950. 21 lap.
31. **Történeti magyar hangtan.** Budapest, 1950. 28 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
32. *-ka, -ke* képzős helységneveink kérdéséhez. Magyar Nyelv 46: 143–5.
33. Tővégi magánhangzók rövidült keresztneveinkben. Magyar Nyelv 46: 230–3.
34. Árpád kori személynévek. Magyar Nyelvőr 74: 18–23.
35. Fiatal nevek és őseik. Magyar Nyelvőr 74: 123–8.
36. Az *í, ú, ű* hang írásáról. Magyar Nyelvőr 74: 257–67.
37. Hogyan beszéltek a régi magyarok? Magyar Nyelvőr 74: 267–72.
38. Néhány becenevünkről. Magyar Nyelvőr 74: 335–42.

1951.

39. **Magyar nyelvjárási bibliográfia.** Budapest, 1951. 259 lap. (Társszerző: Lőrincze Lajos.)
40. **Magyar nyelvtan a gimnáziumok I–IV. osztálya számára.** Budapest, 1951. 256 lap. (Társszerző: Kálmán Béla.)
41. **Helyesírási tankönyv az általános iskola V–VIII. osztálya számára.** Kiegészítő az általános iskolai Magyar nyelvtanhoz. Budapest, 1951. 88 lap. (Társszerző: Rácz Endre és Takács Etel.)

42. **A magyar nyelvjárások.** Budapest, 1951. 46 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
43. **A magyar szókészlet.** Budapest, 1951. 45 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
44. **Történeti magyar szótan.** Budapest, 1951. 57 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
45. Helyesírásunk néhány kérdéséről. *Magyar Nyelv* 47: 89–96.
46. Egy jobbágylevél margójára. *Magyar Nyelv* 47: 221–9.
47. A bukovinai székelyek nyelvéről. *Magyar Nyelvőr* 75: 273–7.
48. A nyelvtani szerkezet és a nyelvtan kérdései. *A Nyelvtudományi Intézet Közleményei* 2/6, 36–47.

1952.

49. **A magyar nyelv története I.** Hangtörténet. Budapest, 1952. 62 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
50. Naspolya ~ lasponya. *Magyar Nyelv* 48: 203–4.
51. Ellentétes típusú kettőshangzók az Ecsedi láp vidékén. *Magyar Nyelv* 48: 233–4.
52. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. 2. kötet 1–4. szám. *Magyar Nyelv* 48: 240–3. (Ism.)

1953.

53. **A magyar *ly* hang története.** *Nyelvtudományi Értekezések* 1. Budapest, 1953. 83 lap.
54. **A magyar szófajok.** Budapest, 1953. 39 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
55. **A magyar szókészlet eredete.** Budapest, 1953. 86 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
56. **A magyar nyelv története II.** Alaktan. Budapest, 1953. 52 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
57. **A magyar nyelv története III.** Szóeredettan. Budapest, 1953. 78 lap. (Sokszorosított egyetemi jegyzet.)
58. Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. *Magyar Nyelv* 49: 13–25.
59. Pulyka. *Magyar Nyelv* 49: 196.
60. A *kulcs* hangtörténetéhez. *Magyar Nyelv* 49: 457–8.
61. Verőfény. *Magyar Nyelv* 49: 466–8.
62. Zsúfol. *Magyar Nyelv* 49: 468–70.
63. [Dülő. Hozzászólás Geleji Aladár szómagyarázatához.] *Magyar Nyelv* 49: 474–5.
64. Egy moldvai székely mássalhangzó-hasonulásról. *Magyar Nyelv* 49: 523–4.
65. Válasz Fehér Edének és Fehér Edénének kérdéseire. *Magyar Nyelvőr* 77: 122.
66. Anyanyelvünk leíró nyelvtana. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 4: 66–8.

67. Hangtani tanulmányok a magyar kettőshangzók köréből. Nyelvtudományi Közlemények 54: 37–62.

1954.

68. Megjegyzések néhány időszerű helyesírási kérdéshez. Magyar Nyelv 50: 179–92.
69. Egy hangfestő igecsoport. Magyar Nyelv 50: 254–74.
70. Széljegyzetek egy helyesírási „kritiká”-hoz. Magyar Nyelvőr 78: 399–404.
71. Kniezsa István: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 4: 463–78. (Ism.)

1955.

72. **A magyar *ly* hang kérdéséhez.** [Benkő Loránd „A magyar *ly* hang története” című munkájának megvitatása a Nyelvtudományi Főbizottság 1954. november 30-i ülésén.] Nyelvtudományi Értekezések 6. Budapest, 1955. 52 lap. (Társszerző: Pais Dezső és Bárczi Géza.)
– Másodközlés: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 7: 103–51.
73. **Helyesírásunk időszerű kérdései.** Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 4. Budapest, 1955. 137 lap.
– Ism.: Szépe György. Magyar Nyelvőr 79. 1955: 355–59.
– Ism.: Nagy J. Béla. Magyar Nyelv 53. 1957: 230–50.
– 2. kiadás: Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955. 137 lap.
– 3. kiadás: Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956. 137 lap.
74. Bevezetés. In: Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 4. Budapest, 1955. 5–16.
75. A kiejtés szerinti (fonetikus) írásmód. In: Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 4. Budapest, 1955. 33–44.
76. A hagyományos írásmód. In: Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 4. Budapest, 1955. 54–5.
77. Egyéb tudnivalók. In: Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 4. Budapest, 1955. 123–6.
78. Adalékok a mezőszégi *a*-zás irodalmi nyelvi jelentkezéséhez. Magyar Nyelv 51: 130–4.
79. Hangjelölési adalék a XVIII. századi irodalmi szokásokhoz. Magyar Nyelv 51: 164–9.
80. Az *l* hiátustöltőről. Magyar Nyelv 51: 328–30.
81. Az *éjszaka* régi írásmódjáról. Magyar Nyelv 51: 357–8.
82. Fenyeget. Magyar Nyelv 51: 485–7.

83. Benkő Loránd válasza [A magyar *ly*-hang kérdéséhez. Benkő Loránd: „A magyar *ly* hang története” című munkájának megvitatása a Nyelvtudományi Főbizottság 1954. november 30-i ülésén]. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 7: 124–51.
84. Megjegyzések Deme Lászlónak „A magyar nyelvjárások néhány kérdése” című tanulmányához. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 7: 500–23.

1956.

85. **Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára.** Írták tisztelői, barátai és tanítványai. Szerk. Bárczi Géza, Benkő Loránd. Budapest, 1956. 711 lap.
– Ism.: Molnár József. Magyar Nyelv 52. 1956: 376–83.
86. Az *á* > *ā* labializáció eredete. In: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Szerk. Bárczi Géza, Benkő Loránd. Budapest, 1956. 81–9.
87. Hozzászólás a *v* hang vitáján. Magyar Nyelv 52: 23–6.
88. Germanisztika és magyar nyelvtudomány. Magyar Nyelv 52: 199–200.
89. Léha. Magyar Nyelv 52: 203–6.
90. Az *ö*-zés irodalmi nyelvi szerepéről. Magyar Nyelv 52: 271–9.
91. *Bokály*. Egy európai vándorszó magyar vonatkozásai. Magyar Nyelv 52: 450–6.
92. Észrevételek a magyar kettőshangzók eszközfonetikai elemzéséhez. Magyar Nyelvjárások 3: 102–12.
93. A régi magyar nyelvjárások. Magyar Nyelvőr 80: 244–51.
94. Nyelvatlasz-gyűjtő úton Romániában. Magyar Nyelvőr 80: 462–6.
95. Elnöki megnyitó [a „Helyesírásunk időszerű kérdései” vitáján]. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 9: 91–2.
96. Elnöki zárszó [a „Helyesírásunk időszerű kérdései” vitáján]. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 9: 131–9.

1957.

97. **Magyar nyelvjárástörténet.** Budapest, 1957. 111 lap.
– Ism.: Grétsy László. Magyar Nyelvőr 82. 1958: 381–6.
– Ism.: Deme László. Magyar Nyelvjárások 5. 1959: 182–90.
98. Gondolatok Melich János nyelvtudományi munkásságáról. Magyar Nyelv 53: 1–12.
99. Néhány megjegyzés az *á* > *a* „labializáció” eredetéhez. Magyar Nyelv 53: 179–82.
100. Fonnyad. Magyar Nyelv 53: 204–7. (Kő Benedek néven.)
101. Nyelvjárástörténeti megjegyzések. Magyar Nyelv 53: 279–84.
102. Bámul. Magyar Nyelv 53: 462–6.
103. A *szorgos*, *szorgalmas* stb. szócsalád eredete. Magyar Nyelvőr 81: 318–21.

1958.

104. Die ungarische Literatursprache in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Cercetări de Lingvistică (Bukarest) 3. (suppl.) [Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire], 97–106.
- 105. Magyar hangtani dolgozatok.** Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 17. Budapest, 1958. 160 lap.
– Ism.: Kálmán Béla. Magyar Nyelvjárások 6. 1960: 117–9.
– Ism.: Ladó János. Magyar Nyelvőr 84. 1960: 244–8.
106. A hangsúly hangmódosító hatása a keleti magyar nyelvjárásokban. In: Magyar hangtani dolgozatok. Szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 17. Budapest, 1958. 53–85.
107. Opponensi vélemény Imre Samunak „A Szabács Viadala” című kandidátusi értekezéséről. In: Imre Samu: A Szabács Viadala. Budapest, 1958. 299–309.
108. Az ötéves tanárképzés és a nyelvészeti oktatás. Felsőoktatási Szemle 7: 462–8.
109. A Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák. Magyar Nyelv 54: 17–22.
110. Adalékok a Nyárádmente nyelvöldrajzához. Magyar Nyelv 54: 380–7.
111. Új magyar nyelv- és irodalomtudományi folyóirat Romániában. Magyar Nyelv 54: 490–503.
112. Az irodalmi nyelvi „téves visszaütésről”. Nyelvtudományi Közlemények 60: 11–6.
113. Egy XVIII. századi plagizáció nyelvi vonatkozásai. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 2: 45–58.

1959.

114. Beszámoló az új egyetemi magyar nyelvészeti tanterv vitájáról [előadói jelentés]. Magyar Nyelv 55: 328–38.
115. Technikai tudnivalók folyóiratunk munkatársai számára. Magyar Nyelv 55: 156–63, 302–9, 441–5, 560–8.
116. A Magyar Nyelvatlasz munkálatai. Magyar Tudomány 1959: 271–80. (Társ-szerző: Lőrincze Lajos.)

1960.

- 117. A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában.** Budapest, 1960. 548 lap.
– Ism.: Keresztúry [sic!] Dezső. Magyar Könyvszemle 77. 1961: 211–3.
– Ism.: Balázs János. Magyar Nyelvőr 85. 1961: 231–5.
– Ism.: Ruzsiczky Éva. Nyelvtudományi Közlemények 63. 1961: 434–7.
– Ism.: Szathmári István. Irodalomtörténet 50. 1962: 316–20.

- Ism.: Szauder József. Irodalomtörténeti Közlemények 66. 1962: 521–5.
- Ism.: Kálmán Béla. Magyar Nyelvjárások 8. 1962: 143–9.
- 118. Anyanyelvi műveltségünk.** A Pécsi Nyelvművelő Konferencia anyaga. Szerk. Benkő Loránd. Budapest, 1960. 349 lap.
 - Ism.: Grétsy László. Nyelvtudományi Közlemények 63. 1961: 437–41.
 - Ism.: Horváth Mária. Irodalomtörténet 50. 1962: 438–40.
 - Ism.: Lengyel Dénes. Irodalomtörténeti Közlemények 66. 1962: 258–9.
- 119. Irodalmi nyelvünk fejlődésének főbb vonásairól. In: Anyanyelvi műveltségünk. Szerk. Benkő Loránd. Budapest, 1960. 221–38.
- 120. Válasz a hozzászólásokra. In: Anyanyelvi műveltségünk. Szerk. Benkő Loránd. Budapest, 1960. 303–9.
- 121. A táji nyelvtípusok szemlélete a XVIII. század második felében. In: Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből. Szerk. Pais Dezső. Budapest, 1960. 45–66.
- 122. Nyelvjárástörténet a névtudományban. In: Névtudományi vizsgálatok. Pais Dezső közreműködésével szerk. Mikesy Sándor. Budapest, 1960. 132–5.
- 123. Megjegyzések terminus technikusokról. Magyar Nyelv 56: 238–40.
- 124. Technikai tudnivalók folyóiratunk munkatársai számára. Magyar Nyelv 56: 143–8, 282–6, 419–27, 495–500.

1961.

- 125. Ob osnovnih csertah razvitija vengerszkovo lityeraturново jazika. Annales Philologica 3: 89–105.
- 126. Felvilágosodáskori nyelvtanaink szerepe az írásbeliség normáinak alakulásában. In: Nyelvtani Tanulmányok. Szerk. Sulán Béla. Budapest, 1961. 185–202.
- 127. Az egyetemi tankönyvekről. Felsőoktatási Szemle 9: 747–9.
- 128. Nemzetközi nyelvjárástani kongresszus Belgiumban. Magyar Nyelv 57: 1–13.
- 129. Pipacs. Magyar Nyelv 57: 162–9.
- 130. Konty. Magyar Nyelv 57: 295–303.
- 131. Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban. Magyar Nyelv 57: 401–13.
- 132. A nacionalizmus és a kozmopolitizmus problémái anyanyelvünk egyetemi oktatásában. Magyar Tudomány 1961: 403–14.
- 133. Vita a nyelvtudomány elvi kérdéseiről [Hozzászólás.]. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 18: 40–6.

1962.

- 134. Einige allgemeine Probleme der Geschichte der Literatursprache. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 12: 19–52, 273–363.

135. Néhány szó a kettőshangzókról. [Megjegyzések Penavin Olga cikkéhez] Magyar Nyelv 58: 73–4. (Társszerző: Lőrincze Lajos.)
136. Reszel. Magyar Nyelv 58: 87–90. (Kő Benedek néven.)
137. A kórógyi nyelvjárás aspirált mássalhangzóiról. Magyar Nyelv 58: 231–5.
138. Az új magyar etimológiai szótár. Magyar Nyelv 58: 261–94.
139. Adatok a magyar szókincs szerkezetének változásához. Nyelvtudományi Közlemények 64: 115–36.

1963.

140. **Szótörténeti és szófejtő tanulmányok.** Szerk. Pais Dezső, Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 38. Budapest, 1963. 222 lap.
141. **Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből.** Ligeti Lajos és Pais Dezső közreműködésével szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 40. Budapest, 1963. 384 lap.
- Ism.: B. Lőrinczy Éva. Magyar Nyelvőr 88. 1964: 478–80.
 - Ism.: Martinkó András. Irodalomtörténeti Közlemények 69. 1965: 126–7.
 - Ism.: Jakab László. Magyar Nyelvjárások 11. 1965: 65–8.
142. Adalékok az ősmagyar szóhasadás eseteihez. In: Szótörténeti és szófejtő tanulmányok. Szerk. Pais Dezső, Benkő Loránd. Budapest, 1963. Nyelvtudományi Értekezések 38. 18–39.
143. Bárczi Géza hetvenéves. In: Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. Ligeti Lajos és Pais Dezső közreműködésével szerk. Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 40. Budapest, 1963. 5–15.
144. Milyen eredetű a *piros* és családja? Magyar Nyelv 59: 151–62, 286–97.
145. Mikor dőlt el az *é* írásának sorsa? Magyar Nyelvőr 87: 3–20.
146. A Magyar Nyelv Értelmező Szótára. Magyar Tudomány 1963: 369–79.

1964.

147. A magyar nyelvtörténet korszakolásáról. Magyar Nyelv 60: 137–45.
148. Beke Ödön (1884–1964). Magyar Nyelvőr 88: 91–2.

1965.

149. Huomioita unkarin kielen sanaston alkuperästä. Virittäjä 68: 333–43.
150. **Alak- és mondattani gyűjtélék.** Szerk. Pais Dezső, Benkő Loránd. Nyelvtudományi Értekezések 46. sz. Budapest, 1965. 159 lap.
151. A *borzas* és családja. Magyar Nyelv 61: 398–404.
152. A földrajzi nevek nyelvtörténeti tanulságai. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1: 69–76.

1966.

153. The Periodization of the Hungarian Language. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16: 239–50.
154. Die ungarischen etymologischen Forschungen und das neue ungarische etymologische Wörterbuch. *Finnisch-ugrische Forschungen (Helsinki)* 36: 235–54.
155. Etymologische Bemerkungen. *Studia Slavica* 12: 43–52.
156. Szabó T. Attila hatvan éves. *Magyar Nyelv* 62: 119–22.
157. Az anonymusi hagyomány – és a *Csepel* név eredete. *Magyar Nyelv* 62: 134–46, 292–305.

1967.

- 158. A magyar nyelv története.** Budapest, 1967. 599 lap. (Társszerző: Bárczi Géza és Berrár Jolán.)
- Ism.: Nyíri Antal. *Acta Universitatis Szegediensis. Sectio ethnographica et linguistica* 12. 1968: 81–2.
 - Ism.: Deme László. *Magyar Nyelv* 64. 1968: 14–23.
 - Ism.: Kiss Jenő. *Ural-Altäische Jahrbücher* 43. 1971: 167–9.
 - Ism.: Keresztes László. *Finnisch-ugrische Forschungen* 41. 1975: 171–3.
 - 2. kiadás: Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 599 lap.
 - 3. kiadás: Budapest, Tankönyvkiadó, 1980. 599 lap.
 - 4. kiadás: Budapest, Tankönyvkiadó, 1982. 599 lap.
 - 5. kiadás: Budapest, Tankönyvkiadó, 1987. 599 lap.
 - 6. kiadás: Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 599 lap.
 - 7. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. 599 lap.
 - 8. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 599 lap.
 - 9. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 599 lap.
 - 10. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 599 lap.
 - 11. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 599 lap.
 - 12. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002. 599 lap.
- 159. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I.** A–Gy. Budapest, 1967. 1142 lap. (Főszerkesztő.)
- További kötetek I.: **II.**: 1970; **III.**: 1976; **IV.** Mutató: 1984.
 - Ism.: P. Hidvégi Andrea. *Magyar Nyelvőr* 86. 1962: 436–8. (Előzetes híradás a szótárról.)
 - Ism.: Kósa László. *Ethnographia* 79. 1968: 128–9.
 - Ism.: [s. n.] *Korunk* 27. 1968: 1076.
 - Ism.: Nyíri Antal. *Magyar Nyelv* 64. 1968: 129–44.
 - Ism.: Hadrovics László. *Magyar Nyelv* 64. 1968: 144–54.
 - Ism.: R. Hutás Magdolna. *Magyar Tudomány* 1968: 123–4.
 - Ism.: Kálmán Béla. *Nyelvtudományi Közlemények* 70. 1968: 452–6.
 - Ism.: Wolfgang Schlachter. *Südost-Forschungen* 27. 1968: 457–60.
 - Ism.: Claus Jürgen Hutterer. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 19. 1969: 111–20.

- Ism.: Kázmér Miklós. Irodalmi Szemle 15. 1972: 332–41.
- Ism.: Molnár József. Magyar Tudomány 1977: 955–7.
- 2. kiadás: Budapest, 1984. 1142 lap.
- 160. A mai magyar nyelvtudomány. In: A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni Nemzetközi Nyelvészkongresszus előadásai: 1966. aug. 24–28. Szerk. Imre Samu, Szathmári István. Nyelvtudományi Értekezések 58. Budapest, 1967. 9–21.
- 161. Nyelvtörténet és mai nyelv. Adalékok a nyelvi szinkronia és diakronia viszonyához. In: Általános Nyelvészeti Tanulmányok 5. Szerk. Telegdi Zsigmond. Budapest, 1967. 41–67.
- 162. Megemlékezés Arany Jánosról. Magyar Nyelv 63: 129–30.
- 163. Nyelvjáráskutatás és településtörténet. Magyar Nyelvőr 91: 455–64.
- 164. A nyelvöldrajz történeti tanulságai. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 24: 29–48.

1968.

- 165. Die Rolle des Protestantismus bei der Herausbildung der ungarischen Literatursprache. In: Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum. Hrsg. Paavo Ravila. Helsinki, 1968. 23–8.
- 166. Die Vergangenheit und die Gegenwart der ungarischen etymologischen Forschungen. Slavica (Debrecen) 8: 33–44.
- 167. A Magyar Nyelvjárások Atlasza I.** 1–192. térképlap. Budapest, 1968. (A szerzői közösség tagja.)
 - További kötetek I.: **II.**: 1970; **III.**: 1972; **IV.**: 1974; **V.**: 1976; **VI.**: 1977.
 - Ism.: Imre Samu. Magyar Nyelv 55. 1959: 426–34. (Beszámoló a munkálatokról.)
 - Ism.: Boros Ádám. Botanikai Közlemények 56. 1969: 10.
 - Ism.: Balassa Iván. Ethnographia 80. 1969: 127–31.
 - Ism.: [s. n.] Korunk 28. 1969: 482–3.
 - Ism.: Papp László. Magyar Nyelv 65. 1969: 129–35.
 - Ism.: Kiss Lajos. Magyar Nyelvőr 93. 1969: 169–76.
 - Ism.: G. Varga Györgyi. Magyar Tudomány 1969: 791–3.
 - Ism.: Sebestyén Árpád. Magyar Nyelvjárások 16. 1970: 103–11.
 - Ism.: Palkó István. Vasi Szemle 24. 1970: 144–7.
- 168. Észrevételek a tanszéki szervezet problémaköréhez. Felsőoktatási Szemle 17: 257–62.
- 169. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatásának továbbfejlesztéséről. Felsőoktatási Szemle 17: 577–86.
- 170. Adalékok a népi mulattatás terminológiájához. A *tréfa*-tól a *móká*-ig. Filológiai Közlöny 14: 480–98.
- 171. Két olasz jövevényszavunkról. Magyar Nyelv 64: 154–61.

1969.

172. Le rôle des synthèses dans la linguistique hongroise. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 19: 39–67.
- 173. Dolgozatok a hangtan köréből.** Szerk. Pais Dezső, Benkő Loránd. *Nyelvtudományi Értekezések* 67. Budapest, 1969. 161 lap.
174. A szintézisek szerepe a magyar nyelvtudományban. In: *A nyelvtudomány a haladásért. Tanulmánykötet a Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából.* Szerk. Király Péter. *Nyelvtudományi Értekezések* 65. Budapest, 1969. 41–65.
175. Hozzászólás [Telegdi Zsigmondnak „Általános nyelvészetünk helyzete” című előadásához]. In: *Általános nyelvészetünk helyzete, az alkalmazott nyelvészet helyzete Magyarországon. A debreceni nyelvészaktíva ülésének előadásai és felszólalásai.* Szerk. Imre Samu. Budapest, [1969]. 75–85.
176. Hozzászólás [Herman Józsefnek „Az alkalmazott nyelvészet helyzete Magyarországon” című előadásához]. In: *Általános nyelvészetünk helyzete, az alkalmazott nyelvészet helyzete Magyarországon. A debreceni nyelvészaktíva ülésének előadásai és felszólalásai.* Szerk. Imre Samu. Budapest, [1969]. 165–7.
177. Emlékezés Simonyi Zsigmond „Tüzetes magyar nyelvtan”-ára. *Magyar Nyelvőr* 93: 317–22.
– Másodközlés: *Vár Ucca Tizenhét* 1999: 4, 134–7.

1970.

178. Zur Ausbildung der ältesten uralischen syntagmatischen Verbindungen. In: *Symposion über Syntax der uralischen Sprachen.* Hrsg. Wolfgang Schlachter. Göttingen, 1970. 33–5.
179. Zur Frage der uralischen Nomenverba im Lichte der ungarischen Sprachgeschichte. In: *Symposion über Syntax der uralischen Sprachen.* Hrsg. Wolfgang Schlachter. Göttingen, 1970. 36–45.
180. Der Zusammenhang zwischen der grammatischen Synonymik und der Semantik. In: *Symposion über Syntax der uralischen Sprachen.* Hrsg. Wolfgang Schlachter. Göttingen, 1970. 137–9.
- 181. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II.** H–Ó. Budapest, 1970. 1108 lap. (Főszerkesztő.)
– További kötetek I.: **I.:** 1967; **III.:** 1976; **IV.** Mutató: 1984.
– Ism.: Wolfgang Schlachter. *Südost-Forschungen* 30. 1970: 397–400.
– Ism.: Kálmán Béla. *Nyelvtudományi Közlemények* 73. 1971: 457–61.
– Ism.: Aurelien Sauvageot. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 67. 1973: 307–11.
– Ism.: Terho Itkonen. *Virittäjä* 77. 1973: 161–72.

- 182. A Magyar Nyelvjárások Atlasza II.** 193–388. térképlap. Budapest, 1970. (A szerzői közösség tagja.)
 – További kötetek I.: **I.:** 1968; **III.:** 1972; **IV.:** 1974; **V.:** 1976; **VI.:** 1977.
 – Ism.: Balassa Iván. *Ethnographia* 82. 1971: 437–40.
 – Ism.: Kiss Lajos. *Magyar Nyelvőr* 95. 1971: 262–9.
 – Ism.: Sebestyén Árpád. *Magyar Nyelvjárások* 18. 1972: 135–9.
183. Névtudományunk helyzete és feladatai. In: Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia: Budapest, 1969. szept. 2–4. Szerk. Kázmér Miklós, Végh József. *Nyelvtudományi Értekezések* 70. Budapest, 1970. 7–16.
184. A középiskolai tanárképzés helyzete és továbbfejlesztésének perspektívái. *Felsőoktatási Szemle* 19: 421–7, 519–24.
185. A középiskolai tanárok továbbképzésének megszervezése az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. *Felsőoktatási Szemle* 19: 715–21. (Társszerző: Szathmári István.)
186. Legrégibb olasz jövevényszavaink nyelvi és történeti tanulságai. *Magyar Nyelv* 66: 154–68.
187. Megjegyzések a magyar nyelvtudomány történetéhez a Sajnovics-évforduló kapcsán. *Magyar Nyelv* 66: 385–96.

1971.

- 188. Nyelvészet és gyakorlat.** Tanulmánygyűjtemény. Nyelvtudományi értekezések 75. sz. Szerk. Benkő Loránd, Szépe György. Budapest, 1971. 134 lap.
189. A nyelvtudomány és az anyanyelv egyetemi oktatása. In: *Nyelvészet és gyakorlat. Tanulmánygyűjtemény.* Szerk. Benkő Loránd, Szépe György. *Nyelvtudományi Értekezések* 75. Budapest, 1971. 5–14.
190. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatásügyének újabb fejlődéséről és jelenlegi helyzetéről. *Felsőoktatási Szemle* 20: 520–5.
191. *A pojáca* idegen nyelvi előzményeihez. *Magyar Nyelv* 67: 73–6.
192. A tudománytörténeti hűségéről és a tudománytörténész felelősségéről. [Főcím: Vita az „Irányzatok, tanulságok” című cikkről.] *Nyelvtudományi Közlemények* 73: 327–43.

1972.

- 193. The Hungarian language.** Ed. by Loránd Benkő and Samu Imre. Budapest, 1972. 379 lap.
 – Ism.: Molnár József. *Ural-Altäische Jahrbücher* 45. 1973: 276–7.
 – Ism.: Antoni Krawczykiewicz. *Kwartalnik Neofilologiczny* 21. 1974: 401–3.
 – Ism.: Szépe György. *Magyar Nyelv* 70. 1974: 103–8.
 – Ism.: Robert Vago. *Language* 51. 1975: 481–9.
 – Ism.: Georg Meier. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 28. 1975: 456–8.

- Ism.: Rot Sándor. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nomine. Sectio Linguistica* 7. 1976: 225–9.
- Ism.: B. Schulze. *Orientalistische Literaturzeitung* 72. 1977: 63.
- 194. The lexical stock of Hungarian. In: *The Hungarian Language*. Ed. by Loránd Benkő and Samu Imre. Budapest, 1972. 171–226.
- 195. Hungarian proper names. In: *The Hungarian Language*. Ed. by Loránd Benkő and Samu Imre. Budapest, 1972. 227–53.
- 196. Die Bedeutung der Synchronie für die sprachgeschichtliche Forschung. *Ural-Altäische Jahrbücher* 44: 153–61.
- 197. A Magyar Nyelvjárások Atlasza III.** 389–570. térképlap. Budapest, 1972. (A szerzői közösség tagja.)
 - További kötetek I.: **I.**: 1968; **II.**: 1970; **IV.**: 1974; **V.**: 1976; **VI.**: 1977.
 - Ism.: Kiss Lajos. *Magyar Nyelvőr* 97. 1973: 468–75.
 - Ism.: Papp László. *Magyar Nyelv* 70. 1974: 108–11. (II. és III. kötet.)
 - Ism.: Sebestyén Árpád. *Magyar Nyelvjárások* 20. 1974: 133–7.
 - Ism.: Molnár József. *Magyar Tudomány* 1974: 519–21. (II. és III. kötet.)
- 198. Tudnivalók a Magyar Nyelv közleményeinek alakításmódjához.** A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 129. Budapest, 1972. 62 lap.
- 199. A társadalom anyagi és szellemi műveltsége a szókincs történeti vizsgálatának tükrében. In: *Nyelv és társadalom*. Szerk. Telegdi Zsigmond, Szépe György. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 8. Budapest, 1972. 11–27.
- 200. A tudományos-technikai forradalom és az egyetemi oktatás. In: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Értesítője* 1972: 29–47.
- 201. Az oktatás, a kutatás és a tudományos-technikai forradalom. *Felsőoktatási Szemle* 21: 465–73.

1973.

- 202. Réflexions sur la terminologie hongroise ancienne de la navigation. In: *Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot (Paris–Budapest)*, 1973. 15–22.
- 203. Kronológiai problémák a magyar szótörténetben. In: *Adalékok a magyar nyelv életrajzához. Bárczi Géza 80. születésnapjára*. Szerk. E. Abaffy Erzsébet, Nagy Ferenc és Zelliger Erzsébet. *Nyelvtudományi Dolgozatok* 14. Budapest, 1972. 33–7.
- 204. Tanárképzés és pedagógia. *Felsőoktatási Szemle* 22: 129–34.
- 205. Köszöntő a Finnugor Tanszék jubileumán. *Magyar Nyelv* 69: 126–7.
- 206. Pais Dezső búcsúztatása. *Magyar Nyelv* 69: 131–3.
- 207. Pais Dezső 1886–1973. *Magyar Tudomány* 1973: 541–5.
- 208. Búcsú Pais Dezső akadémikustól. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 28: 365–7.
- 209. „Elmélettörténet” – kritika – etika. [Főcím: Viszontválasz Kovács Ferenc „Tudománytörténet, voluntarizmus” című válaszára.] *Nyelvtudományi Közlemények* 75: 337–44.
- 210. A Pedagógiai Szemle tartalmi továbbfejlesztésének fő irányairól. *Pedagógiai Szemle* 23: 6–9.

1974.

211. Beiträge zum Gebrauch von Orstnamen bei einer umgesiedelten ungarischen Volksgruppe. In: Actes du XIe Congres International des sciences onomastiques. Ed. by Vladimir Georgiev. Sofia, 1974. 105–10.
212. Eröffnungssprache [az ELTE Finnugor Tanszékének 100 éves jubileumán]. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio Linguistica 5: 11–2.
- 213. A Magyar Nyelvjárások Atlasza IV.** 571–768. térképlap. Budapest, 1974. (A szerzői közösség tagja.)
– További kötetek I.: **I.**: 1968; **II.**: 1970; **III.**: 1972; **V.**: 1976; **VI.**: 1977.
– Ism.: Kiss Lajos. Magyar Nyelvőr 99. 1975: 219–24.
214. A magyar nyelvtudomány Sajnovicstól napjainkig. In: Sajnovics János emlékünnepe és tudománytörténeti szimpozion. Szerk. Gulya János, Szathmári István. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 131. Budapest, 1974. 37–49.
215. Szempontok a jelentésfejlődések jellegének, irányának, kronológiájának megállapításához. In: Jelentés- és stilisztika. A Magyar Nyelvészek II. Nemzetközi Kongresszusának előadásai: Szeged, 1972. augusztus 22–25. Szerk. Imre Samu, Szathmári István, Szűts László. Nyelvtudományi Értekezések 83. Budapest, 1974. 92–7.
216. Bárczi Géza nyolcvanéves. Élet és Irodalom 18/2: 2.
217. Közoktatásunk tartalma és az egyetemes művelődés. [Hozzászólás.] Köznevelés 30/17: 17.
218. Szemle rovatunk újjáalakításáról. Magyar Nyelv 70: 102–3.
219. Búcsú Kubinyi Lászlótól. Magyar Nyelv 70: 124–6.
220. Bárczi Géza köszöntése a Magyar Nyelvtudományi Társaságban születésének nyolcvanadik évfordulóján. Magyar Nyelv 70: 249–52.
221. A nyelvtudományi irányzatok viszonyáról. Magyar Tudomány 1974: 162–7.

1975.

222. Zur Frage der Chronologisierung der Wörter. In: Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Ed. by M. Norvik. Tallinn, 1975. 575–9.
223. Linguistics. In: Science and scholarship in Hungary. Ed. by Tibor Erdey-Grúz, Kálmán Kulcsár. Budapest, 1975. 259–76. (Társszerző: Németh Gyula.)
224. Sándor Mikešy. Onoma (Leuven) 19: 462–6.
225. A magyar nyelvjárások atlaszának hangjelölési rendszere és gyakorlata. In: A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései. Szerk. Deme László, Imre Samu. Budapest, 1975. 123–65.

226. Zalaegerszegtől az Akadémiáig – Pais Dezső tudományos életútja. In: Pais Dezső tudományos emlékülés Zalaegerszegen. Szerk. Szathmári István, Ördög Ferenc. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 140. Budapest, 1975. 21–8.
– Másodközlés: Zalai Tükör 1975: 2, 21–8.
227. Emlékezés Árvay Józsefre. Magyar Nyelv 71: 240–1.
228. Apáczai Csere János és a magyar nyelv. Magyar Nyelv 71: 385–97.
229. Mikesy Sándor. Magyar Nyelvőr 99: 116–7.
230. Az élő nyelvi múlt. Magyar Tudomány 1975: 726–32.
231. A történeti nyelvtudomány néhány kérdéséről. Nyelvtudományi Közlemények 77: 327–44.
232. Az anyanyelv szerepe Apáczai Csere János műveltségelméletében. Pedagógiai Szemle 25: 887–97.

1976.

- 233. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III.** Ö–Zs. Budapest, 1976. 1230 lap. (Főszerkesztő.)
– További kötetek I.: I.: 1967; II.: 1970; IV. Mutató: 1984.
– Ism.: Balázs János. Magyar Nyelv 73. 1977: 265–79. (Mindhárom kötet.)
– Ism.: Molnár József. Magyar Tudomány 1977: 955–7. (Mindhárom kötet.)
– Ism.: Fülöp Lajos. Nyelvünk és Kultúránk 27. 1977: 81–2. (Mindhárom kötet.)
– Ism.: Wolfgang Schlachter. Südost-Forschungen 36. 1977: 594–7.
– Ism.: Kálmán Béla. Nyelvtudományi Közlemények 80. 1978: 427–31.
– Ism.: Peter Sherwood. The Slavonic and East European Review 56. 1978: 292.
– Ism.: Fábrián Pál. Magyar Nyelvőr 103. 1979: 8–13.
- 234. A Magyar Nyelvjárások Atlasza V.** 769–960. térképlap. Budapest, 1976. (A szerzői közösség tagja.)
– További kötetek I.: I.: 1968; II.: 1970; III.: 1972; IV.: 1974; VI.: 1977.
– Ism.: Kiss Lajos. Magyar Nyelvőr 102. 1978: 111–2.
- 235. Az etimológia elmélete és módszere.** Az 1974. augusztus 22. és 24. között rendezett nemzetközi konferencia előadásai. Nyelvtudományi Értekezések 89. Szerk. Benkő Loránd, K. Sal Éva. Budapest, 1976. 316 lap.
– Ism.: Korompay Klára. Magyar Nyelv 73. 1977: 366–70.
– Ism.: Keresztes László. Nyelvtudományi Közlemények 80. 1978: 408–10.
236. Az etimológiai kutatások újabb fejlődése Magyarországon. In: Az etimológia elmélete és módszere. Szerk. Benkő Loránd, K. Sal Éva. Nyelvtudományi Értekezések 89. Budapest, 1976. 12–26.
237. Elnöki zárszó [„Az etimológia elmélete és gyakorlata” konferencián]. In: Az etimológia elmélete és módszere. Szerk. Benkő Loránd, K. Sal Éva. Nyelvtudományi Értekezések 89. Budapest, 1976. 314–6.

238. A többszintű képzés problematikája a felsőoktatásban, különös tekintettel a társadalomtudományok oktatására. In: A többszintű képzési rendszer fejlesztése Magyarországon. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta N. Goller Ágota. Budapest, 1976. 25–44.
239. Búcsú Bárczi Gézától. Magyar Nyelv 72: 1–4.
240. A magyar szótörténeti kutatások kiemelkedő eseményéről. Magyar Nyelv 72: 39–47.
241. Anyanyelv és társadalom. Magyar Nyelv 72: 385–94.
242. Szabó T. Attila köszöntése. Magyar Nyelvőr 100: 120–1, 124–5.
243. Bárczi Géza (1894–1975). Magyar Tudomány 1976: 316–9.
244. Egy emfatikus eredetű hangváltozásról. Nyelvtudományi Közlemények 78: 284–91.
245. Pavao Tekavčić, Grammatica storica dell'italiano. Magyar Nyelv 72: 355–60. (Ism.)

1977.

246. L'oeuvre de Zoltán Gombocz reste une source de lumi.re. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungarica 27: 231–46.
247. Österreichisch–ungarische Beziehungen in der Sprachwissenschaft. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica 7: 99–107.
- 248. A Magyar Nyelvjárások Atlasza VI.** 961–1162. térképlap. Budapest, 1977. (A szerzői közösség tagja.)
- További kötetek I.: I.: 1968; II.: 1970; III.: 1972; IV.: 1974; V.: 1976.
 - Ism.: Kiss Lajos. Magyar Nyelvőr 102. 1978: 480–2.
 - Ism.: Ruffy Péter. Magyar Nemzet 34/67. 1978: 9.
 - Ism.: Imre Samu. Nyelvünk és Kultúránk 31. 1978: 85–7.
 - Ism.: Molnár József. Magyar Tudomány 1979: 320–3. (Mindegyik kötet.)
249. Magyar nyelvtörténet – magyar őstörténet. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk. Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András. Budapest, 1977. 45–57.
250. Előszó [Ligeti Lajos cikkgyűjteményéhez]. In: Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. Budapest, 1977. III–IV.
251. A magyar nyelv három évezrede: Az ősmagyar kor. Élet és Tudomány 32: 483–5.
252. A magyar nyelv három évezrede: Az ómagyar kor. Élet és Tudomány 32: 554–5.
253. A magyar nyelv három évezrede: A középmagyar kor. Élet és Tudomány 32: 614–5.
254. A magyar nyelv három évezrede: Az újmagyar kor. Élet és Tudomány 32: 678–80.
255. Herder árnyékában? Kortárs 21: 1956–9.
256. Anyanyelvünk tanítása. Látóhatár 1977. március: 189–93.

257. A legrégebb magyar szövegmélek-csoport: Bevezető. Általános észrevételek. *Magyar Nyelv* 73: 130–46.
258. A legkorábbi magyar szövegmélek-csoport: Olvasatok. Értelmezések. *Magyar Nyelv* 73: 288–302.
259. Nyíri Antal köszöntése a Magyar Nyelvtudományi Társaságban. *Magyar Nyelv* 73: 382–4.
260. Gombocz Zoltán szerepe a magyar történeti nyelvészetben. *Magyar Nyelv* 73: 402–9.
261. Elnöki zárszó [a Gombocz-émlékünnepségen]. *Magyar Nyelv* 73: 480–2.
262. Az idegen szavakról. *Magyar Nyelvőr* 101: 129–41. (Társszerző: Lőrincze Lajos.)
– Másodközlés: *Magyar Tudomány* 1977: 84–95.
263. Anyanyelvünk a közoktatásban. *Pedagógiai Szemle* 27: 3–9.
264. Anyanyelv és társadalom. *Új Írás* 17: 102–8.

1978.

265. Das neue ungarische etymologische Wörterbuch und die Namenforschung. *Onoma* (Leuven) 22: 682–4.
266. Az Akadémia és a magyar nyelvtudomány. In: *Nyelvünk világa. Válogatta és szerkesztette Kovalovszky Miklós. Budapest, 1978. 40–3.*
267. Az idegen szavakról I. Bányászati és kohászati lapok. *Bányászat* 111: 66–9. (Társszerző: Lőrincze Lajos.)
268. Az idegen szavakról II. Bányászati és kohászati lapok. *Bányászat* 111, 136–40 (Társszerző: Lőrincze Lajos.)
269. Szempontok a bölcsészeti karok távlati fejlesztéséhez. *Felsőoktatási Szemle* 27: 85–91. (Társszerző: Unger Mátyás.)
270. Száz éve született Horváth János. *Látóhatár* 1978. szeptember: 186–7.
271. A legkorábbi magyar szövegmélek-csoport. A hangállapot. *Magyar Nyelv* 74: 13–27, 144–63.
272. Benkő Loránd közli. *Magyar Nyelv* 74: 127–8.
273. A nyelvi-nyelvészeti ismeretterjesztés helyzete, feladatai és lehetőségei. [Hozzászólás.] *Magyar Nyelvőr* 102: 73–6.
274. Az irodalom szerepe nyelvünk életében. *Magyar Nyelvőr* 102: 385–95.
275. Záró megjegyzések az idegen szavakról szóló vitához. *Magyar Tudomány* 1978: 197–202. (Társszerző: Lőrincze Lajos.)
276. Az irodalom szerepe nyelvünk életében (a szerző szakirodalmi bibliográfiájával). *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 30: 345–63.

1979.

277. Über die Bezeichnung des ungarischen Possessivattributs. In: Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag. Hrsg. von Christoph Gläser, János Pusztay. Wiesbaden, 1979. 57–64.
278. Su alcuni problemi riguardo alle ricerche dei prestiti italiani nell'ungherese. *Giano Pannonio* (Padova) 1: 1–12.
279. Zur Entwicklungsgeschichte der ungarischen Verbalpräfixe *ki-* 'aus-' und *lè-* 'nieder-, unter-'. *Studia Slavica* 25: 45–51.
280. Elnöki megnyitó [a szövegtani konferencián]. In: *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. Szerk. Szathmári István, Várkonyi Imre. Budapest, 6–8.
281. Az irodalom szerepe nyelvünk életében. *Látóhatár* 1979. január: 135–52.
282. Anyanyelvi oktatásunk korszerűsítéséért. *Magyar Nyelv* 75: 8–13.
283. Az „Etymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache” tervezete és mutatványa. *Magyar Nyelv* 75: 142–7. (Társszerző: Papp László.)
284. Horváth János és a magyar nyelvtudomány. *Magyar Nyelvőr* 103: 3–8.
285. Ruffy Péter: Bujdosó nyelvemlékeink. A Tihanyi alapítólevéltől a Bori noteszig. *Irodalomtörténet* 61: 203–7. (Ism.)

1980.

286. Beiträge zur Geschichte der ungarischen Wortbildung. In: *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum*. Ed. by Osmo Ikola, Kaisa Häkkinen. Turku, 1980. Pars 6: 40–7.
- 287. Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei.** Budapest, 1980. 392 lap.
 – Ism.: Ruffy Péter. *Magyar Nemzet* 37/64. 1981: 6.
 – Ism.: Hadrovics László. *Magyar Tudomány* 1981: 790–2.
 – Ism.: Mátyás István. *Népszava* 109/50. 1981: 6.
 – Ism.: Kristó Gyula. *Pedagógiai Szemle* 30. 1981: 1071–3.
 – Ism.: N. Abaffy Csilla. *Irodalomtörténet* 14. 1982: 698–702.
 – Ism.: Károly Sándor. *Magyar Nyelv* 78. 1982: 220–31.
 – Ism.: Balázs János. *Nyelvtudományi Közlemények* 84. 1982: 274–9.
 – Ism.: Kiss Jenő. *Magyar Nyelvőr* 107. 1983: 248–52.
 – Ism.: Lázs Sándor. *Irodalomtörténeti Közlemények* 88. 1984: 109–15.
288. Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében. In: *75 éves a Magyar Nyelvtudományi Társaság. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 157. Budapest, 1980. 3–8.
 – Másodközlés: *Magyar Nyelv* 76. 1980: 257–62.
289. Történeti nyelvtanításunk helyzete és feladatai. In: *A magyar nyelv grammatikája. A Magyar Nyelvészek III. Nemzetközi Kongresszusának előadásai*. Szerk. Imre Samu, Szathmári István, Szűts László. *Nyelvtudományi Értekezések* 104. Budapest, 1980. 15–28, 29–60.

290. Záróbeszéd [A Magyar Nyelvészek III. Nemzetközi Kongresszusán]. In: A magyar nyelv grammatikája. A Magyar Nyelvészek III. Nemzetközi Kongresszusának előadásai. Szerkesztette Imre Samu, Szathmári István, Szűts László. Nyelvtudományi Értekezések 104. Budapest, 1980. 162–9.
291. Benkő Loránd írja. Magyar Nyelv 76: 127.
292. Mazolán. Magyar Nyelv 76: 212–3. (Kő Benedek néven.)
293. Cinadoff. Magyar Nyelv 76: 465–8. (Kő Benedek néven.)
294. Nyelvész szemmel a székelyekről. Új Tükör 17, február 17.: 7.

1981.

295. Problemi areali nelle ricerche del lessico. In: La lingua e la cultura ungherese come fenomeno areale. 3. convegno interuniversitario degli studiosi di lingua e letteratura ungherese e di filologia ugro-finnica. Venezia, 1977–1981. A cura di Andrea Csillaghy. Venezia, 1981. 111–24.
296. Prolusione [a visegrádi magyar–olasz nyelvészeti szimpozionon]. In: Giano Pannonio (Budapest) 2: 5–6.
297. Le denominazioni degli italiani in Ungheria. In: Giano Pannonio (Budapest) 2: 101–11.
298. Über die Sammlung des gesamten Ortsnamenmaterials in Ungarn. Onoma (Leuven) 24: 219–26.
299. Az anyanyelvi nevelés helyzete és perspektívái. In: Az iskolai anyanyelvi nevelés feladata és módszertana. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Bizottságának 1979. december 6-án megtartott ülésén elhangzott előadások és hozzászólások gyűjteménye. Szerk. Székely György. [Budapest], [1981]. 11–28.
300. Megnyitó [a III. Magyar Névtudományi Konferencián]. In: Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk. Hajdú Mihály, Rácz Endre. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest, 1981. 7–13.
301. Olasz eredetű régi magyar kelmenevek. In: Lakó-émlékkönyv. Nyelvészeti tanulmányok. Szerk. Bereczki Gábor, Molnár József. Budapest, 1981. 31–42.
302. A tudományegyetemen folyó anyanyelvi tanári képzés problémái. In: Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének változatai. Szerk. Szende Aladár. Budapest, 1981. 322–6.
303. Elnöki megnyitó [a Magyar nyelv hetén]. In: Társadalmi fejlődés és nyelvi magatartás. Szerk. Grétsy László. Budapest, 1981. 14–7.
304. Megjegyzések a *bagó* eredetéhez. Magyar Nyelv 77: 203–6.
305. Mészöly Gedeon emlékezete. Magyar Nyelv 77: 257–61.
– Másodközlés: In: Emlékezés Mészöly Gedeonra. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 161. Budapest, 1981. 3–7.
306. Anyanyelvi nevelésünk néhány kérdéséről. Magyar Nyelvőr 105: 194–201.
307. Megnyitó [a Pedagógiai Szemle 30 éves jubileumán]. Pedagógiai Szemle 31: 388.

308. Nyelvművelő kézikönyv. Első kötet. A–Z. Főszerk. Grétsy László és Kovács Miklós. Magyar Tudomány 1981: 229–31. (Ism.)

1982.

309. Mittelalterliche ungarische Siedlungsamentypen. In: Fenno-Ugrica Suecana. In honorem Bo Wickman. Uppsala, 1982. 15–21.
310. Problèmes relatifs à l'aire linguistique dans la recherche lexicologique. Études Finno-ougriennes 15: 73–80.
311. Antichi nomi ungheresi di stoffa di origine italiana. Scritti Linguistici (Pisa), 671–9.
- 312. Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében.** Nyelvtudományi Értekezések 113. Budapest, 1982. 82 lap.
– Ism.: Tompa József. Magyar Nyelv 79. 1983: 486–9.
– Ism.: Fried István. Irodalomtörténeti Közlemények 88. 1984: 521–4.
– Ism.: Éder Zoltán. Irodalomtörténet 17. 1985: 202–6.
313. A nyelvjárási monográfiák elvi és módszertani kérdései. In: Dialektológiai szimpozion. Szombathely, 1981. március 25–27. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán. VEAB Értesítő (Veszprém) 2. 9–27.
314. Hozzászólás [a Dialektológiai szimpozionon]. In: Dialektológiai szimpozion. Szombathely, 1981. március 25–27. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán. VEAB Értesítő (Veszprém) 2. 141–8, 179–82.
315. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság jubileumi közgyűlése. Benkő Loránd köszöntője. Irodalomtörténet 14: 409–11.
316. Valóban ilyen lenne az egyetem? Válasz Garami László cikkére. Köznevelés 38/25: 18–9.
317. Egy régi magyar pipafajta nyelv-, tárgy- és művelődéstörténetéről. Magyar Nyelv 78: 311–20.
318. A név és az ember. Magyar Nyelvőr 106: 391–9.

1983.

319. Der Protestantismus in seiner Wirkung auf die ungarische Schriftsprache. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica 14: 3–10.
320. A budai Egyetemi Nyomda a felvilágosodás kori magyar nyelvi műveltség szolgálatában. In: Typographia Universitatis Hungaricae Budae, 1777–1848. Szerk. Király Péter. Budapest, 1983. 233–41.
321. Észrevételek *bordély* szavunk eredetéhez. Magyar Nyelv 79: 324–8. (Kő Benedek néven.)
322. A nyolcvanéves Ligeti Lajos köszöntése. Magyar Nyelv 79: 369–72.
323. Megnyitó Társaságunk Arany-ünnepségén. Magyar Nyelv 79: 385–6.

324. Zárszó [az első magyar helyesírási szabályzat kibocsátásának 150. évfordulóján tartott tanácskozáson]. Magyar Nyelvőr 107: 140–1.
325. A magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusa. Elnöki zárszó. Magyar Nyelvőr 107: 509–12.
326. A köznyelv szerepe és a vele kapcsolatos magatartásformák. Magyar Tudomány 1983: 888–93.
327. Adalékok a magyar *zs* idegen nyelvi előzményeihez. Nyelvtudományi Közlemények 85: 305–10.
328. Megjegyzések a pedagógusképzéshez. Pedagógiai Szemle 33: 691–9.

1984.

329. Zur Geschichte des Ungartums vor der Landnahme in Zusammenhang mit *Léved* und *Etelköz*. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae. 34: 153–95.
330. Contributo alla storia della viticoltura ungherese. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica 15: 31–6.
- 331. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára IV.** Mutató. Budapest, 1984. 493 lap. (Főszerkesztő.)
- További kötetek I.: I.: 1967; II.: 1970; III.: 1976.
 - Ism.: Szemere Gyula. Magyar Nyelv 82. 1986: 482–3.
 - Ism.: A. Molnár Ferenc. Hungarológiai Értesítő 9/3–4. 1987: 198–9.
- 332. A magyar fiktív (passzív) tövű igék.** Budapest, 1984. 201 lap.
- Ism.: Horváth László. Magyar Nyelvőr 109. 1985: 495–9.
 - Ism.: Kálmán Béla. Magyar Nyelv 82. 1986: 235–6.
 - Ism.: E Abaffy Erzsébet. Nyelvtudományi Közlemények 88. 1986: 361–5.
 - Ism.: Büky László. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio ethnographica et linguistica 31–32. 1987–1988: 243–7.
333. In memoriam Farkas Kempelen. Elnöki megnyitó [a Kempelen-emlékünnepeken]. In: Kempelen emlékezete. Írások és megemlékezések Kempelen Farkas születésének 250. évfordulójára. Szerk. Bolla Kálmán. Magyar Fonetikai Füzetek 13. Budapest, 1984. 9–10.
334. Megjegyzések az „Oxfordi glosszák” szavaihoz. Magyar Nyelv 80: 74–5.
335. Tájékoztató „A magyar nyelv történeti nyelvtana” munkálatairól. Magyar Nyelv 80: 129–40.
336. Megnyitó a Klemm Antal-emlékünnepeken. Magyar Nyelv 80: 257–9.
337. A magyarság honfoglalás előtti történetéhez *Léved* és *Etelköz* kapcsán. Magyar Nyelv 80: 389–419.
- Másodközlés: In: Tanulmányok a magyarság honfoglalás előtti történetéből. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 172. Budapest, 1985. 7–37.

1985.

338. Bemerkungen zur Einteilung der ungarischen Mundarten. In.: *Dialectologia Uralica*. 1. Internationales Symposium zur Dialektologie der Uralischen Sprachen. Hrsg. Wolfgang Veenker. Wiesbaden, 1985. 67–75.
339. Néhány filológiai probléma az Ómagyar Mária-siralom körül. In: *A magyar vers*. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. Szerk. Béládi Miklós, Jankovics József, Nyerges Judit. Budapest, 1985. 24–7.
340. Iskola és nyelvhasználat. *Édes Anyanyelvünk* 7/2: 10.
341. Helyesírásunk új szabályzata. *Népszabadság* 43/81: 16.
342. Székely Oklevéltár. *Magyar Nyelv* 80: 500–3. (Ism.)

1986.

343. Geschichte eines ungarischen verbalen Ableitungssuffixes. In: *Lyökämme käsi káthehen*. Ed. by Károly Gerstner, Andries D. Kylstra. Amsterdam, 1986. 11–27.
344. Die Szekler. Zur Siedlungsgeschichte einer ungarischen Volksgruppe. *Ungarn Jahrbuch (München)* 14: 207–24.
345. Eymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache. Entwurf des Wörterbuches. *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge* 6: 215–27. (Társszerző: Zaicz Gábor.)
346. Elnöki zárszó [a Pázmány-konferencián]. In: *A magyar irodalmi nyelv Pázmánytól napjainkig*. Szerk. Éder Zoltán. Budapest, 1986. 41–4.
347. Anyanyelvi nevelésünk néhány kérdéséről. In: *Program az anyanyelvi nevelés továbbfejlesztésére*. Szerk. Szende Aladár. Budapest, 1986. 27–38.
348. Pedagógus-továbbképző tanfolyam tervezete magyar nyelvből. In: *Program az anyanyelvi nevelés továbbfejlesztésére*. Szerk. Szende Aladár. Budapest, 1986. 519–27. (Társszerzők: Deme László, Fábíán Pál, Fülöp Lajos, Szathmári István, Szende Aladár.)
349. Tosu tanár úr. *Édes Anyanyelvünk* 8/1: 7.
350. Szabó T. Attila (1906–1987). *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 340–2.
351. „A filozófia túllépett önnön keretein”: Benkő Loránd akadémikus a hungarológiai kutatásról. *Magyar Nemzet* 49/282: 6.
352. Lőrincze Lajos köszöntése hetvenedik születésnapján. *Magyar Nyelv* 82: 497–501.
353. *Pais és Dezső*. Névtani Értesítő 9: 5–14. [Emlékszám Pais Dezső születésének 100. évfordulójára.]
354. Anyanyelvünk az iskolában. *Pedagógiai Szemle* 36: 1155–65.

1987.

355. Rolle der Schutzheiligen in der mittelalterlichen ungarischen Namengebung. In: Forschungen über Siebenbürger und seine Nachbarn I. Hrsg. von Kálmán Benda. München, 1987. 303–15.
356. Elnöki megnyitó [a nyíregyházi Anyanyelv-oktatási napokon]. In: Szemlélet, tananyag, módszer. Szerk. Fülöp Lajos. Budapest, 1987. 9–20.
357. Megjegyzések néhány olasz jövevényszavunkhoz. In: Szlavisztikai tanulmányok. Emlékkönyv Király Péter 70. születésnapjára. Szerk. Gregor Ferenc, Nyomárkay István. Budapest, 1987. 65–74.
358. Tudatosítsuk az anyanyelvi eszményt! Édes Anyanyelvünk 9/4: 12.
359. Megnyitó a Csűry Bálint-emlékülésen. Magyar Nyelv 83: 129–31.
360. Elnöki megnyitó [a Pais-emlékünnepeken]. Magyar Nyelv 83: 258–61.
361. Honnan vettük *mester* szavunkat? Magyar Nyelv 83: 415–21.
362. Szabó T. Attila (1906–1987). Magyar Tudomány 1987: 735–6.

1988.

363. Le sedi degli Ungari nel secolo nono. In: Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari. Consiglio direttivo Ovidio Capitani presidente. Ed. by Ovidio Capitani et al. Spoleto, 1988. 283–306.
364. The Teaching of Hungarian School. In: Pedagogical Review. Ed. by Balogh László. Budapest, 1988. 71–4.
365. Yrjö Wichmanns Sammlung zur volkstümlichen Sprache der Tschangonen. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica 19: 65–72.
- 366. A történeti nyelvtudomány alapjai.** Budapest, 1988. 282 lap.
– Ism.: Imre Samu. Magyar Nyelv 85. 1989: 464–8.
– Ism.: Tompa József. Magyar Nyelvőr 113. 1989: 353–6.
– Ism.: D. Máta Mária. Pedagógiai Szemle 39. 1989: 1107–10.
– Ism.: Bartha Antal. Századok 125. 1991: 147–8.
– 2. kiadás: Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 287 lap.
367. Irodalmi nyelv – köznyelv. In: A magyar nyelv rétegződése. A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának (Szombathely, 1983. augusztus 23–26.) előadásai. Szerk. Kiss Jenő, Szűts László. Budapest, 1988. 15–33.
368. Záróbeszéd [A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusán]. In: A magyar nyelv rétegződése. A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusának (Szombathely, 1983. augusztus 23–26.) előadásai. Szerk. Kiss Jenő, Szűts László. Budapest, 1988. 131–4.
369. A terminologizálódás egy sajátos fajtájáról és terjedésének következményeiről. In: Studia in honorem P. Fábrián, E. Rácz, I. Szathmári oblata a collegis et discipulis. Budapest, 1988 [1989]. 29–33.
370. A magyar birtokos jelzős szerkezet jelölésének történetéből. Magyar Nyelv 84: 24–31.

371. Imre Samu köszöntése születésének hetvenedik évfordulóján. *Magyar Nyelv* 84: 378–82.
372. A nyelvi változások mibenléte és jellegzetességei. *Magyar Nyelvőr* 112: 385–97.
373. Megnyitó a Budenz-emlékülésen. *Nyelvtudományi Közlemények* 89: 101–7.

1989.

374. In relazione ad alcuni prestiti italiani nell'ungherese. In: Giano Pannonio (Padova) 4: 3–9.
375. Elméleti törekvések a felvilágosodás korának magyar nyelvtudományában. In: *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum I.* Szerk. Jankovics József et al. Budapest–Wien, 1989. 383–93.
376. Egy hibás névfejtés módszertani tanulságai. Megjegyzések a *Dés* helységnév eredetéhez. In: *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján.* Szerk. Balogh Lajos, Ördög Ferenc. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 183. 76–80. Zalaegerszeg, 1989.
377. Megnyitó [a Helynévi adattáraink a tudományos kutatás szolgálatában című konferencián]. *Baranyai Művelődés* 1989/3: 8–10.
378. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. *Magyar Nyelv* 85: 271–87, 385–405.
379. Nemzet és anyanyelve. *Magyar Nyelvőr* 113: 262–70.
380. Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. *Századok* 123: 343–58.
381. Nemzet és anyanyelv. *Tiszatáj* 43/9: 81–8.

1990.

382. Die ältesten Benennungen der Slawen im Ungarischen. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica* 21: 43–52.
- 383. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből.** *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 186 [!188]. Budapest, 1990. 40 lap.
– Különlenyomat, l. 378.
– Ism.: Szabó József. *Magyar Nyelvőr* 116. 1992: 219–22.
– Ism.: Juhász Dezső. *Nyelvünk és Kultúránk* 85. 1992: 73–4.
384. A magyartanárok „szakmán túli” feladatairól. In: *Az anyanyelv értékrendje és az iskola.* Szerk. Fekete Péter, V. Raisz Rózsa. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 189. Budapest, 1990. 11–6.

385. Az élő nyelv területisége és szociolingvisztikája. In: II. Dialektológiai szimpozion. Szombathely, 1987. augusztus 24–26. Szerk. Szabó Géza. Veszprém, 1990. 9–22.
386. Az időtartam-átváltásról. In: *Studia in honorem K. Bolla oblata a collegis et discipulis*. Szerk. Földi Éva. Egyetemi Fonetikai Füzetek 3. Budapest, 1990. 21–8.
387. Búcsú Balázs Jánostól. *Magyar Nyelv* 86: 122–4.
388. Megnyitó a Csúry Bálint emlékülésen. *Magyar Nyelvjárások* 28–29: 9–12.
389. Östörténetünk és a magyar nyelvtudomány. *Magyar Tudomány* 1990: 267–72.
390. Adalékok a székelység korai történetéhez. *Új Erdélyi Múzeum* 1: 109–22.

1991.

391. Grundfaktoren des Sprachwandels. *Acta Linguistica* 40: 211–62.
392. Die Budapester sprachgeschichtliche Schule. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica* 22: 5–12.
- 393. A magyar nyelv történeti nyelvtana I.** A korai ómagyar kor és előzményei. Budapest, 1991. 780 lap. (Főszerkesztő.)
- További kötetek I.: **II/1.**: 1992; **II/2.**: 1995; **Mutató**: 1997.
 - Benkő Loránd, E. Abaffy Erzsébet, Rácz Endre. *Magyar Nyelv* 80. 1984: 129–44. (Előzetes híradás a munkálatokról, I. 335.)
 - Ism.: Hajdú Péter. *Magyar Tudomány* 1992: 753–5.
 - Ism.: G. Varga Györgyi. *Magyar Nyelvőr* 117. 1993: 383–6.
 - Ism.: Velcsov Mártonné. *Acta Universitatis Szegediensis. Sectio ethnographica et linguistica* 37. 1996: 361–5.
394. Kiejtési versenyek múltja és jelene. In: *Szövegforma, szövegértelmezés, szövegmondás. A szép magyar beszéd versenyei felsőoktatási intézményekben*. Szerk. Bolla Kálmán. Egyetemi Fonetikai Füzetek 4. Budapest, 1991. 15–26.
395. A „budapesti iskola” a magyar nyelvtudomány történetében. In: *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Szerk. Kiss Jenő, Szűts László. Budapest, 1991. 13–26.
396. Székelyek, magyarok vagy székely-magyarok. *Kisebbségkutatás* 1/4: 396–7. (Társszerző: László Gyula.)
397. A „budapesti iskolá”-ról. *Magyar Nyelv* 87: 1–14.
398. Üdvözlés a Magyar Néprajzi Társaság centenáriumán. *Magyar Nyelv* 87: 118–9.
399. Búcsú Imre Samutól. *Magyar Nyelv* 87: 247–9.
400. A magyartanárok „új” feladatairól. *Magyar Nyelvőr* 115: 325–30.
401. Nyelvészeti adalékok a magyarság erdélyi megtelepedéséhez. *Magyar Múzeum* 1: 52–61.
402. „...ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében”. Széchenyi a nyelvről és az anyanyelvről. *Magyar Tudomány* 1991: 940–6.

1992.

403. Sprachliche Standardisierungsprozesse im Ungarischen. *Sociolinguistica* 1992: 84–99.
- 404. A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1.** A kései ómagyar kor. Morfematika. Budapest, 1992. 928 lap. (Főszerkesztő.)
 – További kötetek I.: **I.**: 1991; **II/2.**: 1995; **Mutató**: 1997.
 – Ism.: Kiss Jenő. *Magyar Nyelv* 89. 1993: 257–80. (I. és II/1. kötet.)
 – Ism.: Hajdú Péter. *Magyar Tudomány* 1993: 1415–7.
 – Ism.: Fazekas, Tiborc. *Finnisch-ugrische Mitteilungen* 18–19. 1994–1995: 179–80. (I. és II/1. kötet.)
405. Ósmagyar folyamatos melléknévi igenévi maradványok az Árpád-kor személynév-anyagában. In: *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*. Wien, Budapest, 1992. 57–69.
406. Széchenyi a nyelvről és az anyanyelvről. *Magyar Nyelv* 88: 14–29.
407. Két évszázad a magyar nyelvtudomány szolgálatában. *Magyar Nyelv* 88: 142–8.
408. Anyanyelv és irodalmi hagyomány. *Magyar Nyelvőr* 116: 413–9.
409. Mióta lehetnek *Fehérvár* helyneveink? *Névtani Értesítő* 14: 16–21.
410. Vélemények az eredetkérdésről. *Rubicon* 4/3: 28–9. (Társszerzők: Benkő Elek, Kordé Zoltán, Kristó Gyula, Fodor István.)
411. A tanárképzés távlatai felsőoktatás-történeti összefüggésben. *Új Pedagógiai Szemle* 42/1: 11–9.

1993.

- 412. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen.** Band I. A–Kop. Hrsg. Loránd Benkő. Budapest, 1993. XLVIII, 794 lap.
 – További kötetek I.: **II.** Kor–Zs: 1994; **Register**: 1997.
 – L. még 345.
 – Ism.: László Keresztes. *Acta Linguistica Hungarica* 40. 1990–1991: 489–92. (Előzetes híradás a szótárról.)
 – Ism.: Jean Perrot. *Études Finno-ougriennes* 23. 1991. [s. p.]
 – Ism.: Maria Hornung. In: *Zeichen der ungeteilten Philologie*. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag. Hrsg. von Péter Bassola, Regina Hessky, László Tarnói. Budapest, 1993. 137–9.
 – Ism.: Yves Duhoux. *Cahiers de l’Institut de Linguistique de Louvain* 19. 1993: 158.
 – Ism.: Futaky, István. *Finnisch-ugrische Mitteilungen* 16–17. 1992–1993: 163–6.
 – Ism.: Žigo, Pavol. *Jazykovedny Časopis* 44. 1993: 76–8.
 – Ism.: Gregor Ferenc. *Magyar Nyelv* 89. 1993: 485–9.
 – Ism.: Hadrovics László. *Magyar Tudomány* 1993: 1412–5.
 – Ism.: Zsemlyei János. *Erdélyi Múzeum* 54. 1993: 159–61.

- Ism.: Honti, I. In: *Minor Uralic Languages. Structure and Development*. Ed. by Ago Künnap. Tartu, 1994. 197–203.
- Ism.: Lembit Vaba. *Linguistica Uralica* 30. 1994: 63–4.
- Ism.: Giovan Battista Pellegrini. *Rivista di Studi Ungheresi* 9. 1994: 151–4.
- Ism.: Karl Mollay. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 47. 1994: 371–9.
- Ism.: Keresztes László. *Folia Uralica Debreceniensia* 3. 1994: 125–8.
- Ism.: László Honti. *Kratylos* 39. 1994: 168–73.
- Ism.: Juhász Dezső. *Magyar Nyelvőr* 118. 1994: 335–40.
- Ism.: Heckenast Gusztáv. *Századok* 128. 1994: 215–6.
- 413. Woher stammt das ungarische Wort „lakat”? In: *Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag*. Hrsg. von Péter Bassola, Regina Hessky, László Tarnói. Budapest, 1993. 47–9.
- 414. **Pais Dezső.** *A múlt magyar tudósai*. Budapest, 1993. 182 lap.
 - Ism.: Kiss Jenő. *Magyar Nyelv* 90. 1994: 345–8.
 - Ism.: Vértes Edit. *Magyar Tudomány* 1995: 483–5.
- 415. A szinkronia korlátai a történeti nyelvtudományban. In: *Állapot és történet – szinkronia és diakronia – viszonya a nyelvben*. Szerk. Horváth Katalin, Ladányi Mária. Budapest, 1993. 17–24.
- 416. Az olasz szóvégi *o* magyar megfelelőeiről. In: *Emlékkönyv Fábián Pál hetvenedik születésnapjára*. Szerk. Kozocsa Sándor Géza. Budapest, 1993. 50–7.
- 417. Az Árpád-ház szentjeinek szerepe a középkori magyar helynévadásban. *Magyar Nyelv* 89: 10–9.
- 418. Emlékezés Szvorényi Józsefre. *Magyar Nyelv* 89: 243–4.
- 419. Elnöki zárszó. *Magyar Nyelvőr* 117: 500–1.
- 420. Megjegyzések víznevekről. Adalékok a székelység történetéhez. *Névtani Értesítő* 15: 50–6.

1994.

- 421. **Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen.** Band II. Kor–Zs. Hrsg. Loránd Benkő. Budapest, 1994. 795–1683 lap.
 - További kötetek l.: **I.** A–Kop: 1993; **Register:** 1997.
 - Ism.: Gert Sauer. *Finnisch-ugrische Forschungen* 52. 1994: 363–6. (Mindkét kötet.)
 - Ism.: Žigo, Pavol. *Jazykovedny Časopis* 45. 1994: [s. p.]
 - Ism.: Vaszedá Mika. *Uralica* 1994: 117–21. (Mindkét kötet.)
 - Ism.: Vermes Stefánia. *Annales Universitatis Litterarum et Artium Miskolciensis* 4–5. 1995: 205–8.
 - Ism.: Stephen Wurm. *Australian Journal of Linguistics* 16. 1996: [s. p.] (Mindkét kötet.)
 - Ism.: Stephen A. Wurm. *Canberra Anthropology* 19. 1996: 94–5.

- Ism.: Jansz [sic!] Bańcerowski. *Kwartalnik Neofilologiczny* 43. 1996: 285–7.
- Ism.: Giovan Battista Pellegrini. *Rivista di Studi Ungheresi* 11. 1996: 179–82.
- Ism.: Hasan Eren. *Magyar Nyelv* 98. 2002: 385–95. (Mindkét kötet.)
- 422. Anonymus *Boroná-i*. In: Bárczi Géza emlékkönyv. Szerk. Szathmári István, E. Abaffy Erzsébet, B. Lőrinczy Éva. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 200. Budapest, 1994. 35–43.
- 423. Erdély „nyelvünknek vidám tavasszán”. In: *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság kétszáz éve. Erdélyi Tudományos Füzetek (Kolozsvár)* 218. Kolozsvár, 1994. 8–13.
- 424. Picula. *Magyar Nyelv* 90: 74–5.
- 425. Egy kártyaműszóról. *Magyar Nyelv* 90: 75–6. (Kő Benedek néven.)
- 426. Anonymus gesztája nyelvészeti revíziójának szükségességéről. *Magyar Nyelv* 90: 131–7.
- 427. Az etimológiai minősítés a szótárszerkesztésben. *Magyar Nyelv* 90: 385–92.
- 428. Sznoobság a nyelvhasználatban. *Magyar Nyelvőr* 118: 377–85.
- 429. Emlékek első moldvai utamról. Adalékok a magyar nyelvatlasz történetéhez. *Néprajzi Látóhatár* 3/1–2: 299–306.

1995.

- 430. A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2.** A kései ómagyar kor. Mondattan, szöveggrammatika. Morfematika. Budapest, 1995. 850 lap. (Főszerkesztő.)
 - További kötetek I.: **I.**: 1991; **II/1.**: 1992; **Mutató**: 1997.
 - Ism.: Forgács Tamás. *Magyar Nyelv* 92. 1996: 385–95.
 - Ism.: Büky L. ászló. *Eurasian Studies Yearbook* 67. 1995: 215–21.
 - Ism.: Forgács, Tamás. *Finnisch-ugrische Mitteilungen* 20. 1996: 105–14. (I., II/1. és II/2. kötet.)
- 431. Sznoobság a nyelvhasználatban. In: *Anyanyelvi nevelés – embernevelés. Országos anyanyelv-oktatási napok: Eger, 1994. július 4–7.* Szerk. Szende Aladár. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 198. Budapest, 1995. 6–13.
- 432. P. mester két szatmári helynevről. Adalékok várneveink történetéhez. In: *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára.* Szerk. Laczkó Krisztina. Budapest, 1995. 59–70.
- 433. Anonymus „kunjairól”. In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére.* Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 39–67.
- 434. Régi magyar iskolai Georgica-fordítás. *Antik Tanulmányok* 39: 154–6.
- 435. Az *úr* etimonjának történetéhez. *Magyar Nyelv* 91: 68–9.
- 436. Mi a helyzet Zalán vezér neve és személye körül? *Magyar Nyelv* 91: 402–11.

1996.

437. Anonymus élő nyelvi forrásai. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest, 1996. 221–47.
438. Adalékok a bihari székelység történetéhez. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kolozsvár, 1996. 65–77.
439. Adalékok a sószállítás régi magyar terminológiájához. In: Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére. Szerk. Bereczki András, Klima László. Uralisztikai Tanulmányok 7. 65–72.
440. Évezredes küzdelem a magyar nyelvért. Erdélyi Múzeum 58: 59–65.
441. Anonymus Erdély-képe. Honismeret 24/4: 5–12.
– Másodközlés: Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 11/2: 151–9.
442. Köszöntő Penavin Olga tiszteletére rendezett konferencián. Hungarológiai Közlemények 1996/2: 82–7.
443. Ómagyar szólás nyomai Anonymusnál. Magyar Nyelv 92: 187–9.
444. Az Árpád-kori magyarság nyelvföldrajzi helyzete. Magyar Nyelv 92: 399–403.
445. Anyanyelvünk és a honfoglalás. Magyar Nyelvőr 120: 369–75.
446. Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontjáról, különös tekintettel a település- és népességtörténeti kutatásokra. Névtani Értesítő 18: 5–14.
447. Opponensi vélemény Mező Andrásnak „Magyarország patrocíniumi helynevei” című akadémiai doktori értekezéséről. Névtani Értesítő 18: 93–8.
448. Többközpontú-e a magyar nyelv? (Lanstyák István „A magyar nyelv központjai” c. cikkéhez.) Magyar Tudomány 1996: 310–8.
449. Nyelvünk vallomása a honfoglaló magyarságról. Magyar Tudomány 1996: 958–63.
450. Anyanyelvünk átvészelt évezredek. Valóság 1996/7: 65–70.

1997.

- 451. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band III.** Register. Hrsg. Loránd Benkő. Budapest, 1997. 156 lap.
– További kötetek I.: I. A–Kop: 1993; II. Kor–Zs: 1994.
– Ism.: Kiss Lajos. Magyar Nyelv 93. 1997: 367–8.
– Ism.: Pusztai Ferenc. Magyar Nyelvőr 122. 1998: 104–6.
- 452. A magyar nyelv történeti nyelvtana. Mutató.** Budapest, 1997. 60 lap. (Főszerkesztő.)
– További kötetek I.: I.: 1991; II/1.: 1992; II/2.: 1995.
453. *Földvár* helyneveink tanúságtételéről. In: Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva hetvenedik születésnapjára. Szerk. Bánki Judit. Budapest, 1997. 38–44.

454. A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai és ami ezekből következik. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. Budapest, 1997. 163–76.
455. Anonymus szlávjai. In: Hungaro-Slavica. Budapest, 1997. 26–31.
456. A helynevek szerepe az Árpád-kori népességtörténeti kutatásokban. In: Magyarország történeti demográfiája, 896–1995. Millecentenáriumi előadások. [Az 1995. február 16-án Budapesten megrendezett Népesedéstörténeti Konferencia előadásai] Szerk. Kovacsics József. Budapest, 1997. 67–72.
457. *Tokaj* és kapcsolt nevei. In: Nyíri Antal kilencvenéves. Budapest, 1997. 29–36.
458. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Szerk. Kiss Gábor, Zaicz Gábor. Budapest, 1997. 62–70.
459. Névtudományunk. Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk. Gergely Piroska, Hajdú Mihály. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Budapest, 1997. 5–9.
460. Anonymus képe a Felső-Tisza vidékéről. *Acta Hungarica* 1997/6: 11–7.
461. Nyelv- és irodalomtudományunk egynémely gondjairól. *Irodalomismeret* 8/8: 3–7.
462. Penavin Olga köszöntése. *Magyar Nyelv* 93: 115–8.
463. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–54.
464. Búcsú Hadrovics Lászlótól. *Magyar Nyelv* 93: 257–60.
465. Egy erdélyi tudós a magyar nyelvtudomány szolgálatában. *Magyar Nyelv* 93: 385–92.
466. Emlékezés Pesty Frigyesre. *Magyar Nyelv* 93: 488–90.
467. Van-e szükség Magyarországon anyanyelvi törvényre? [Hozzászólás.] *Magyar Nyelvőr* 121: 117–8.
468. Anyanyelvünk ügye és az értelmiség felelőssége. *Magyar Nyelvőr* 121: 379–84.
– Másodközlés: *Magyar Tudomány* 1997: 1246–50.
– Másodközlés: *Nyelvünk és Kultúránk* 100. 1997: 82–6.
469. Felvilágosodás, reformkor, nyelvújítás. In: *Pannon Enciklopédia*. Budapest, 1997. 74–8.

1998.

470. **Név és történelem.** Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1998. 185 lap.
– Ism.: Kiss Jenő. *Magyar Tudomány* 1998: 1016–8.
– Ism.: Weisz Boglárka. *Aetas* 3. 1999: 191–3.
– Ism.: Hajdú Mihály. *Magyar Nyelv* 95. 1999: 213–7.
– Ism.: Slíz Mariann. *Névtani Értesítő* 27. 2005: 319–22.
471. Az ómagyar nyílt *e* hangszínéről. In: *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Szerk. Hajdú Mihály, Keszler Borbála. Budapest, 1998. 21–8.
472. Megnyitó beszéd. In: III. Dialektológiai szimpozion. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán. Szombathely, 1998. 18–24.

473. Az itáliai kultúra nyelvi emlékei az Árpád-kori Magyarországon. In: A magyar művelődés és a kereszténység. La civiltà ungherese e il cristianesimo II. Szerk. Jankovics József. Budapest, 1998. 1037–42.
474. Bors vezértől Borzsováig. In: Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára. Szerk. Zoltán András. Budapest, 1998. 62–7.
475. Ezeréves küzdelem a magyar nyelvért. In: Történelmünk a Duna-medencében. Kolozsvár, Temesvár, Polis, 1998. 18–26.
476. Előszó a „Zrínyi-szótár”-hoz. Irodalomismeret 9/3–4: 5–6.
477. Balassa Iván köszöntése. Magyar Nyelv 94: 110–2.
478. Hogyan is hívták Árpád dédunokáját? (Róna-Tas András „Hogyan hívták Árpád dédunokáját?” c. cikkéhez.) Magyar Nyelv 94: 157–65.
479. Benkő Loránd írja. Magyar Nyelv 94: 254–6.
480. Anonymus gesztájának egy különös helyéről. Magyar Nyelv 94: 466–9.
481. Anyanyelvi örökségünk. Magyar Nyelvőr 122: 381–9.
– Másodközlés: In: Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában. XIII. Anyanyelv-oktatási Napok: Eger, 1998. július 7–10. Szerk. V. Raisz Rózsa, H. Varga Gyula. Budapest, 1999. 9–18.
482. Anyanyelvi örökségünk. Szükség van-e magyar nyelvművelésre? Valóság 41/10: 77–84.

1999.

483. La situation linguistique des Hongrois de la conquête et ce qui en résulte. In: Les Hongrois et l'Europe. Conquête et intégration. Ed. S. Csernus, K. Korompay. Paris–Szeged, 1999. 121–36.
- 484. Nemzet és anyanyelve.** Budapest, 1999. 315. lap.
– Ism.: B[alázs] G[éza]. Édes Anyanyelvünk 22/3. 2000: 14.
– Ism.: A. Jászó Anna. Magyar Nemzet 63/58. 2000: 10.
– Ism.: Fábián Pál. Magyar Nyelvőr 124. 2000: 520–1.
– Ism.: Szathmári István. Nyelvünk és Kultúránk 111. 2000: 119–21.
– Ism.: Kiss Jenő. Protestáns Szemle 61/2. 2000: 128–30.
– Ism.: Sebestyén Árpád. Magyar Nyelv 97. 2001: 221–9.
– Ism.: A. Molnár Ferenc. Magyar Nyelvjárások 39. 2001: 177–80.
– Ism.: Szathmári István. Magyar Tudomány 2001: 106–7.
485. Anonymus ő-zéséről. In: Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. Szerk. Kugler Nóra, Lengyel Klára. Budapest, 1999. 63–6.
486. A székely nemzetségnevek történetéhez. In: Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 1999. 53–67.
487. A történeti nyelvtudomány feladatköréről mai nyelvünk állapota és változása ügyében. In: A magyar nyelv az informatika korában. Szerk. Glatz Ferenc. Budapest, 1999. 35–48.
488. Az anyanyelvről. Édes Anyanyelvünk 21/1: 9–10.
489. Ezeréves küzdelem a magyar nyelvért. Háromszék 11., január 21., 4.
490. Mióta lehetnek *Fehérvár* helyneveink? História 21/1: 5–7.

491. Barangolások egy ómagyar tulajdonnév körül. *Magyar Nyelv* 95: 25–40.
492. Adalékok az anonymusi filológiához. In: Köszöntő könyv Sebestyén Árpád 70. születésnapjára. Szerk. Hoffmann István, Mező András, Nyirkos István. *Magyar Nyelvjárások* 37: 73–8.
493. Adalékok Anonymus Bodrog-torkolati neveihez. *Névtani Értesítő* 21: 19–24.

2000.

494. **Le basi della linguistica storica.** Padova, 2000. Ford. Danilo Gheno. 312 lap.
– Ism.: Fábrián Pál. *Magyar Nyelv* 98. 2002: 222.
495. Die Sprache der Ungarn. In: Europas Mitte um 1000. II. Hrsg. von Alfried Wieczorek, Hans-Martin Hinz. Stuttgart, 2000. 564–5.
496. Néhány szó a magyar törzsnevekről. In: Balázs János-émlékezés. Szerk. Pusztay János. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 213. Szombathely, 2000. 7–13.
497. Castrum Borssed zouolvn. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Piti Ferenc, Szabados György. Szeged, 2000. 39–55.
498. Bevezetés. In: Pályánk emlékezete. Válogatás az Akadémiai Értesítő írásai-
ból. *Magyar Tudomány Füzetek* 2. Budapest, 2000. 3.
499. Néhány gércei helynévről. In: *Vox humana*. Bolla Kálmán professzor het-
venedik születésnapjára. Szerk. Földi Éva, Gadányi Károly. Budapest, 2000.
91–9.
500. Vázlat a Pinka felső vízgyűjtőjének településtörténetéhez. *Néprajzi Látóha-
tár* 9/3–4: 61–9.

2001.

501. Észrevételek Erdély déli részeinek korai Árpád-kori történetéhez. In: Erdély
a keresztény magyar királyságban. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 231. Ko-
lozsvár, 2001. 7–68.
502. Hasan Eren köszöntése. *Magyar Nyelv* 97: 509–10.

2002.

503. **Az ómagyar nyelv tanúságtétele.** Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori
történetéről. *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* 29. Budapest,
2002. 113 lap.
– Ism.: Juhász Dezső. *Magyar Nyelv* 98. 2002: 478–81.
– Ism.: Hajdú Mihály. *Magyar Nyelvőr* 127. 2003: 479–83.
– Ism.: Weisz Boglárka. *Századok* 137. 2003: 489–91.
– Ism.: Hoffmann István. *Magyar Nyelvjárások* 42. 2004: 99–105.

504. Egy kis tanulság Anonymus-kutatásaimból. In: Éltető anyanyelvünk: mai nyelv művelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára. Budapest, [2002]. 77–80.
505. Anonymus és az ittebei bencés monostor. In: Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. Budapest, 2002. 31–7.
506. Válasz. Magyar Nyelv 98: 111–2.
507. A *székely* néprész név ómagyar történetéhez. Magyar Nyelv 98: 257–65.

2003.

508. **Beszélnék a múlt nevei.** Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Budapest, 2003. 207 lap.
- Ism.: Hoffmann István. Magyar Nyelv 100. 2004: 209–16.
 - Ism.: Tóth Valéria. Magyar Nyelvjárások 42. 2004: 105–16.
 - Ism.: Kristó Gyula. Századok 138. 2004: 522–4.
 - Ism.: Slíz Mariann. Névtani Értesítő 27. 2005: 319–22.
509. A Csák nemzetségről. In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Szerk. Hajdú Mihály, Keszler Borbála. Budapest, 2003. 585–90.
510. Az anyanyelv szerepe Apáczai műveltségisményében. Irodalomismeret 14/5–6: 131–3.
511. *Doboka* és társai. Magyar Nyelv 99: 393–412.
512. *Bars* vár neve és egy kis hangtörténet. In: Köszöntő könyv Nyirkos István 70. születésnapjára. Szerk. Hoffmann István, Kis Tamás. Magyar Nyelvjárások 41: 37–44.
513. Megjegyzések a *Petlend* helynevek történetéhez. Névtani Értesítő 25: 13–7.

2004.

514. Még néhány szó Kristó Gyuláról. Magyar Nyelv 100: 238–40.
515. Az ómagyar *-j*, *-aj/-ej* helységnévképző. Magyar Nyelv 100: 406–19.

2005.

516. Tisztelet az alapítók emlékének. Magyar Nyelv 101: 4–7.
517. A székelység szerepe az Árpád-kori magyar országvédelemben. Magyar Nyelv 101: 269–74.
518. Lőrincze Lajossal. Magyar Nyelvőr 129: 11–5.

2006.

519. *Dudar* és ami hozzá fűzhető. In: 101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére. Szerk. Mártonfi Attila, Papp Kornélia, Slíz Mariann. [Budapest], 2006. 227–31.
520. [Bejelentés: lemondás a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöki tisztségéről.] *Magyar Nyelv* 102: 113–4.
521. Egy páratlan és felülmúlhatatlan mű. *Magyar Nyelv* 102: 257–62.
– Másodközlés: In: Félmúlt és közeljövő. Szerk. Magay Tamás. Budapest, 2007. 37–45.
522. Keresztes Kálmán (1919–2006). *Magyar Nyelv* 102: 506–8.

2007.

523. Giovan Battista Pellegrini (1921–2007). *Magyar Nyelv* 103: 250–2.
524. Benkő Loránd válasza. *Magyar Nyelv* 103: 507–8.

2008.

525. *A rozsomák-tól a rozsnok-ig*. *Magyar Nyelv* 104: 79–80.

2009.

- 526. A Szovárd-kérdés.** Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Budapest, 2009. 136 lap.
– Ism.: Veszprémy László. *Hadtörténelmi Közlemények* 123. 2010: 353–4.
– Ism.: Hoffmann István. *Magyar Nyelv* 106. 2010: 470–8.
– Ism.: Tóth Valéria. *Magyar Nyelvjárások* 48. 2010: 5–22.
– Ism.: Szentgyörgyi Rudolf. *Névtani Értesítő* 32. 2010: 151–5.
527. A magyar nyelvtörténet korszakolásáról. In: *Szöveggyűjtemény I. A magyartanári mesterképzésben részt vevő hallgatók részére*. Összeáll. Minya Károly. Nyíregyháza, 2009. 152–61.
528. Árpád „de genere Turul”. *Magyar Nyelv* 105: 9–16.
529. Hasan Eren (1913–2007). *Magyar Nyelv* 105: 496–7.

2010.

- 530. Magyar nyelvtudósok a XX. században.** Méltatások, emlékezések. [Budapest], 2010. 260 lap.
– Ism.: T. Szabó Csilla. *Erdélyi Múzeum* 73. 2011: 244–7.
– Ism.: Sebestyén Árpád. *Magyar Nyelv* 107. 2011: 85–93.

- Ism.: Nyirkos István. Magyar Nyelvjárások 49. 2011: [s. p.] [Megjelenés előtt.]
531. A Szovárd-kérdés. Őstörténetünkről a legújabb nyelvészeti kutatások tükrében. *História* 32/9–10: 35–8.
532. Benkő Loránd írja. *Magyar Nyelv* 106: 126.

Benkő Loránddal készült, róla, neki szóló művek

1. Halász Júlia: Lépcsőzetes vagy kétlépcsős oktatás? Az ELTE oktatási rektorhelyettesének nyilatkozata. *Magyar Hírlap* 1/53. 1968: 9.
2. -nádor-: Vizsgák előtt, vizsgákról az oktatási rektorhelyettes. *Egyetemi Lapok* 11/XII. 11. 1969: 1.
3. Kroh László: Szerkesztőségünk vendége: Benkő Loránd professzor. *Kárpáti Igaz Szó* 1971. IV. 18., [s. p.]
4. Napirenden az ELTE kollégiumai. Beszélgetés Benkő Loránd rektorhelyettesel. *Egyetemi Lapok* 14/I. 24. 1972: 1.
5. Mindennapi harc a tananyag korszerűsítéséért. Beszélgetés Benkő Loránd rektorhelyettesel. *Egyetemi Lapok* 14/XI. 15. 1972: 1, 4.
6. Szathmári István: [Javaslat Benkő Lorándnak a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökévé választására.] *Magyar Nyelv* 72. 1976: 509.
7. Anyanyelvi műveltségünk. Vendégünk: Benkő Loránd. *Új Tükör* 13/X. 17. 1976: 7.
8. Nádor Tamás: Az értelem mindennapjai. Párbeszéd Benkő Loránddal. *Népszabadság* 35/119. 1977: 9.
9. Veszeliák Ferenc: A nyelvtörténész feladatai. Beszélgetés Benkő Loránddal. *Egyetemi Lapok* 20/XI. 13. 1978: 3.
10. Csizmadia Károly: A szép magyar nyelv. Beszélgetés dr. Benkő Loránd akadémikussal. *Reformátusok Lapja* 23/17. 1979: 1.
11. **Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről.** Emlékkönyv Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára. Szerk. Hajdú Mihály, Kiss Jenő. Budapest, 1981. 296 lap.
– Ism.: Polónyi Szűcs Szilárd. *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4. 1983: 293–4.
12. Túlságosan sokat beszélünk mostanában szervezeti kérdésekről. Interjú Benkő Loránd egyetemi tanárral. *Köznevelés* 38/14. 1982: 3–4. (Riporter: Vati Papp Ferenc)
13. Hajdú Mihály: Benkő Loránd köszöntése. *Névtani Értesítő* 7. 1982: 175–6.
14. Adalékok a székelyek korai történetéhez. Benkő Loránd akadémikussal beszélget Szabó T. Ádám. *Honismeret* 13/5. 1985: 22–30.
15. Sarkadi László: A magyar nyelvtudomány műhelyében. Beszélgetés a mai nyelvészeti kutatásokról [Herman József, Benkő Loránd, Kiefer Ferenc akadémikusokkal]. *Népszabadság* 45/177. 1987: 7.

16. **Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.** Írták tisztelői, barátai és tanítványai. Szerk. Hajdú Mihály, Kiss Jenő. Budapest, 1991. 709 lap.
 - Ism.: Büky László. Magyar Nyelvőr 116. 1992: 462–5.
 - Ism.: G. Varga Györgyi. Magyar Nyelv 89. 1993: 343–50.
 - Ism.: Jakab László. Magyar Nyelvjárások 31. 1993: 123–8.
17. Ruffy Péter: Laudáció Benkő Lorándról. Magyar Nemzet 54/297. 1991: 10.
18. Szathmári István: Benkő Loránd 70 éves. Magyar Nyelvőr 116. 1992: 240–5.
19. S. B. P.: Déry Tibor-díjasok: Németh G. Béla és Benkő Loránd. Népszabadság 51/244. 1993: 23.
20. Honfoglalás. Benkő Loránd: Első nyelvtörténészünknek, Anonymusnak a nyomában. Élet és Tudomány 51/23. 1996: 714–6. (Riporter: Albert Valéria)
21. Hargitai Miklós: Öten a Kossuth- és Széchenyi-díjasok közül. Benkő Loránd: Nyelvünknek három fényes korszaka volt. Népszabadság 54/64. 1996: 25.
22. **Benkő Loránd.** Szerk. Bolla Kálmán. Magyar nyelvész pályaképek és önvalomások 6. Budapest, 1999. 40 lap.
23. Hajdú Mihály: Születésnap köszöntő. Benkő Loránd 80 éves. Névtani Értesítő 23. 2001: 3–4.
24. Kiss Jenő: Benkő Loránd köszöntése a Magyar Nyelvtudományi Társaságban 80. születésnapján. Magyar Nyelv 98. 2002: 106–9.
25. Kovács Sándor Iván: Benkő Loránd köszöntése a Magyar Irodalomtörténeti Társaság nevében. Magyar Nyelv 98. 2002: 110.
26. Kósa László: Benkő Loránd köszöntése a Magyar Néprajzi Társaság nevében. Magyar Nyelv 98. 2002: 110–1.
27. Pusztai Ferenc: Benkő Loránd nyolcvan éves. Magyar Nyelvőr 126. 2002: 1–4.
28. **Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány.** Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból. I–III. kötet. Szerk. Hajdú Mihály, Kiss Jenő. Budapest, 2003. 1465 lap.
29. Kiss Jenő: [Javaslat Benkő Lorándnak a Magyar Nyelvtudományi Társaság tiszteletbeli elnökévé választására.] Magyar Nyelv 102. 2006: 114.
30. Kiss Jenő: Benkő Loránd köszöntése az Akadémián. Magyar Nyelv 103. 2007: 506–7.
31. Juhász Dezső: A nyelvföldrajz történeti tanulságai – egy klasszikus tanulmány negyven év távlatából. In: V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2007. augusztus 22–24. Szerk. Guttmann Miklós, Molnár Zoltán. A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 8. Szombathely, 2007: 133–8.
32. Kiss Jenő: Elhunyt Benkő Loránd. Édes Anyanyelvünk 33/2. 2011: 16.
33. Tamásné Szabó Csilla: In memoriam Benkő Loránd. Erdélyi Múzeum 73. 2011: 194–5.
34. Tóth Péter: Elhunyt Benkő Loránd. Kárpáti Igaz Szó 2011. I. 22., 5.
35. Vizi E. Szilveszter: Búcsú Benkő Lorándtól. Magyar Nyelv 107. 2011: 2–3.
36. Kiss Jenő: Búcsú Benkő Lorándtól. Magyar Nyelv 107. 2011: 4–6.
37. Juhász Dezső: Búcsú Benkő Lorándtól. Magyar Nyelv 107. 2011: 7–8.

38. Zsilinszky Éva: Benkő Loránd (1921–2011). *Magyar Nyelvőr* 135. 2011: 133–5.
39. Juhász Dezső: Benkő Loránd (1921–2011). *Magyartanítás. Módszertani folyóirat* 52/2. 2011: 2.
40. Juhász Dezső: Benkő Lorándra emlékezve. *Névtani Értesítő* 33. 2011: 353–9.
41. Gerstner Károly: Benkő Loránd (1921–2011). *Nyelvtudományi Közlemények* 107. 2010–2011: 293–8.
42. Kiss Jenő: Benkő Loránd. *Nyelvünk és Kultúránk* 41/3. 2011: 22–4.
43. Korompay, Klára: Loránd Benkő (1921–2011). *Études Finno-ougriennes* 43. 2011: 223–6.
44. Zaicz Gábor: Búcsú Benkő Lorándtól. *Finnugor Világ* 16/1. 2011: 21–3.

Mutatók

Társszerzők, társszerkesztők, ismertetések¹ és méltatások szerzői

N. Abaffy Csilla 287	Fried István 312
E. Abaffy Erzsébet 332, 393	Futaky István 412
Albert Valéria 20	Fülöp Lajos 233, 348
Balassa Iván 167, 182	Gerstner Károly 41
Balázs Géza 484	Gregor Ferenc 412
Balázs János 117, 233, 287	Grétsy László 97, 118
Bañcerowski Janusz 421	Hadrovics László 159, 287, 412
Bárczi Géza 72, 85, 158	Hajdú Mihály 11, 13, 16, 23, 28, 470, 503
Bartha Antal 366	Hajdú Péter 393, 404
Benkő Elek 410	Halász Júlia 1
Benkő Loránd 393	Hargitai Miklós 21
Berrár Jolán 158	Heckenast Gusztáv 412
Bolla Kálmán 22	P. Hidvégi Andrea 159
Boros Ádám 167	Hoffmann István 503, 508, 526
Büky László 16, 332, 430	Honti, I. 412
Csizmadia Károly 10	Honti László 412
Deme László 97, 158, 348	Hornung, Maria 412
Duhoux, Yves 412	Horváth László 332
Éder Zoltán 312	Horváth Mária 118
Eren, Hasan 421	R. Hutás Magdolna 159
Fábián Pál 233, 348, 484, 494	Hutterer, Claus Jürgen 159
Fazekas Tiborc 404	Imre Samu 167, 193, 248, 366
Fodor István 410	Itkonen, Terho 181
Forgács Tamás 430 (2×)	

¹ Az ismertetések szerzőinél sorszámként az ismertetett közlemény száma szerepel. A dőlt számok a „Benkő Loránddal készült, róla, neki szóló művek” tételeire utalnak.

- Jakab László 16, 141
 A. Jászó Anna 484
 Juhász Dezső 31, 37, 39, 40, 383, 412, 503
 Kálmán Béla 40, 105, 117, 159, 181, 233, 332
 Károly Sándor 287
 Kázmér Miklós 159
 Keresztes László 158, 235, 412
 Keresztúry [sic!] Dezső 117
 Kiss Jenő 11, 16, 24, 28, 29, 30, 32, 36, 42, 158, 287, 404, 414, 470, 484
 Kiss Lajos 167, 182, 197, 213, 234, 248, 451
 Kordé Zoltán 410
 Korompay Klára 43, 235
 Kósa László 26, 159
 Kovács Sándor Iván 25
 Krawczykiewicz, Antoni 193
 Kristó Gyula 287, 410, 508
 Kroh László 3
 Ladó János 105
 László Gyula 396
 Lázs Sándor 287
 Lengyel Dénes 118
 Ligeti Lajos 141
 Lőrincze Lajos 39, 116, 135, 262, 267, 268, 275
 B. Lőrinczy Éva 141
 Martinkó András 141
 D. Máta Mária 366
 Mátyás István 287
 Meier, Georg 193
 Mollay, Karl 412
 A. Molnár Ferenc 331, 484
 Molnár József 85, 159, 193, 197, 233, 248
 Nádor Tamás 8
 Nagy J. Béla 73
 Németh Gyula 223
 -nádor- 2
 Nyíri Antal 158, 159
 Nyirkos István 530
 Pais Dezső 72, 140, 141, 150, 173
 Palkó István 167
 Papp László 167, 197, 283
 Pellegrini, Giovan Battista 412, 421
 Perrot, Jean 412
 Polónyi Szűcs Szilárd 11
 Pusztai Ferenc 27, 451
 Rácz Endre 41, 393
 Rot Sándor 193
 Ruffy Péter 17, 248, 287
 Ruzsiczky Éva 117
 K. Sal Éva 235
 Sarkadi László 15
 Sauer, Gert 421
 Sauvageot, Aurelien 181
 Schlachter, Wolfgang 159, 181, 233
 Schulze, B. 193
 Sebestyén Árpád 167, 182, 197, 484, 530
 Sherwood, Peter 233
 Slíz Mariann 470, 508
 S. B. P. 19
 Szabó József 383
 Szabó T. Ádám 14
 Szathmári István 6, 18, 117, 185, 348, 484
 Szauder József 117
 Szemere Gyula 331
 Szende Aladár 348
 Szentgyörgyi Rudolf 526
 Szépe György 73, 188, 193
 Takács Etel 41
 Tamásné Szabó Csilla 33, 530
 Tompa József 312, 366
 Tóth Péter 34
 Tóth Valéria 508, 526
 Unger Mátyás 269
 Vaba, Lembit 412
 Vago, Robert 193
 G. Varga Györgyi 16, 167, 393
 Vaszedá Miksa 421
 Vati Papp Ferenc 12
 Vekov Károly 526
 Velcsov Mártonné 393
 Vermes Stefánia 421
 Vértés Edit 414
 Veszelák Ferenc 9

- Veszprémy László 526
 Vizi E. Szilveszter 35
 Weisz Boglárka 470, 503
 Wurm, Stephen A. 421
 Zaicz Gábor 44, 345
 Žigo, Pavol 412
 Zsemlyei János 412
 Zsilinszky Éva 38

Kő Benedek néven: 100, 136, 292, 293, 321, 425.

Folyóiratok

- Acta Hungarica 460
 Acta Linguistica 391
 Acta Linguistica Academiae
 Scientiarum Hungaricae 71, 134,
 153, 159, 172, 246, 329
 Acta Linguistica Hungarica 412
 Acta Universitatis Szegediensis.
 Sectio ethnographica et linguistica
 158, 332, 393
 Aetas 470
 Annales Philologica 125
 Annales Universitatis Litterarum
 et Artium Miskolciensis 421
 Annales Universitatis Scientiarum
 Budapestiensis de Rolando
 Eötvös nomine. Sectio Linguistica
 193, 212, 247, 319, 330, 365, 382,
 392
 Antik Tanulmányok 434
 Australian Journal of Linguistics 421
 Bányászati és kohászati lapok.
 Bányászat 267, 268
 Baranyai Művelődés 377
 Botanikai Közlemények 167
 Bulletin de la Société de Linguistique
 de Paris 181
 Cahiers de l'Institut de Linguistique
 de Louvain 412
 Canberra Anthropology 421
 Cercetări de Lingvistică 104
 Édes Anyanyelvünk 32, 340, 349, 358,
 484, 488
 Egyetemi Lapok 2, 4, 5, 9
 Élet és Irodalom 216
 Élet és Tudomány 20, 251, 252, 253, 254
 Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
 Értesítője 200
 Erdélyi Múzeum 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 33,
 412, 440, 526, 530
 Ethnographia 23, 159, 167, 182
 Études Finno-ougriennes 43, 310, 412
 Eurasian Studies Yearbook 430
 Felsőoktatási Szemle 108, 127, 168,
 169, 184, 185, 190, 201, 204, 269
 Fenno-Ugrica Suecana 309
 Filológiai Közlöny 170
 Finnisch-ugrische Forschungen 154,
 158, 421
 Finnisch-ugrische Mitteilungen 404,
 412, 430
 Finnugor Világ 44
 Folia Uralica Debreceniensia 412
 Giano Pannonio 278, 296, 297, 374
 Hadtörténelmi Közlemények 526
 Háromszék 489
 História 490, 531
 Honismeret 14, 441
 Hungarológiai Értesítő 11, 331, 350
 Hungarológiai Közlemények 442
 Irodalmi Szemle 159
 Irodalomismeret 461, 476, 510
 Irodalomtörténet 117, 118, 285, 287,
 312, 315
 Irodalomtörténeti Közlemények 117,
 118, 141, 287, 312
 Jazykovedny Časopis 412
 Kárpáti Igaz Szó 3, 34
 Kisebbségkutatás 396
 Kortárs 255
 Korunk 159, 167

- Köznevelés 12, 217, 316
 Kratylos 412
 Kwartalnik Neofilologiczny 193, 421
 Language 193
 Látóhatár 256, 270, 281
 Linguistica Uralica 412
 Magyar Hírlap 1
 Magyar Könyvszemle 117
 Magyar Múzeum 401
 Magyar Nemzet 17, 248, 287, 351, 484
 Magyar Népnyelv 10
 Magyar Nyelv 4, 6, 11, 12, 13, 14, 15,
 16, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25,
 25, 26, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33,
 35, 36, 37, 45, 46, 50, 51, 52, 58,
 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 73,
 78, 79, 80, 81, 82, 85, 87, 88, 89,
 90, 91, 98, 99, 100, 101, 109, 110,
 111, 114, 115, 123, 124, 128, 129,
 130, 131, 135, 136, 137, 138, 144,
 147, 151, 156, 157, 158, 159 (2×),
 162, 167, 171, 186, 187, 191, 193,
 197, 205, 206, 218, 219, 220, 227,
 228, 233, 235, 239, 240, 241, 245,
 257, 258, 259, 260, 261, 271, 272,
 282, 283, 287, 288, 291, 292, 293,
 304, 305, 312, 317, 321, 322, 323,
 331, 332, 334, 335, 336, 337, 342,
 352, 359, 360, 361, 366, 370, 371,
 378, 387, 393, 397, 398, 399, 404,
 406, 407, 412, 414, 417, 418, 421,
 424, 425, 426, 427, 430, 435, 436,
 443, 444, 451, 462, 463, 464, 465,
 466, 470, 477, 478, 479, 480, 484,
 491, 494, 502, 503, 506, 507, 508,
 511, 514, 515, 516, 517, 526, 530,
 532
 Magyar Nyelvjárások 16, 92, 97, 105,
 117, 141, 167, 182, 197, 388, 484,
 492, 503, 508, 512, 520, 521, 522,
 523, 524, 525, 526, 528, 529, 530
 Magyar Nyelvőr 16, 18, 27, 34, 35, 36,
 37, 38, 38, 47, 65, 70, 73, 93, 94,
 97, 103, 105, 117, 141, 145, 148,
 159, 163, 167, 177, 182, 197, 213,
 229, 233, 234, 242, 248, 262, 273,
 274, 284, 287, 306, 318, 324, 325,
 332, 366, 372, 379, 383, 393, 400,
 408, 412, 419, 428, 445, 451, 467,
 468, 481, 484, 503, 518
 Magyar Tudomány 116, 132, 146, 159²,
 167, 197, 207, 221, 230, 233, 243,
 248, 262, 275, 287, 308, 326, 362,
 389, 393, 402, 404, 412, 414, 448,
 449, 468, 470, 484
 A Magyar Tudományos Akadémia
 Nyelv- és Irodalomtudományi
 Osztályának Közleményei 66, 72,
 83, 84, 95, 96, 133, 164, 208, 276
 Magyarosan 22, 29
 Magyartanítás. Módszertani folyóirat 39
 Néprajzi Látóhatár 429, 500
 Népszabadság 8, 15, 19, 21, 341
 Népszava 287
 Névtani Értesítő 13, 23, 40, 353, 409,
 420, 446, 447, 470, 493, 508, 513,
 526
 Nyelv- és Irodalomtudományi
 Közlemények 113, 441
 A Nyelvtudományi Intézet Közleményei
 48
 Nyelvtudományi Közlemények 41, 67,
 112, 117, 118, 139, 159, 181, 192,
 209, 231, 233, 235, 244, 287, 327,
 332, 373
 Nyelvünk és Kultúránk 42, 233, 248,
 383, 468, 484
 Onoma 224, 265, 298
 Orientalistische Literaturzeitung 193
 Pedagógiai Szemle 210, 232, 263, 287,
 307, 328, 354, 366
 Protestáns Szemle 484
 Reformátusok Lapja 10
 Rivista di Studi Ungheresi 412, 421
 Rubicon 410
 Scritti Linguistici 311
 Slavica 166
 The Slavonic and East European Review
 233
 Sociolinguistica 403

Sprachtypologie und Universalienforschung 412	Ungarn Jahrbuch 344
Studia Slavica 155, 279	Ural-Altäische Jahrbücher 158, 193, 196, 345
Südost-Forschungen 159, 181, 233	Uralica 421
Századok 366, 380, 412, 503, 508	Valóság 450, 482
A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 152	Vár Ucca Tizenhét 177
Tiszatáj 381	Vasi Szemle 167
Új Erdélyi Múzeum 390	Virittájä 149, 181
Új Írás 264	Zalai Tükör 226
Új Pedagógiai Szemle 411	Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 193
Új Tükör 7, 294	

Erdélyi vonatkozású közlemények: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 30, 47, 64, 78, 79, 87, 94, 110, 111, 156, 227, 242, 294, 342, 344, 350, 362, 378, 380, 383, 390, 396, 401, 420, 423, 429, 438, 441, 465, 466, 486, 501, 503, 507, 511, 517, 521.

Összeállította: SZABÓ PANNA

Képek Benkő Loránd életéből

1. Kubínyi Lászlónak,
a TESz. munkatársának
karikatúrája Benkő Lorándról
(1969. december 1.)

2. Kiránduláson az ELTE magyar nyelvészeti tanszékeinek oktatóival
a hetvenes évek elején

3. Nyelvjárásgyűjtésen a Kárpátalján a 70-es évek második felében

4. Nyelvjárásgyűjtésen a Székelyföldön (Lukafalván) 1991-ben

5. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében a kilencvenes évek közepén

6. A Magyar Nyelvtudományi Társaság néhány választmányi tagjával a centenáriumi év (2004) novemberében az ELTE Magyar Nyelvészeti Könyvtárában

7. Magyar Nyelv szerkesztése közben
a balatonszéplaki nyaraló kertjében 2008 júliusában

8. A balatoni nyaraló kertjében 2008 júliusában

9. Az ELTE-riport készítése közben 2009. július 7-én
(l. jelen számunkban a Tudósportrék... c. közleményt: 201–7.)

10. Az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének
karácsonyi évbúcsúztatóján és születésnap köszöntőjén 2009 decemberében
(Benkő Lorándot Pusztai Ferenc köszönti)

11. Beszélgetés közben az ELTE Magyar Nyelvtörténeti Tanszékén

12. Függelék
Képek a temetésről
(2011. február 15.)

Számunk szerzői

Dr. Gerstner Károly, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1068 Budapest, Benczúr utca 33., Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, gerstner.karoly@nytud.mta.hu – *Dr. Haader Lea*, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1068 Budapest, Benczúr u. 33., haader@nytud.hu – *Dr. Hajdú Mihály*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, hajdumiska@freemail.hu – *Dr. Hoffmann István*, Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 4010 Debrecen, Pf. 54., hoffmann@mnytud.arts.unideb.hu – *Dr. Juhász Dezső*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, juhasz.dezso@btk.elte.hu – *Dr. Kiss Jenő*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, kiss.jeno@btk.elte.hu – *Dr. Korompay Klára*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, korompay.klara@btk.elte.hu – *Pusztai Ferenc*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, MTA Nyelvtudományi Intézet, pferenc25@gmail.com – *Szabó Panna*, ELTE Egyetemi Könyvtár, 1053 Budapest, Ferenciek tere 6., szabo.panna@lib.elte.hu – *Dr. Szathmári István*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, iszathmari@t-online.hu – *Dr. Tamásné Szabó Csilla*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 400750 Cluj OP.1 CP.191, tcsilla68@yahoo.fr – *Dr. Tolcsvai Nagy Gábor*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, tnguhu@hotmail.com.

Számunk szerzői

Dr. Gerstner Károly, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1068 Budapest, Benczúr utca 33., Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, gerstner.karoly@nytud.mta.hu – *Dr. Haader Lea*, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1068 Budapest, Benczúr u. 33., haader@nytud.hu – *Dr. Hajdú Mihály*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, hajdumiska@freemail.hu – *Dr. Hoffmann István*, Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 4010 Debrecen, Pf. 54., hoffmann@mnytud.arts.unideb.hu – *Dr. Juhász Dezső*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, juhasz.dezso@btk.elte.hu – *Dr. Kiss Jenő*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, kiss.jeno@btk.elte.hu – *Dr. Korompay Klára*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, korompay.klara@btk.elte.hu – *Pusztai Ferenc*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, MTA Nyelvtudományi Intézet, pferenc25@gmail.com – *Szabó Panna*, ELTE Egyetemi Könyvtár, 1053 Budapest, Ferenciek tere 6., szabo.panna@lib.elte.hu – *Dr. Szathmári István*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, iszathmari@t-online.hu – *Dr. Tamásné Szabó Csilla*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 400750 Cluj OP.1 CP.191, tcsilla68@yahoo.fr – *Dr. Tolcsvai Nagy Gábor*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, tnguhu@hotmail.com.